

HUMANISTISKA OCH TEOLOGISKA FAKULTETERNA

Lunds universitet
Historiska institutionen
HIS S38 Elisabeth Geevers
Emma Hilborn
31 maj 2024, LUX:B338, kl. 09.15–10:45

En husmoder ska vara tusenkonstnär

En kunskapshistorisk undersökning av hemmets rationalisering 1946–1956

(*Husmoderns köksalmanack*, Har mamma råd att börja 'arbeta', 1954)

Emma Wildt

Abstract: *A housewife of many trades: applying history of knowledge to the rationalization of the home in 1946–1956*

After World War II, Swedish women were expected to return to their work at home, due to a shortfall of work for men. However, to make housework more attractive for women, its status needed to increase. One way to make housework more appealing for women was to rationalize the home and therefore make the household chores more manageable for women. Working at home should be a real profession. The idea was also that some women should be able to combine housework with a wage-earning profession. The rationalization of the home was initiated by politicians, engineers, architects, scientists, housework teachers and housewives. In society at this time, many believed that industrialization, modernization, and science should make the housework effective. The aim of this thesis is to explore how the rationalization of the Swedish home demanded new knowledge and how this knowledge circulated in society through different forms of media. To understand why this knowledge was only intended for women, two theoretical perspectives were combined: gender and history of knowledge. Firstly, the theory of *gender contracts* by Yvonne Hirdman was used. Secondly, different concepts on knowledge were used such as Johan Östling and David Larsson Heidenblad's definition of *knowledge* and Peter Burke's definition of *authorities*. The theoretical framework of this thesis was *circulation of knowledge* especially Philip Sarasin's description of the concept. This gives a better understanding of how knowledge from different media circulated in society. One way to specify the term circulation is to use Östling and Heidenblad's definition, which is called: *societal circulation of knowledge*, meaning that only the knowledge that had an impact in society at large should be studied. The primary source material for this study was *HFI-meddelanden* which was a scientific magazine, *Husmoderns köksalmanack* which was a cookbook and *Aktiv Hushållning* which was both a booklet and a flyer. In this study these types of media were compared to be able to conclude which type of knowledge was important to the rationalization of the home. I also investigate how the scientific knowledge from *HFI-meddelanden* was made popular and commercial in *Husmoderns köksalmanack* and *Aktiv Hushållning*. This study demonstrates that women had to manage many roles and therefore needed to be aware of different forms of knowledge. I have defined three categories of knowledge that were important for women: how to be able to work both at home and in the labour market, which way they should use and take care of technology for the home and knowledge about certain food and nutrition. *HFI-meddelanden* and *Aktiv Hushållning* were government initiatives and were therefore more determined to maintain the gender contracts, which were integrated in Swedish politics at the time.

Förord

Att skriva av denna uppsats har varit roligt och lärorikt men framför allt utmanande. Jag ser historisk forskning som ett pussel. Det är svårt att se hur bilden kommer att gestalta sig innan alla bitarna fallit på sin plats. Men nu är bilden klar. Det är med en känsla av nervositet och stolthet som jag lämnar denna uppsats bakom mig och överlåter den till läsarnas händer. Jag vill dock tacka flera personer som gjort denna uppsats möjlig.

Först och främst ett stort tack till Emma Hilborn för din handledning.

Tack till Johan Östling och David Larsson Heidenblad för att ni genom kurser inspirerat mig kring möjligheterna inom fältet kunskapshistoria. Tack också för att ni läste en del av uppsatsen och besvarade mina många kunskapshistoriska frågor.

Tack till Maria Carlsson för korrekturläsning av uppsatsen och för ditt trygga stöd genom uppsatsprocessen. Du har gett flera kloka råd och på så sätt berikat min uppsats

Tack till Lars-Inge Bergheim för noggrann korrekturläsning av delar av uppsatsen.

Tack till Emil Brogårdh för att du läst och gett flera bra tips gällande uppsatsens abstract.

Tack till Alma Boracic och Rebecca Kerker för korrekturläsning av uppsatsen, men framför allt tack för er vänskap.

Varmt tack till min familj, för att ni läser allt jag skriver och alltid har stöttat mina val i livet. Tack också till Lilli och Nanna som har fått mig att ta välbehövligen pauser i skrivandet.

Mitt allra varmaste tack går till min mormor och morfar som uppmuntrat mig och mina studier i historia. Tänk att det var genom er som jag fick upp ögonen för *Husmoderns köksalmanack* som sen kom att bli en stor del av min uppsats.

Sist men inte minst ett stort tack till alla husmödrar under efterkrigstiden som rationaliserade hemmen utan er, ingen uppsats.

Hällevik, Maj 2024, Emma Wildt

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
1.2 Syfte och frågeställningar.....	1
1.3 Forskningsöversikt	2
1.4 Källmaterial	10
1.4.1 <i>Husmoderns köksalmanack</i>	11
1.4.2 <i>Aktiv Hushållning</i>	12
1.4.3 <i>HFI-meddelanden</i>	13
1.4.4 Reflektioner kring urval, avgränsning och etik	15
1.5 Teoretiska perspektiv och begrepp	17
1.5.1. Kunskapshistoriska begrepp och genusteori i kombination	25
1.6 Metod, tillvägagångsätt och begreppsanvändning	26
2. Historisk kontext	30
2.1 Sverige under efterkrigstiden	30
2.2 Aktiv Hushållning och Hemmens forskningsinstitut	34
3. Analys och resultat	39
3.1 Att hinna med både hemarbete och förvärvsarbete	39
3.2 Att hantera tekniken i hemmet.....	55
3.3 Att vara en matmamma.....	84
4. Sammanfattning och slutsatser	106
Källmaterial	114
Litteraturförteckning	115

1. Inledning

Under efterkrigstiden förändrades kvinnors liv nästan chockartat. Kvinnorna hade under andra världskriget fått en större plats på arbetsmarknaden, men denna hade endast varit tillfällig. Hemmet var kvinnornas arbetsplats och de skulle tillbaka dit och arbeta där, som de ”alltid” hade gjort. Freden innebar att tankar som fått stå tillbaka under kriget kunde bli till verklighet. En sådan tanke var hemmets rationalisering. Det fanns även en stor tilltro till att industrialismen, teknisk utveckling och ingenjörskonst kunde förverkliga en sådan rationalisering. I förlängningen skulle effektiviseringen av hemmet bidra till att kvinnor hann med både hemarbete och förvärvsarbete. Kvinnans roll skulle även moderniseras med hjälp av rationaliseringen. Arbetet skulle bli rationellt med hjälp av moderna och vetenskapliga metoder. Hemarbetet skulle ses som en profession som var utformad för kvinnorna. Professionaliseringen av hemarbetet skulle förankras i vetenskaplig forskning. Inom politiken var hemmens rationalisering också ett ämne för diskussion.

De tekniska innovationerna såsom tvättmaskin, elspis, matberedningsmaskiner, kylskåp och kemiska produkter innebar att husmödrarnas arbetsuppgifter förändrades avsevärt. Husmödrarna skulle dessutom lära sig vetenskapliga metoder och få ett mer rationellt tänkande. Rationaliseringen av hemmet skulle förenkla arbetet för husmödrarna, men i själva verket blev det inte alltid enklare. Standarden för hemmet blev högre och dessa krav var svåra för husmodern att uppfylla. Det fanns också ett motstånd till de tekniska maskinerna och produkterna.

Kvinnorna behövde följaktligen tillförskaffa sig ny kunskap kring hur de kunde kombinera hemarbetet med förvärvsarbete, hur de hanterade de tekniska apparaterna och hur de skulle utföra de vetenskapliga metoderna i hemmet. Kunskapen kring hemmets rationalisering cirkulerade i flertalet medier, vilket även innebar att kunskapen omvandlades på grund av mediets form. En anpassning till publiken var nödvändig för att kunskapen skulle kunna cirkulera. Husmödrarna skulle med hjälp av dessa medier tillförskaffa sig kunskap som de behövde och efterfrågade. Husmödrarna skulle bli experter på sitt yrke.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur rationaliseringen av hemmet krävde ny kunskap och hur denna spred sig genom olika medier till de svenska husmödrarna under 1946–1956. Syftet innefattar att undersöka kunskapen kring rationaliseringen som *Hemmens forskningsinstitut*, *Aktiv Hushållning* och *Husmoderns köksalmanack* förmedlade. Kunskapen

är i centrum för uppsatsen. Hur denna rör sig mellan och förmedlas i olika medier blir därför intressant att undersöka. I uppsatsen jämförs de olika medierna. Detta görs för att kunskapen kring hemmets rationalisering sannolikt inte kan ha spridits genom en typ av media, utan flera. Kunskapen var inte densamma, den förändrades och omformades beroende på medium.

När kunskap cirkulerar i samhället behåller den ofta inte exakt samma form, utan förändras för att passa mediet där den införs. Processen, eller snarare kunskapsomvandlingen är väsentlig för undersökningen. Kunskapen anpassas också till mediets publik. I uppsatsen behandlas hur praktisk kunskap kring hemmet blir ämne för vetenskapen och hur denna vetenskap sedan når ut till svenska husmödrar via olika medier. Följande frågor har utkristalliserats för att kunna uppnå uppsatsens syfte:

- Vilken kunskap var mest central för hemmets rationalisering under efterkrigstiden i *HFI-meddelanden*, *Aktiv Hushållning* och *Husmoderns köksalmanack* och vilka likheter och skillnader kan ses i medierna under 1946–1956?
 - Hur infogades kunskap kring hemmets rationalisering i folkhemmets genuskontrakt och husmoderskontraktet?
 - Hur blir den vetenskapliga kunskapen från *HFI-meddelanden* kring hemmets rationalisering kommersiell och krävdes det en omvandling av kunskapen?
 - Vilken betydelse hade dessa medier och deras publik för cirkulationen av kunskap kring rationaliseringen under efterkrigstiden?

1.3 Forskningsöversikt

I detta avsnitt redovisas tidigare forskning kring hemmets rationalisering, källmaterialen, teknik, konsumtion, husmödrar och recept.

Forskning kring rationaliseringen av hemmet

Boel Berner studerar rationaliseringen av hemmet utifrån husmoderns sakkunskap och experternas expertis i husmodersfilmer under 1950-talet. Hon beskriver också hur expertisen av hemarbetet utvecklades och hur denna utveckling skedde.¹ Berner undersöker hur ”den moderna husmodern” synliggjordes i husmodersfilmerna och hur experter försökte få husmodern att bli ”rationell”. Berners forskning är inte uttalad kunskapshistorisk, men i forskningen används flera begrepp såsom: *kunskap*, *kunskapsformer*, *arena*, *aktör* och

¹ Berner, Boel, ”Expertisen och den moderna husmodern”, i: *Sakernas tillstånd, Kön, klass teknisk expertis*, Carlsson, 1996, s. 222–224, 227.

sakkunskap. Denna uppsats skiljer sig från Berners forskning genom att ha ett uttalat kunskapshistoriskt perspektiv, vilket bidrar till att analysen blir mer fokuserad på själva kunskapen i sig och hur denna cirkulerar. Berner undersöker främst relationen mellan experter och husmödrar. I denna uppsats undersöks i stället hur kunskap omformas och förändras beroende på medium. Likt Berner, fokuseras det på expertkunskap från Hemmens forskningsinstitut. Till skillnad från Berner ser jag Hemmens forskningsinstitut inte endast som experter, utan också som en slags auktoritet. Auktoritetsbegreppet kan tydligare förklara vilken påverkan experterna hade på kunskapen. I denna uppsats jämförs olika medier för att få en bild av hur experternas kunskap kunde förändras i andra typer av medium. Berner tar förvisso upp fler medier än endast husmodersfilmerna, men hon relaterar inte dessa till varandra. Medier kunde i sin tur påverka varandra och bygga vidare på varandras kunskaper, vilket inte Berner diskuterar.

Berner har även studerat hur hushållsarbetets modernisering i efterkrigstidens Sverige påverkades av ett amerikanskt ideal.² Hon menar att tekniken och politiska beslut ledde till hemarbetet moderniserades. Berner kommer fram till att två optimistiska och moderniserade ideal från Amerika påverkade Sverige. Det första handlade om en vilja att undersöka hushållets uppgifter vetenskapligt och rationalisera dem. Det andra idealet, menar hon var ett moderniseringsideal som byggde på renlighet och att denna skulle uppnås med ny teknik och nya vetenskapliga produkter. Rationaliseringen i Amerika handlade främst om att ge råd till enskilda konsumenter, vilket det var även i Sverige. Men ett större fokus låg på det kollektiva. Det var statens, producenternas, företagens och konsumenternas ansvar att en produkt hade en viss standard. Trots att många av idéerna kom från Amerika så fick de inte alls samma uttryck i Sverige, vilket författaren menar var på grund av att Sverige hade ett helt annat politiskt sammanhang.³

Rationaliseringen av hemmet innebar också en förändrad syn på konsumtionen. Detta har Sophie Elsässer forskat om. Hon undersöker hur konsumentupplysningen har utvecklats genom olika medier. Hennes främsta studieobjekt är konsumenttidningen *Råd & Rön*. För att få en bild av utvecklingen kring konsumentupplysningen i Sverige har hon studerat olika föregångare till tidningen.⁴ Elsässer gör i sin forskning därför en omfattande redogörelse för Aktiv Hushållnings och Hemmens forskningsinstituts tillkomst och dess

² Berner, Boel, "Det amerikanska hemmet möter 'folkhemmet', Teknik och politik i det svenska hushållsarbetets modernisering", i: Dorthe, Gert & Vyff, Iben (red), *Amerikan og det gode liv. Materiel kultur i Skandinavien i 1950'erne og 1960'erne*, Syddansk Universitetsforlag, 2011, s. 1.

³ Berner, 2011, s. 15–16.

⁴ Elsässer, Sofie, *Att skapa en konsument. Råd & Rön och den statliga konsumentupplysningen*, Diss., Lunds universitet, 2012, s. 15.

publikationer. Dessa två medier lade nämligen grunden för det som sedan kom att bli konsumentverket. Elsässer beskriver också hur verksamheterna slogs ihop, vilket innebar att de fick mer kapital för att kunna växa och utveckla verksamheten. Författaren kommer fram till att Aktiv Hushållning och Hemmens forskningsinstitut hade ett stort inflytande genom sitt arbete med upplysning och rådgivning och att de påverkade utvecklingen av konsumentupplysningen i Sverige.⁵

För att få ytterligare ett perspektiv kring hemmets rationalisering kan Håkan Jönssons forskning studeras. Rationaliseringen av hemmet påverkade nämligen köket, maten och därmed måltidskulturen i Sverige. Jönsson beskriver att ”jakten på det rationella köket” påbörjades redan under mellankrigstiden.⁶ Han tar likt Elsässer upp hur Hemmens forskningsinstitut bildades, dess syfte och arbetssätt. Jönsson redogör för vilka effekter och inflytande som Hemmens forskningsinstitut fick över det svenska köket i flera år framöver.⁷

Jönsson diskuterar även kvinnor och mäns relation till matlagning och hur denna utvecklades. Han kommer fram till att under 1940-talet var det kvinnan i familjen som skötte matlagningen. Husmodern ansågs vara ansvarig för att ta hand om och passa upp familjen. Att mannen lagade mat var ytterst ovanligt.⁸ Jönssons forskning visar alltså att det fanns tydliga konstruktioner för vad kvinnor och män ”skulle” göra i ett hem. Jönsson framför dock att kvinnor genom matlagningen fick stor makt över familjen.⁹

Ytterligare en forskare som studerat husmödrar och deras arbetsuppgifter i hemmet är Ruth Schwartz Cowan. Hon har undersökt hemarbetet i USA. Men undersökningen är även applicerbar på svenska förhållanden. Schwartz Cowan menar att det är felaktigt att hävda att teknologiska system förändrade hushållet så till den grad att kvinnor fick mycket mer tid över, eftersom tekniken ”skötte hemarbetet åt dem”.¹⁰ Med tekniken fick kvinnor inte mer tid över för annat, utan en större arbetsbörda. Hon beskriver dessutom hur tekniken påverkade flera aspekter av samhället. Schwartz Cowan menar att utvecklingen av bättre vägar och bilar gjorde att kvinnor kunde åka till affären och handla färdigköpt mat i stället för att ägna sig åt matlagning från grunden.¹¹ Rinnande vatten möjliggjorde en högre standard i hemmen när exempelvis diskhoar och toaletter installerades. Med dessa

⁵ Elsässer, 2012, s. 67–69.

⁶ Jönsson, Håkan, *Svensk måltidskultur*, Carlsson Bokförlag, 2020, s. 25.

⁷ Jönsson, 2020, s. 27, 31.

⁸ Jönsson, 2020, s. 93–94.

⁹ Jönsson, 2020, s. 99–100.

¹⁰ Schwartz Cowan, Ruth, *More work for mother: the ironies of household technology from the open hearth to the microwave*, Basics Books, 1983, s. 69–70.

¹¹ Schwartz Cowan, 1983, s. 85

nymodigheter tillkom fler objekt att sköta och hålla rena i badrummet.¹² Renlighetstandarden i hemmet höjdes betydligt. Utvecklingen av tvättmaskinen innebar mer tvätt och att man tvättade oftare än tidigare, till följd av detta började man byta lakan och underkläder mer frekvent. Husmödrar som brukade ta hjälp med tvätten kunde inte göra detta längre, eftersom mycket pengar gått åt till att köpa tvättmaskinen. I förlängningen blev husmödrarna tvungna att utföra fler uppgifter i hemmet, trots att den tekniska utvecklingen skulle göra arbetet i hemmet enklare.¹³ Joel Mokyr har ifrågasatt om det verkligen blev mer hushållsarbete för husmodern, såsom Schwartz Cowans menar. Han menar snarare att arbetsbördan inte blev mycket större, utan snarare inte mindre än tidigare.¹⁴

Den tekniska utvecklingen bidrog till att hemmets rationalisering kunde genomföras. Jan-Erik Hagberg har forskat kring denna utveckling under 1930–1940-tal.¹⁵ Hagbergs forskning är relevant, eftersom han tydligt redogör för olika förutsättningar för rationaliseringen av hemmet. Han diskuterar hushållsarbetet, hemarbetets teknik, industrialisering och teknifiering. Hagberg ger förklaringar till hushållsapparater och dess teknikhistoria samtidigt som han ger en tydlig bild av utvecklingen som skedde i hemmet innan efterkrigstiden. Forskaren belyser även Aktiv Hushållning och Hemmens forskningsinstituts betydelse för rationaliseringen av hemmet.¹⁶ Men Hagberg får det dock att framstå som att tekniken under efterkrigstiden mottogs enbart positivt. Han uppger att efter andra världskriget så fick den stora majoriteten av befolkningen ta del av den nya tekniken.¹⁷ Forskningen har vissa beröringspunkter med den som bedrivs i denna uppsats. Tekniken var en stor del av rationaliseringen och den påverkade husmödrarna. Standarden i hemmet och hemarbetet förändrades och därför krävdes det ny kunskap. I denna uppsats är teknik inte huvudfokus för forskningen, vilket det är för Hagberg. Utan snarare är det kunskapen som behövs eller krävs av den nya tekniken.

Husmoderns arbetsuppgifter i hemmet förändrades också med samhället, detta redogör Åsa Broberg och Birgitta Sandström för. Författarna vill förklara vilka kunskaper som husmödrar förväntades besitta i Sverige under andra världskriget i relation till den kristid som rådde.¹⁸ För att göra detta undersöker de tidningen *ICA-kuriren* under år 1942. Ransoneringen

¹² Schwartz Cowan, 1983, s. 88–89

¹³ Schwartz Cowan, 1983, s. 98–99, 73–74 och 75–77.

¹⁴ Mokyr, Joel, "Why 'More Work for Mother?'" Knowledge and Household Behavior 1870–1945", i: *Journal of Economic History*, Vol. 60, Nr 1, 2000, s. 2–3.

¹⁵ Hagberg, Jan-Erik, *Tekniken i kvinnornas händer: Hushållsarbete och hushållsteknik under tjugo-och trettiotalen*, Diss., Linköpings universitet, Liber förlag AB, 1986, s. 191–198.

¹⁶ Hagberg, 1986, s. 191–198.

¹⁷ Hagberg, 1986, s. 229.

¹⁸ Broberg, Åsa och Sandström, Birgitta, "Hushållningens pedagogiska innehåll – en analys av *ICA-kuriren* 1942", i: *Historisk tidskrift*, Vol. 132, Nr. 2, 2018, s. 255–256.

under kriget hade en stor påverkan på konsumtionen och husmodern, eftersom hon var tvungen att hantera denna. Husmodern var ansvarig för hemmet och skulle trots kristiden kunna laga en god middag till familjen.¹⁹

Denna uppsats tar vid efter Broberg och Sandströms undersökningsperiod för att undersöka hur kunskapen kring hemmets rationalisering under efterkrigstiden spreds och synliggjordes i olika medier. Jag menar att vissa av husmoderns uppgifter var desamma efter andra världskriget, till exempel matlagning och städning. Många av arbetsuppgifterna hade dock försvunnit, förändrats eller ersatts av nya. Under efterkrigstiden var ransoneringen inte lika påtaglig, vilket gjorde att kunskaper kring den inte behövdes på samma sätt. Den nya tekniken bidrog till att det krävdes ny kunskap om hur man använde den. Jag anser att trots att ransoneringen försvann så betonades fortfarande sparsamheten, eftersom den var en del av rationaliseringen i hemmet. En utveckling av dessa resonemang kan läsas i det andra analysavsnittet.

Broberg och Sandström framför att andra världskriget innebar att nya kunskaper och förmågor behövdes för att kunna hushålla med resurserna och på så vis kunna följa ransoneringskraven.²⁰ Forskarna belyser att ICA tog på sig att utbilda husmodern genom tidningen *ICA-kuriren*. De menar att det i tidningen skapades en triad: experten, handlaren och husmodern.²¹ Broberg och Sandström förklarar att dessa aktörer tillsammans skulle: [...] klara av ransoneringstidens logistik, begränsningar, utmaningar och framför allt för en positiv utgång för (konsumtions-) samhället.²² I denna undersökning synliggörs endast de vetenskapliga experterna från HFI och husmödrar. Handlare och företag exempelvis ICA i Brobergs och Sandströms undersökning blir inte lika aktuella. Dessa synliggörs dock i reklamer från olika företag i *Husmoderns köksalmanack*. HFI hade ett samarbete med producenter av varor, vilket gjorde att de kunde påverka tillverkningen.²³ Broberg och Sandström förhåller sig också till olika diskurser som husmodern tog del av. Dessa diskurser handlade om kunskap baserad på vetenskaplig och praktisk användning.²⁴ Broberg och Sandström konkluderar att det behövdes nya kunskaper kring hushållningen i *ICA-kurirens* artiklar. Speciellt intressant är deras redogörelse för hur de gamla kunskaperna förkastades

¹⁹ Broberg och Sandström, 2018, s. 257–258.

²⁰ Broberg och Sandström, 2018, s. 259, 265.

²¹ Broberg och Sandström, 2018, s. 260, 262, 279.

²² Broberg och Sandström, 2018, s. 259–260

²³ Elsässer, 2012, s. 68.

²⁴ Broberg och Sandström, 2018, s. 261.

och de nya hyllades. Nya förmågor, ämneskunskaper och utveckling genom nytt lärande var väsentliga för de svenska husmödrarna under andra världskriget.²⁵

Forskning kring politiken bakom rationaliseringen, HFI:s bildande och HFI:s aktörer

Brita Lövgren har i olika publikationer forskat kring de politiska debatter som fanns gällande husmödrar och deras arbete i hemmet både innan och efter andra världskriget.²⁶ Lövgren menar att kvinnors rätt att förvärvsarbeta var hotad under 1930-talet. Arbetslöshetskrisen skulle kunna lösas genom att kvinnor skulle sluta arbeta. Ett förslag för att lösa krisen var att förbjuda kvinnor att förvärvsarbeta, ett förslag som dock inte genomfördes. Ytterligare en lösning för krisen var att få kvinnor att frivilligt stanna i hemmet. Om statusen för kvinnors hemarbete höjdes skulle de vilja arbeta i hemmet. För att höja statusen på arbetet behövdes det också utföras forskning kring hemmet.²⁷ Lövgren beskriver därför hur Aktiv Hushållning och Hemmens forskningsinstitut skapades efter flera år av politiska debatter.²⁸

Lövgren har även forskat kring politiska betänkanden gällande hushållsarbete, familjen och kvinnors arbete. Hon undersöker om 1950-talet var hemmafruns decennium eller inte, och om det finns belegg för att ifrågasätta detta sedan länge befästa påstående. Lövgren fastslår att kvinnor förvärvsarbetade i större utsträckning än vad som tydliggjorts i statistik. Hon lyfter också fram att hemmafruidealet skapades på grund av att man ville motverka kvinnors förvärvsarbete.²⁹

I denna uppsats undersöks inte de politiska besluten eller aktörerna bakom Aktiv Hushållning och Hemmens forskningsinstitut. Detta har Lövgren gjort på ett föredömligt sätt. För denna undersökning studeras vilken kunskap som Hemmens forskningsinstitut och Aktiv Hushållning förmedlade till husmödrarna. Det blir dock oundvikligt att ta upp vissa politiska aspekter, eftersom rationaliseringen av hemmet var ett statligt initiativ. Det bör tilläggas att flera husmodersföreningar var de ursprungliga initiativtagarna för en rationalisering av hemmen. Politiska beslut och betänkanden kommer inte att bortses ifrån, men det är inte i centrum för denna undersökning.

²⁵ Broberg och Sandström, 2018, s. 280.

²⁶ Lövgren, Britta, *Hemarbete som politik. Diskussioner om hemarbete, Sverige 1930–40-talen, och tillkomsten av Hemmens forskningsinstitut*, Diss., Stockholmsuniversitet, 1993; Lövgren, ”Hemmen och samhällsplaneringen: Kvinnans plats i 1950-talets hem och samhälle”, i: *Nordic Journal of Settlement History and Built Heritage*, Nr. 28, 1994.

²⁷ Lövgren, 1993, s. 23.

²⁸ Lövgren, 1993, s. 89.

²⁹ Lövgren, 1994, s. 71.

Forskningen kring Hemmens forskningsinstitut och Aktiv Hushållning har redogjorts för, däremot finns det mindre forskning om *Husmoderns köksalmanack*. Denna har nämligen inte undersökts inom den historiska disciplinen.³⁰ Uppsatsen blir därmed den första att undersöka detta intressanta material.

Aktiv Hushållnings och Hemmens forskningsinstitut hade en betydelse för kunskapen som spreds via deras olika medier. Kunskapen de förmedlade var också beroende av aktörerna aktiva inom instansernas egna intressen och expertis. Per Wisselgren har studerat HFI och dess aktörer ur ett kunskapshistoriskt perspektiv.³¹ Han har studerat Karin Kock, Brita Åkerman och Carin Boalt.³² Wisselgren redogör för att det var svårt för kvinnor att forska inom de då nya samhällsvetenskapliga ämnena. De hade inte samma möjligheter som sina manliga kollegor. Han undersöker därför om det trots allt fanns arenor där kvinnor kunde utföra "extra-academic social research". Han menar att Hemmens forskningsinstitut var en "extra-academic arena" för kvinnliga forskare.³³ En "extra-academic arena" var en arena där kvinnor kunde fortsätta med sin forskning utanför akademins dörrar. Inom universiteten rådde manlig dominans, trots detta fanns det platser där kvinnor hade stort inflytande över den samhällsvetenskapliga forskningen som bedrevs under 1900-talet. Wisselgren kommer fram till att kvinnor trots akademiseringen och maskuliniseringen av samhällsvetenskapen var ytterst aktiva inom samhällsvetenskaplig forskning.

Forskning kring kokböcker och recept

Kokböcker och recept var betydelsefulla för rationaliseringen av hemmet, eftersom matlagningen och beredning av livsmedel tog mycket av husmoderns tid. Jessamyn Neuhaus har undersökt 1950-talets kokböcker och de ideal som gjorde sig gällande i dem. Hon nämner att färdiglagad mat påverkade matlagningen och husmödrarna.³⁴ Maten skulle inte serveras direkt ur förpackningen, utan det skulle ske någon form av matlagning innan den serverades, såsom extra kryddning. Kokböckerna kunde även innehålla information om hur kvinnor skulle vara och bete sig. Själva maten kunde också vara genuskodad, exempelvis grillat kött,

³⁰ *Husmoderns Köksalmanack* har dock undersökts i ett etnologiskt och bildvetenskapligt perspektiv: Sjöberg, Ingela, "Den moderna matens uttryck: En etnologisk studie om modernitet i Husmoderns Köksalmanack" C-uppsats, Högskolan på Gotland, 2011; Nilsson, Malin "Bake a wish: Iscensättningar av den lyckliga hemmafrun", C-uppsats, Växjö universitet, 2008.

³¹ Wisselgren, Per, "Women and extra-academic social research in Sweden 1900–1950: A sociology of knowledge approach", *International Review of Sociology*, Vol. 31, Nr. 1, 2021.

³² Wisselgren, 2021, s. 131.

³³ Wisselgren, 2021, s. 125.

³⁴ Neuhaus, Jessamyn, "The Way to a Man's Heart: Gender Roles, Domestic, Ideology and Cookbooks 1950s" *Journal of Social History*, Vol. 32, Nr. 3, 1999, s. 532–533.

som män ville äta och kunde laga på grillen. Kokböckerna försökte få auktoritet över läsaren genom deras strikta beskrivningar över hur recepten skulle utföras.³⁵

Neuhaus förtydligar detta:

Cookbooks, in their effort to seal up the growing cracks in gender ideology, actually left traces and clues about just where the cracks had begun to show. The dominant discourse that positioned cooking and food preparation as a natural, deeply fulfilling activity for all women spoke to the possibility that perhaps it was not.³⁶

Kokböckerna försökte hålla kvar det traditionella normerna, eftersom samhället var under förändring. Av denna anledning behövde kokboken vara mer auktoritär i sin framtoning, för att kunna bestämma och styra över husmodern.³⁷

Peter K. Andersson har studerat praktisk kunskap gällande recept och bakning under andra hälften av 1900-talet. Andersson undersöker sin mormors receptsamling och gör en fallstudie för att se hur man kan använda sig av begreppen *kunskap* och *kunskaps-cirkulation*. Dessa används av Andersson för att studera individen och det lokala.³⁸ Till skillnad från Andersson har denna uppsats ett betydligt bredare perspektiv kring ett kollektivt husmodersideal och de kunskaper som var knutna till rationalisering som betonades vara väsentliga för husmödrar i olika medier. Anderssons artikel tar förvisso upp flera aspekter kring husmödrar och deras tillgång till kunskap, exempelvis att husmödrar var beroende av olika medier för att bli en ”fullfjädrad” husmoder.³⁹ Andersson är däremot skeptisk till begreppet *kunskap* och föredrar i stället begreppet *idéer*.⁴⁰ I denna undersökning används dock begreppet, eftersom det gynnar uppsatsen och bidrar till att förklara både kunskapshistoriska såväl som genushistoriska aspekter. I uppsatsen undersöks både populär- och kommersiell kunskap samt vetenskaplig kunskap. Detta görs för att få en tydligare bild av hur kunskap sprids och omformas beroende på medium, samt auktoritetens makt över kunskapen.

Uppsatsens relation till tidigare forskning

Denna uppsats kan bidra till det redan existerande forskningsfältet genom att klargöra att

³⁵ Neuhaus, 1999, s. 541.

³⁶ Neuhaus, 1999, s. 547.

³⁷ Neuhaus, 1999, s. 547.

³⁸ Andersson, Peter K., “My grandmother’s recipe book and the history of knowledge” i: Östling, Johan och Larsson Heidenblad, David och Nilsson Hammar, Anna: *Forms of knowledge Developing the History of Knowledge*, Lund University, 2020, s. 60, 63.

³⁹ Andersson, 2020, s. 67.

⁴⁰ Andersson, 2020, s. 70.

rationaliseringen av hemmet innebar att ny kunskap krävdes. Rationaliseringen medförde stora förändringar i hemmen, som kvinnor behövde kunskap om. Denna kunskap cirkulerade i olika medier. I denna uppsats studeras tre typer av källmaterial. Detta görs för att vidga bilden av vilken kunskap som förmedlades till husmödrarna kring hemmets rationalisering. Husmödrarna skulle nämligen erhålla kunskap via medierna. Den tidigare forskningen gällande hemmets rationalisering har inte heller jämfört olika medier, vilket innebär att hur denna kunskap förändrades och omformades beroende på medium inte har undersökts. Att jämföra material med varandra kan visa på hur kunskapen omvandlades. Den tidigare forskning har studerat rationaliseringen i relation till olika aspekter, exempelvis teknisk utveckling och politiska beslut. Tidigare forskning har inte heller undersökt hur kunskapen kring hemmets rationalisering spreds inom olika medier samtidigt, utan har fokuserat på enskilda medier eller organisationer. I uppsatsen synliggörs vilken typ av kunskap som var mest central för hemmets rationalisering och hur dessa kunskaper kunde påverka husmödrarna under efterkrigstiden. Den tidigare forskningen har dock undersökt både Hemmens forskningsinstitut och Aktiv Hushållning, men inte med utgångspunkt i kunskapen som de förmedlade. *Husmoderns köksalmanack* har inte varit i fokus för en historisk undersökning.⁴¹ Forskningen som bedrivs i denna uppsats urskiljer sig från den tidigare, genom att sätta kunskap i fokus för undersökningen. Det kunskapshistoriska perspektivet kombineras även med teorier kring genuskontraktet, vilket inte har gjorts tidigare.

Uppsatsen kan visa att rationaliseringen av hemmet i olika medier inte var densamma, utan att kunskapen kring den och vilka kunskaper som den innebar skiljde sig åt beroende på medium. Kunskapen kring rationaliseringen av hemmet fick via medier olika helt andra uttryck och blev i praktiken inte alltid effektivare, vilket egentligen var själva syftet med den.

1.4 Källmaterial

I denna uppsats studeras olika typer av källmaterial för att få en bild av hur rationaliseringen av hemmet beskrevs i olika medier med skilda publikationer. De material som studeras är: *Husmoderns köksalmanack*, *Aktiv Hushållning* och *HFI-meddelanden*. Källmaterialen studeras för att förstå hur rationaliseringen av hemmet krävde ny kunskap och hur denna

⁴¹ Tidskriften *Husmodern* har dock varit studieobjekt för en del historiska undersökningar. HK är dock ett helt annat typ av medium med andra syften än tidskriften. För en undersökning med tidningen *Husmodern* som källmaterial, se exempelvis: Törnvall, Gunilla, "Ändringsmodeller, byxkjolar och varma pyjamasar. Hemsytt mode under andra världskriget" i: Severinsson, Emma och Warkander, Philip, *Modevetenskap: perspektiv på mode, stil och estetik*, Apell Förlag, 2021.

cirkulerade i samhället under 1946–1956. I följande avsnitt beskrivs källmaterialets karaktär, utgivare, utgivningsår, tema och materialets uppbyggnad. Därefter diskuteras urval, avgränsningar och representativitet. En diskussion förs även kring de etiska avvägningar som gjorts kring materialet.

1.4.1 *Husmoderns köksalmanack*

Husmoderns köksalmanack innefattade flera olika element för husmodern att ta del av. Mediet var både föreskrivande med olika artiklar riktade till husmödrar och gjort för att husmodern själv skulle fylla i olika kolumner. Det fanns sidor för uträkning av inkomster, anteckningar, gästbok och listor med olika funktion exempelvis konserveringsjournal.⁴² Merparten av almanackan bestod av recept och hade cirka 200 sidor. *Husmoderns köksalmanack* riktade sig till en bredare publik i form av de svenska husmödrarna. Den beskrev sitt syfte enligt följande:

Vad vill då Köksalmanackan? Den vill bli Husmoderns outhärliga hjälpreda. Använder ni Köksalmanackan, kommer hushållsmaskineriet, matlagningen, hela hemmets skötsel att löpa så mycket smidigare än förr.⁴³

Almanackan gav ut ett nummer per år. *Husmoderns köksalmanack* förkortas i denna uppsats som ”HK”. Den gavs ut av Åhlén och Åkerlunds förlag från 1933–1978. Efter år 1978 bytte HK namn till endast *Köksalmanack*. Denna ges fortfarande ut varje år, vilket kan vara ett tecken på dess popularitet hos läsarna genom åren.

Det fanns även en tidskrift, som hette *Husmodern*. Den gavs ut från år 1917–1988.⁴⁴ Veckotidningen hade ett fokus kring husmodern och hennes uppgifter i hemmet.⁴⁵ Tidskriften *Husmodern* riktade sig till medelklassens husmödrar, vilket almanackan också gjorde.⁴⁶ Vid 1970 hade tidningen *Husmodern* som störst publik. Den trycktes i 290 000 exemplar.⁴⁷ *Husmoderns köksalmanack* kan sannolikt ha inhandlats av ungefär samma läsekrets som tidskriften. Att almanackan trycktes i ungefär lika många exemplar som tidskriften kan därför vara troligt. *Husmoderns köksalmanack* var en almanacka med flera andra aspekter som skiljde sig åt beroende på årgång. Nästintill alla årgångar innefattade

⁴² *Husmoderns köksalmanack*, Åhlén & Åkerlunds förlag, Albert Bonniers, Stockholm, 1956, s. 173, 196.

⁴³ *Husmoderns köksalmanack*, 1933, s. 17.

⁴⁴ Projekt Runberg, *Nordisk familjebok konversationslexikon och realencyklopedi*, Uggelupplagan. 36. Supplement. Globe – Kövess, 1924, s. 511, <http://runeberg.org/nfcp/0282.html> (Hämtad 06.02.24).

⁴⁵ Nationalencyklopedin, *Husmodern*, <https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/husmodern> (Hämtad 07.02.24).

⁴⁶ Elsässer, 2012, s. 45.

⁴⁷ Nationalencyklopedin, *Husmodern*, <https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/husmodern> (Hämtad 07.02.24).

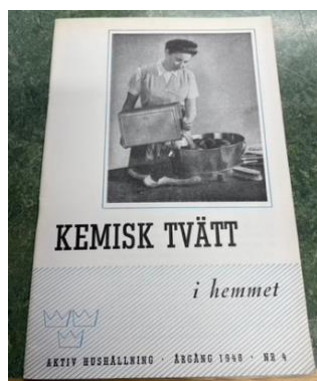
innehållsförteckning, namnsdagsregister, adresslista, kalendarium, reklamannonser, kungalängd, artiklar, recept med receptregister, matsedel, konserveringsjournal, gästbok och kassabok. Vissa årgångar av HK hade ett tema som genomsyrade almanackan, exempelvis var 1946 års tema: ”Fira freden” och år 1949 var temat: ”Tag vara på allt”.⁴⁸

(Husmoderns köksalmanack, 1956.)

1.4.2 Aktiv Hushållning

Aktiv Hushållning var en avdelning inom Statens Informationsstyrelse som gav ut olika typer av broschyrer, flygblad och häften. Elsässer menar att AH arbetade med flera frågor och att: ”Ambitionen var inte enbart att förmedla praktiska kunskaper utan också att skapa förståelse för det statliga krisåtgärderna och påverka hushållets sparande.”⁴⁹ Broschyerna riktade sig till husmödrar men även till ”alla konsumenter”. Aktiv Hushållning förkortas i denna uppsats ”AH”. Aktiv Hushållning var namnet både på organisationen och broschyrerna som gavs ut. I denna uppsats betyder kursivering att det är skrifterna som åsyftas.

(Aktiv Hushållning Kemisk tvätt i hemmet, nr 4, 1948.)

Dessa skrifter trycktes i cirka 100 000 exemplar.⁵⁰ Aktiv Hushållning gavs ut år 1940–1954. Vissa årgångar gavs flera broschyrer ut och andra endast en utgåva. Broschyerna behandlade flera frågor såsom kost, tvätt, textilier, konservering, konsumtion, ekonomi, klädsel,

⁴⁸ Husmoderns köksalmanack, 1946 (förord), 1949 (förord).

⁴⁹ Elsässer, 2012 s. 59.

⁵⁰ Elsässer, 2012, s. 59 och Aktiv Hushållning, 1944, s. 2.

bostadsvård och arbetsrationalisering.⁵¹ I ett flygblad som delades ut av Aktiv Hushållning skrevs följande:

Aktiv hushållning är en avdelning inom Statens Informationsstyrelse som har till uppgift att förmedla upplysningar och råd till hemmen från krismyndigheter och hushållsexperter samt framföra hemmens synpunkter till myndigheterna.⁵²

Flera av broschyrerna gavs ut i flera upplagor med liknande innehåll. Broschyrernas sidantal varierade också beroende på årgång.

1.4.3 *HFI-meddelanden*

Hemmens forskningsinstitut var ett institut för forskning kring hushållet och hemmet. Institutet gav ut en tidskrift kring den forskningen bedrevs: *HFI-meddelanden*. Tidskriftens sidantal varierade beroende på årgång. Den hade en snäv publik i form av främst fackpersoner och den var vetenskaplig i sin utformning.⁵³ Artiklarna i tidskriften innefattade oftast tidigare forskning, syfte, metod, resultat och en avslutande sammanfattning. *HFI-meddelanden* hade en summering skriven på engelska i slutet av tidningen, vilket indikerar att man även tänkte sig nå en mer internationell publik. Tidningarna innefattade dessutom innehållsförteckning, bilder, diagram, tabeller och uträkningar. Hemmens forskningsinstitut förkortas i denna uppsats ”HFI”. *HFI-meddelanden* trycktes i ca 3 000 – 5 000 exemplar. Läsarna kunde köpa tidningen som lösnummer eller prenumerera på denna.⁵⁴ I HFI:s första årgång beskrivs institutets syfte enligt följande:

[...] grundat av de svenska husmödrarnas och hushållslärarinnornas samorganisationer 1944, studerar konsumtionen och livet inom hemmen, husmödrarnas arbetsuppgifter och arbetsfördelningen mellan hushållen och industrien samt metoder och hjälpmedel för hemarbetet. HFI vill också ge riktlinjer för en tillfredställande tillverkning av konsumtionsvaror såsom bohagsting, arbetsredskap, livsmedel och kläder samt anvisningar för underlättande och rationalisering av hemarbete och underlag för undervisning och upplysningsverksamhet inom hem, skolor och storhushåll.⁵⁵

Hemmens forskningsinstituts tidskrift *HFI-meddelanden* gavs ut från 1946–1956. År 1957 lades Hemmens forskningsinstituts arbete ned och togs sedan över av Konsumentinstitutets verksamhet.⁵⁶ Tidskriften gav ut oregelbundna nummer och detta kan härledas till olika

⁵¹ *Aktiv Hushållning*, ”Flygblad Aktiv hushållning” Statens informationsstyrelse, 1942, s. 1.

⁵² *Aktiv Hushållning*, ”Flygblad Aktiv hushållning” Statens informationsstyrelse, 1942, s. 1.

⁵³ Elsässer, 2012, s. 64.

⁵⁴ Elsässer, 2012, s. 65. Boalt, 1984, s. 185.

⁵⁵ *HFI-meddelanden*, 1946, nr 2.

⁵⁶ Nationalencyklopedi, Hemmens Forskningsinstitut, <https://www-ncse.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/hemmens-forskningsinstitut> (Hämtad 12.02.24).

orsaker beroende på årgång, exempelvis år 1946 skulle fyra nummer getts ut. Detta var dock inte möjligt. I nummer tre lämnades ett meddelande till läsaren:

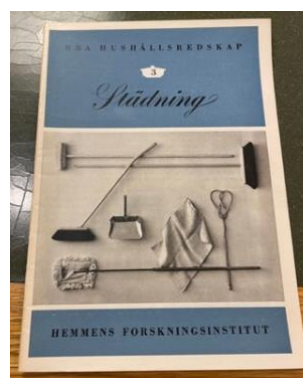
På grund av tryckeriets stora belastning har utgivningen emellertid försenats och häfte fyra, som kommer att innehålla undersökningsredogörelser över stekspadar, potatisskalare och konservöppnare, kan därför utsändas först i början på nästa år.⁵⁷

Tidskriftens utgivning var alltså ofta påverkad av olika utomstående faktorer.

HFI-meddelandens första fyra nummer gavs ut år 1946. Året därefter, 1947, gavs nummer ett och två ut i samma tidning som ett dubbelhäfte. Därefter gavs nummer tre och fyra separat. Det skrevs även att bilder hade lagts till för att göra häftena intressanta för den ”icke direkt facklige läsaren”.⁵⁸ I tidningen nämndes det att den ändrat sin utformning genom till exempel att en: ”[...] notisavdelning har införts i avsikt att öka kontakten med läsekretsen och skapa ett forum för upplysningar av intresse utanför undersökningsrapporternas ram för kritik av aktuell litteratur m.m.”⁵⁹ Årgång 1948 och 1949 gavs ut gemensamt i två nummer. År 1950 gavs tre nummer ut. Varav den sista numret innehåller både del två och tre. År 1951 gavs två nummer ut varav det sista var ett dubbelnummer. Tidskriften utkom inte under 1952–1954.⁶⁰ Den gavs dock ut igen år 1955. Nummer ett gavs ut år 1955 och nummer två och tre gavs ut år 1956. HFI gav också ut en populärvetenskaplig broschyrserie riktad mot en bredare och allmän publik. Dessa broschyrer undersöks också i denna uppsats.

(*HFI-meddelanden*, 1946.)

(*Bra hushållsredskap 3 Städning*, 1951.)

HFI:s populärvetenskapliga broschyrer nådde fler än den vetenskapliga tidskriften och trycktes i ungefär 100 000 exemplar.⁶¹ De spreds via flera olika instanser såsom

⁵⁷ *HFI-meddelanden*, ”Meddelande till prenumeranterna”, 1946.

⁵⁸ *HFI-meddelanden*, 1947, s. 1.

⁵⁹ *HFI-meddelanden*, 1947, s. 1; Se exempelvis, *HFI-meddelanden*, ”Notiser” 1947, s. 2*.

⁶⁰ Libris, *HFI-meddelanden/Hemmets forskningsinstitut*, <https://libris.kb.se/bib/2823642?vw=full> (Hämtad 08.02.24).

⁶¹ Elsässer, 2012 s. 48.

organisationer, skolor och affärer. HFI:s populärvetenskapliga broschyrserie i fyra delar var mer lättillgänglig för allmänheten.⁶² Den första av dessa fyra broschyrer gavs ut 1948 och den sista år 1952.

1.4.4 Reflektioner kring urval, avgränsning och etik

I denna uppsats fokuseras det på flera olika typer av material inriktat till husmödrar under efterkrigstiden: *HFI-meddelanden*, *Aktiv Hushållning* och *Husmoderns köksalmanack*. *HFI-meddelanden* undersöks för att få en vetenskaplig bild av kunskapen kring hemmets rationalisering. HFI:s populärvetenskapliga broschyrserie hade däremot en mer allmän inriktning. Broschyerna och flygbladen från *Aktiv Hushållning* studeras, eftersom det var ett populärt material som behandlade rationaliseringen av hemmet och riktade sig till en bredare publik. Materialet hade dock en viss vetenskaplig prägel, eftersom det ofta redogjordes för resultat i olika undersökningar. I broschyerna skrevs det om forskningsresultat som andra instanser eller AH utfört. AH:s broschyrer var tydliga i sin framtoning och ville övertyga husmödrarna.

HFI fick bidrag från Folkhushållningsdepartementet för att starta verksamheten och samarbetade med Statens institut för folkhälsan.⁶³ Elsässer framhäver också att flera av de högt uppsatta inom HFI hade kontakter inom politiken, kontaktnätet var inom den socialdemokratiska sfären.⁶⁴ HFI och AH var både två statliga initiativ med finansiering från denna.⁶⁵ *Husmoderns köksalmanack* var ett mer kommersiellt, populärt material jämfört med de tidigare nämnda. Den var riktad till en bred publik i form av de svenska husmödrarna. Källmaterialens karaktär skiljer sig åt, på grund av att medierna har olika genrer, stil, format och publik, vilket i sin tur påverkar tolkningen av dem. För att avgränsa uppsatsen har jag valt att undersöka en period när alla typer av källmaterial gavs ut. Perioden blir därför år 1946–1956. Dock bör det noteras att *HFI-meddelanden* har ett avbrott i sin utgivning från år 1952–1954. Detta är dock ett problem som inte kan undvikas. Att inte undersöka de andra källorna under åren 1952–1954 hade varit möjligt. Jag anser att detta hade förminskat undersökningen.

Det ska även tilläggas att HFI:s arbete utfördes ett år innan varje utgivning, exempelvis är vissa artiklar från år 1946 års tidskrift skrivna redan år 1944. AH och HFI

⁶² Elsässer, 2012, s. 65.

⁶³ Elsässer, 2012, s. 58, 63; Lövgren, 1994, s. 72.

⁶⁴ Elsässer, 2012, s. 63.

⁶⁵ Elsässer, 2012, s. 58, 62–63.

sammanfogades år 1954 av regeringen.⁶⁶ Den sista årgången som studeras från *Aktiv Hushållning* är därför ifrån år 1954. Årgång 1955 heter därefter ”Hemmens forskningsinstituts skriftserie Aktiv Hushållning”.⁶⁷ AH och HFI hade redan innan de slogs ihop en del likheter och samarbete. Jag har valt att studera dem som två instanser med olika syfte och målgrupper.⁶⁸ Tidsperioden i denna uppsats avgränsas av källmaterialets tillkomst, vilket är en relativt lång period. Detta kan förhoppningsvis ge en bredare bild av hur kunskap förändras på grund av olika faktorer som politik, teknisk utveckling, samhällsförändringar och urbanisering. Kunskap i förändring är en del i undersökningen och därav hade en snävare period gjort det svårare att se en tydlig utveckling.

Aktiv Hushållning gav ofta ut flera broschyrer per år, men av utrymmesskäl studeras endast en årgång. Vissa år gavs samma broschyr ut igen. Antingen gavs den ut i exakt samma format och innehåll men bitvis skiftar detta. I dessa fall har det i största möjliga mån valts ut olika broschyrer för att få en bredd ämnesmässigt. Att studera hur kunskapen ändras beroende på årgång hade varit möjligt. Detta kan förhoppningsvis framtida forskare ta sig an.

Flygbladen från *Aktiv Hushållning* är inte registrerade i Lunds universitetsbiblioteks specialsamlingar. Dessa har hittats instoppade bland broschyrerna. Av denna anledning undersöks endast de som har funnits tillgängliga. Ur ett kunskapshistoriskt perspektiv blir flygbladen av stort värde för undersökningen. Detta var ett helt annat medium och sätt att få ut information till landets husmödrar.

De olika typerna av material riktar sig alla till husmödrar. *Husmoderns köksalmanack* och *Aktiv hushållning* utger sig för att rikta sig mot en bred publik. Samtidigt är det sannolikt att det är en viss typ av husmödrar som konsumerat materialet. Under efterkrigstiden blev HK mer tillgänglig för den lägre medelklassen.⁶⁹ *HFI-meddelanden* hade något snävare till en mer vetenskaplig publik. *HFI-meddelanden* kan sannolikt endast ha lästs av relativt högutbildade med tanke på dess vetenskapliga karaktär, som varken kan ha tilltalat eller förstått av en bredare, mer allmän läsekrets. Ett undantag är HFI:s populärvetenskapliga broschyrserie som nådde betydligt fler.⁷⁰ Denna har jag valt att införa tillsammans med *Aktiv Hushållnings* broschyrer. Dessa hade samma funktion men utgavs av olika instanser. Materialen som undersöks i denna uppsats kan anses vara normativa genom att de redogjorde för vilka kunskaper som kvinnor ”skulle” besitta. Källmaterialen handlar om kvinnor i

⁶⁶ Elsässer, 2012, s. 67.

⁶⁷ Hemmens forskningsinstituts skriftserie: *Aktiv Hushållning*, ”Triåk”, nr 3, 1955, Stockholm.

⁶⁸ Jag undersöker även den sista broschyren från år 1955 som ges ut av både HFI och AH.

⁶⁹ Berner, 1996, s. 281.

⁷⁰ Elsässer, 2012, s. 65.

hemmet och kunskaperna som hör därtill. Vissa delar av kvinnornas liv och kunskap blir därmed inte synliggjorda, eftersom materialet sätter gränserna. Materialen var samtidigt populära och lästes av många, vilket tyder på att de hade en påverkan på kvinnorna, hemmet och samhället.

Källmaterialet finns tillgängligt på Universitetsbiblioteket i Lund men dessa årgångar har inga spår från dess användning såsom anteckningar. Jag har däremot funnit ett fåtal versioner via ett antikvariat som är har anteckningar ifrån husmödrar. En årgång av dessa kommer att användas i uppsatsen för att exemplifiera hur almanackan kan ha använts. Av etiska skäl kommer namn på ägaren av almanackan inte att nämnas.

I denna uppsats undersöks människors skapande i form av almanackor, tidskrifter, broschyrer och flygblad. Ämnena är inte av personlig art såsom brev eller dagböcker. Detta betyder dock inte att etiska avvägningar inte behövs. I historisk forskning bör detta alltid nämnas och diskuteras. Det är viktigt att ha i åtanke att arbetet med *Husmoderns köksalmanack* och *Aktiv Hushållning* samt forskningen utförd av HFI är gjord av människor under en tid med helt andra förutsättningar och kunskaper än vi har idag. Kunskaperna är än idag begränsade, och om flera år kanske det vi forskar om idag ifrågasätts eller undersöks. Som historiker anser jag det vara viktigt att vara ödmjuk inför människorna som skrivit olika texter som jag idag kan läsa och undersöka. Dessa människor och deras verk förtjänar att behandlas med respekt, vilket jag har tänkt mycket på under arbetet med denna uppsats.

1.5 Teoretiska perspektiv och begrepp

I detta avsnitt ges en teoretisk och historiografisk genomgång av de begrepp som kommer att användas i uppsatsen. Kunskapshistoriska perspektiv kombineras med genusperspektiv för att få en djupare bild av den kunskap som förmedlades via de olika medierna. Detta görs för att kunskapen som framställs i medierna var könad. Kunskapen handlade om rationalisering av hemmet. Hemmet var i sin tur starkt sammankopplat med kvinnan och det ansågs vara hennes domän. Kunskapen var riktad till kvinnor, däremot fanns mannen med i medierna som en slags motpol till kvinnan.

De kunskapshistoriska begrepp som denna uppsats tar sin utgångspunkt i är: *kunskap*, *kunskaps-cirkulation* och *auktoritet*. Begreppet *kunskapsaktör* hade sannolikt också kunnat användas, eftersom det finns rikligt med aktörer i alla tre typer av källmaterial. Aktörer både i form av enskilda personer och grupper har en stor betydelse för kunskapsspridningen.

Detta är det ingen tvekan om, men i denna uppsats undersöks inte aktörer. Fokus ligger i stället på kunskapen i sig, hur den cirkulerar och därmed omformas beroende på medieformen. Wisselgren, Lövgren och Berner har i olika undersökningar redan forskat kring aktörerna inom Hemmens forskningsinstitut och Aktiv Hushållning.⁷¹ Forskningen kring aktörer anser jag vara tillräckligt heltäckande. Betydelsefulla aktörer inom AH och HFI kommer dock att redogöras för i den historiska bakgrunden.

Rationalisering

Begreppet *rationalisering* fyller en viktig funktion i uppsatsen. Rationalisering innebär att åtgärder sätts in för att göra en verksamhet eller organisation mer effektiv.⁷² Det kan handla om att göra besparingar eller öka produktion beroende på vad som vill uppnås med rationaliseringen. Under efterkrigstiden tillkom förslag både från husmodersorganisationer och staten att hemarbetet behövde rationaliseras. Det fanns tankar kring att samhället kunde göras effektivare genom en uttänkt strategi. Rationaliseringsdebatten intensifierades under 1940–1950-talet med tillkomsten av AH och HFI.

Debatten kring rationaliseringen av hemmet påbörjades dock redan under 1930-talet.⁷³ Tankarna kring att samhället och hemmet gick att effektivisera kom från taylorismen och industrialismen.⁷⁴ Resurser skulle besparas samtidigt som effektivare arbetsmetoder skulle uppmuntras. Rationaliseringen av hemmet var därför med på flera politiska partiers efterkrigsprogram.⁷⁵ Efterkrigstidens rationalisering av hemmet finansierades av staten och husmödrarna via husmodersorganisationer.⁷⁶ Från statens sida blev det dock aldrig några förslag eller beslut som förverkligades kring rationaliseringen av hemmet.⁷⁷ Arbetet med denna överlät staten till institutioner som Aktiv Hushållning och Hemmens forskningsinstitut.

Rationalisering av hemmet befann sig på olika nivåer. Det kunde exempelvis handla om förbättring och ombyggnation av bostäder eller skapandet av mer hållfasta och kvalitativa köksredskap. AH och HFI fick tillsammans med husmodersorganisationer igenom flera konkreta förändringar för hemmet. I källmaterialet används begreppet rationalisering flitigt. I detta fall syftar begreppet främst på att förbättra husmödrarnas arbete och deras

⁷¹ Wisselgren, 2021; Lövgren, 1993; Berner, 1996.

⁷² Nationalencyklopedin, "Rationalisering", <https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/rationalisering>, (Hämtad 12.04.24) och Svensk ordbok, rationalisering, 2021, [elektronisk resurs], <https://svenska.se/so/?sok=rationalisering&pz=4>, (Hämtad. 12.04.24).

⁷³ Hagberg, 1986, s. 194–195.

⁷⁴ Hagberg, 1986, s. 192–193; Lövgren, 1993, s. 162–164.

⁷⁵ Jönsson, 2020, s. 26; Lövgren, 1993, s. 95, 74.

⁷⁶ Elsässer, 2012, s. 62–63.

⁷⁷ Lövgren, 1993, s. 161.

arbetsplats: hemmet. I denna uppsats är följaktligen begreppet rationalisering i relation till hemmet i fokus.

Kunskap

Begreppet *kunskap* är kärnan i uppsatsen. Det finns flera definitioner av begreppet. Den definition som används i denna uppsats har hämtats från Johan Östling och David Larsson Heidenblad. De ser kunskap som: "[...] a socially and historically determined phenomenon."⁷⁸ Författarna beskriver kunskap enligt följande: "The focus is on what people in various societies and times have believed they know about themselves and the world."⁷⁹ I denna uppsats undersöks hur rationaliseringen av hemmet bidrar till att kunskapen kring hushållet och hemmen förändras. Tillika behövs nya kunskaper för att husmodern ska kunna utföra sitt arbete i hemmet. Ett samhälle i förändring kräver ny kunskap. Kunskapen som undersöks i uppsatsen handlar om hemmet och husmoderns arbetsuppgifter. Denna kunskap är både vetenskaplig och praktisk. HFI forskade både om metoder gällande exempelvis diskning och hur kastruller skulle vara utformade. I denna uppsats undersöks hur den vetenskapliga kunskapen från HFI blir kommersiell och praktisk i AH och HK.

Kunskaps-cirkulation som tolkningsram

Begreppet *cirkulation* har använts inom det kunskapshistoriska fältet. I denna uppsats fungerar begreppet som ett teoretiskt ramverk. Vad detta innebär diskuteras mer utförligt under metodavsnittet. Östling och Larsson Heidenblad beskriver cirkulationsbegreppets särart enligt följande:

The premise here is that circulating knowledge is in a state of potential change. This means that words like diffusion, dissemination, and mediation are problematic because they imply that what is in motion is actually fixed. In circulation studies, knowledge is instead considered dynamic.⁸⁰

Cirkulation innebär att kunskap inte är en fast företeelse utan i ständig rörelse, vilket innebär att den förändras. Den rör sig igenom exempelvis olika platser, genrer och format. Medier har därför en stor betydelse för hur kunskapen sprids.⁸¹ Begreppet *kunskaps-cirkulation* bidrar således till att kunna förstå och sätta en slags etikett på kunskap i rörelse. James Secords artikel "Knowledge in Transit" har varit betydande för cirkulationsbegreppets utveckling och

⁷⁸ Östling, Johan och Larsson Heidenblad, David, *The History of Knowledge*, Cambridge Elements Historical Theory and Practice, Cambridge University Press, 2023, s. 5.

⁷⁹ Östling och Larsson Heidenblad, 2023, s. 5.

⁸⁰ Östling och Larsson Heidenblad, 2023, s. 16–17.

⁸¹ Östling och Larsson Heidenblad, 2023, s. 17.

användning. Secord utgår dock ifrån begreppets användning inom vetenskapshistoria, ett fält som influerat det kunskapshistoriska. För denna uppsats hade ett mer vetenskapshistoriskt perspektiv kunnat användas med tanke på den forskning som HFI bedrev. Jag har valt att inte göra detta, utan i stället ha ett kunskapshistoriskt perspektiv. *Husmoderns köksalmanack* och *Aktiv Hushållning* ska också kunna inräknas. Detta tror jag sannolikt hade varit svårare eller snarare omöjligt att inräkna i ett vetenskapshistoriskt perspektiv. Det kunskapshistoriska perspektivet öppnar upp för analyser bortom det som ansetts som vetenskap. Studier av andra mer kommersiella och populära medium som exempelvis *Husmoderns köksalmanack* blir möjliga. I Secords artikel ställer han frågan om vad som sker när forskare lägger fokus på hur kunskap omformas och cirkulerar. Han skriver: "How and why does knowledge circulate? How does it cease to be the exclusive property of a single individual or group and become a part of the taken-for-granted understanding of much wider groups of people?"⁸² Secord sätter ord på det som är av betydelse för denna uppsats: hur och när kunskap cirkulerar och hur den blir till allmänt vedertagen i samhället.

Östling och Larsson Heidenblad, som båda utvecklat stora delar av det kunskapshistoriska forskningsfältet, erkänner kritiken som riktats mot cirkulationsbegreppet. Författarna skriver att flera forskare inklusive Secord som själv bidragit till begreppets användning har framfört oro för att begreppet ska vara för omfattande. De nämner att även andra forskare Philip Sarasin, Andreas Klicher och Kapil Raj menar att begreppet kan innefatta alla typer av rörelser. Begreppet kan därför anses vara vagt.⁸³ Östling och Larsson Heidenblad menar dock att flera historiker har använt begreppet i sin forskning och att undersökningarna har gynnats av begreppet. De delar de andra forskarnas kritik men anser samtidigt att begreppet inte bör undvikas på grund av kritiken.⁸⁴ Ett sätt att göra begreppet cirkulation mindre vagt och mer preciserat är att fokusera på en sorts cirkulation. Begreppet blir därmed snävare och mer applicerbart. Östling och Heidenblad har definierat en form av cirkulation som de kallar *samhällelig cirkulation av kunskap*. Premissen är att kunskap ska undersökas som ett brett och samhälleligt fenomen. Kunskap som engagerar stora delar av samhället hamnar därför i fokus.⁸⁵ För denna uppsats blir denna form av cirkulation av betydelse, eftersom rationaliseringen av hemmet engagerade samhället i stort under efterkrigstiden.

⁸² Secord, James A., "Knowledge in Transit", *Isis*, Vol. 95, Nr 4, University of Chicago Press, 2004, s. 655.

⁸³ Östling och Larsson Heidenblad, 2023, s. 18–19.

⁸⁴ Östling och Larsson Heidenblad, 2023, s. 20–21.

⁸⁵ Östling och Larsson Heidenblad, 2023, s. 19.

Medier i kunskapshistoria

För att beskriva hur begreppet *medier* används i uppsatsen har jag valt att utgå från ett av de många medier som jag undersöker: *Husmoderns köksalmanack*. Som nämnts tidigare är HK ett komplext källmaterial. Jag vill i detta avsnitt förtydliga varför medier är av betydelse för undersökningen. *Husmoderns köksalmanack* är en almanacka och besitter de funktioner som förväntas av en sådan. Den innefattar också flertalet artiklar som läsarna kunde ta del av, den har därmed delvis samma funktion som en tidskrift.⁸⁶ *Husmoderns köksalmanack* var populär och kommersiell i sin utformning. HK innehöll också olika recept. Almanackan bör därför ses som en kokbok. Kokböcker som källmaterial har tidigare varit mindre utforskade i historieskrivningen menar Kyri W. Claflin. Han påpekar dock att dessa är fruktbara att undersöka: "Cookbooks and domestic manuals are useful as primary sources because they serve as representations of practices (real or imagined) – and also of social and cultural meanings of food – in the society that produced them."⁸⁷ Claflin menar att forskaren med hjälp av kokboken som källmaterial vill försöka förstå vad den har betytt i sin samtid.⁸⁸ Neuhaus beskriver hur kokböckerna innefattar mer än endast recepten. De kan säga mycket om samtiden som de skapades i exempelvis hur läsaren bör leva sitt liv. Kokböckerna redogör även för hur genus och matlagning var sammankopplade.⁸⁹ För det kunskapshistoriska perspektivet blir samtidens reaktion på mediet betydelsefullt.⁹⁰

I denna uppsats studeras flera olika medier. *Husmoderns köksalmanack* är både en almanacka, kokbok och ett anteckningsblock. *HFI-meddelanden* är en vetenskaplig tidskrift och en mer populärvetenskaplig broschyrserie. *Aktiv Hushållning* var en populär och kommersiell broschyrserie. *Aktiv Hushållning* gav också ut flygblad.⁹¹ Det är således flera olika sorters medier som undersöks med ett och samma tema: rationaliseringen av hemmet. Mediernas utformning har betydelse för vilken kunskap som cirkulerar. Sarasin lyfter fram hur media påverkar kunskapen:

⁸⁶ Almanackan flertalet anteckningsmöjligheter. Den bör därför också ses som ett interaktivt medium, där läsaren kunde använda denna för att skapa nya recept och hålla koll på exempelvis utgifter och nyanskaffningar.

⁸⁷ Claflin W., Kyri, "Representations of Food Production and Consumption: Cookbooks as a Historical Sources", i: Murcott, Anne, Belasco, Warren, och Jackson, Peter, *The Handbook of Food Research*, Bloomsbury Academic, 2016 s. 109.

⁸⁸ Claflin, 2016, s. 109.

⁸⁹ Neuhaus, Jessamyn, *Manly Meals and Mom's Home Cooking Cookbooks and Gender In Modern America*, The John Hopkins University Press, 2003, s. 10–11 [elektronisk resurs].

⁹⁰ Det bör tilläggas att bokhistoriker länge har sysslat med forskning kring hur olika böcker mottogs av samtiden, däremot menar Östling och Larsson Heidenblad att bokhistoriker inte brukar fokusera på ett helt mediasystem utan snarare ett medium: boken. De anser dock att boken är väsentlig för produktionen av kunskap och cirkulationen av denna. Se Östling och Larsson Heidenblad, 2023, s. 10.

⁹¹ Som nämnts tidigare har även HFI populärvetenskaplig broschyrserie: *Bra hushållsredskap*.

[...] knowledge cannot exist without storage, transport, and presentation media. This means that knowledge is shaped by the logic of these media because it must *always* be formatted, and that is always changed—or to be more precise, further produced- in its path through channels. In particular, the various form of representation, the display, and thus the production of evidence produce/change knowledge, as do different forms of circulation. Hence, media function as filters that select, emphasize, and suppress knowledge and connect it with other knowledge resources.⁹²

Sarasins beskrivning tydliggör det som är den stora premissen för denna uppsats: att medieformen får en stor betydelse för vilken eller vilka delar av kunskapen som kan cirkulera. Likt Sarasin, menar Andersson och Hollsten att medier har en stor betydelse för cirkulationen av kunskap.⁹³ För att cirkulationen av kunskap ska kunna fortgå kan den behöva ändra form. Detta finns det tydliga exempel på i denna uppsats, den vetenskapliga kunskapen fick i *HFI-meddelanden* ett annat uttryck i *Husmoderns köksalmanack*, på grund av att detta medium har ett annat syfte och publik. Det sker således en slags kunskapsomvandling där den mer vetenskapliga kunskapen görs populär och kommersiell. För att den vetenskapliga kunskapen som återfinns i HFI ska kunna cirkulera behöver den ändra form för att passa publiken. Viktigt att tillägga är att även ny kunskap då kan tillkomma. Begreppet media hör på många sätt ihop med det kunskapshistoriska perspektivet, eftersom medier förmedlar kunskap på olika sätt.

Begreppet auktoritet i en kunskapshistorisk kontext

Begreppet *auktoritet* är ett välanvänt begrepp utanför det kunskapshistoriska fältet. Peter Burke tillskriver begreppet särskild kunskapshistorisk relevans i en introduktion till det kunskapshistoriska fältet i: *What is the History of Knowledge*. Burke tar upp flera ”concepts” gällande kunskapshistoria. Ett av dem är ”authorities”. Burke menar detta begrepp är av betydelse för det kunskapshistoriska perspektivet:

Some individuals, groups, and intuitions (the Church, the state, or the university, for instance) are ‘authorities’, in the sense that they have the power to authorize or reject knowledges, to declare ideas to be orthodox or heterodox, useful or useless, reliable or unrealizable, indeed, to define what counts as knowledge or science in a particular place and time.⁹⁴

I denna uppsats används Burkes tolkning av begreppet auktoritet. Kunskap har genom

⁹² Sarasin, Philip, ”More Than Just Another Specialty: On the Prospects of the History of Knowledge”, *Journal for the History of Knowledge*, Nr. 1, 2020, s. 3.

⁹³ Andersson, 2020, s. 68; Hollsten, Laura, ”Public, private, and experience-based knowledge Cholestreol knowledge in circulation in Finnish society, 1970–2010”, i: Östling, Johan, Erling, Sandmo, Larsson Heidenblad, David, Nilsson Hammar, Anna, Nordberg, Kari(red), *Circulation of Knowledge Explorations in the History of Knowledge*, Nordic Academic Press, 2018, s. 51–52.

⁹⁴ Burke, Peter, *What is the History of Knowledge?*, Polity Press, 2016, s. 27 [elektronisk resurs].

historien varit påverkad eller till och med bestämd och begränsats av maktförhållanden. Kunskapen har inte heller varit tillgänglig för alla, exempelvis kvinnor som nekats sin rätt till skolgång och en plats på arbetsmarknaden.

Hemmets forskningsinstitut och Aktiv Hushållning var statliga initiativ med finansiering. Detta gav dem en särskild auktoritet. HFI var dessutom en institution för forskning, vilket gav dem en auktoritet att på så vis ta beslut om vad de ansåg väsentligt att utföra forskning kring. Begreppet auktoritet är nödvändigt för att belysa maktförhållandena som gällde mellan de olika medierna.

Folkhemmets genuskontrakt och husmoderskontraktet

Kunskapen som undersöks i denna uppsats var till för kvinnor, vilket innebär att den blev genuskodad. Under efterkrigstiden var tanken om att kvinnorna skulle sköta hemmet fortfarande närvarande. Det var därför kvinnan som främst var ansvarig för hemmets rationalisering. Yvones teori *genuskontrakt* har varit väldigt omdiskuterad inom svensk kvinnohistorisk och genushistorsk forskning.⁹⁵ Genuskontraktet handlar enligt Hirdman om ett osynligt kontrakt mellan könen. Kontraktet i sig kan skilja sig åt beroende på samhället och vilken tidsperiod det används i. Gemensamt för kontrakten är dock att de handlar om hur kvinnor och män ska vara och bete sig.⁹⁶ Hirdman har myntat ett annat begrepp: *genussystem*, detta innebär att det finns en ordningstruktur av kön.⁹⁷ Hon förklarar att genus styr det sociala, ekonomiska, politiska ordningen i samhället.⁹⁸ Mannen är normen och urskiljer sig genom att inte vara kvinna. Hirdman menar att genussystemet och genuskontrakten hör ihop: ”Kontrakten är i sig de ömsesidiga föreställningarna. Systemet är den process som via kontrakten skapar ny segregering, ny hierarkisering.”⁹⁹ Under olika tider fanns det således olika genuskontrakt som skiljde sig åt.

Folkhemmets genuskontrakt lämpar sig väl att använda gällande den period jag undersöker. Hirdman menar att politikern Per Albin Hanssons folkhemspolitik var starkt sammankopplad med ett genuskontrakt där kvinnan skulle vara i hemmet och mannen arbeta.¹⁰⁰ Hirdman skriver: ”Grunden i reformpolitiken, från detta perspektiv, är att staten blir

⁹⁵ Hirdman har kritiserats av flera, bland annat av Sara Edenheim för att hennes tolkning av Joan Scotts: ”Gender – a useful category for historical analysis”, som genuskontraktet i viss mån byggs på, inte stämmer överens med Scotts definition av *gender*. Jag anser dock att Hirdmans teori varit så pass banbrytande inom det genushistoriska fältet och att teorin är användbar i denna uppsats och av dessa anledningar finns det få nackdelar till att den används.

⁹⁶ Hirdman, Yvonne, *Genussystemet : teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning*, Maktutredningen, Uppsala, 1988, s. 15–17.

⁹⁷ Hirdman, 1998, s. 7.

⁹⁸ Hirdman, 1998, s. 7.

⁹⁹ Hirdman, 1988, s. 16.

¹⁰⁰ Hirdman, *Genus – om det stabilas föränderliga former*, Liber, 2001, s. 149.

den part som ställer upp och fullgör de skyldigheter i enlighet med ett stereotypt genuskontrakt som antingen man eller kvinna inte förmår sköta av olika anledningar.”¹⁰¹ Hirdmans teori kring genuskontrakt kan sammankopplas med anledningen till att man började utföra forskning kring hemarbetets rationalisering. Om hemarbetet blev effektivare betydde det mer tid för kvinnan att sköta om familjens barn men det kunde också i förlängningen innebära att kvinnan kunde förvärvsarbeta. Detta arbete skulle dock vara på deltid, framhåller Lövgren. Hon menar att folkhemspolitiken och därefter välfärdspolitiken bidrog till att hemarbetsfrågan blev aktuell. Kvinnor var aktiva inom politiken och bidrog till att socialreformer blev till verklighet men blev också Lövgren beskriver det var ”föremål för dem”.¹⁰² Även om flera av reformerna skulle förbättra hemarbetet så betonades det att kvinnan och hemmet hörde ihop. Hirdman anser att folkhemmets genuskontrakt beviljades av politiken som var rådande under perioden. Detta blir exemplifierat av Lövgrens undersökning om politiken kring rationaliseringen av hemmet och i sin tur skapandet av AH och HFI.

Ytterligare ett genuskontrakt är av betydelse för denna uppsats:

husmoderskontraktet. Detta kontrakt, menar Hirdman, innefattade husmodern och samhället närmare bestämt det socialdemokratiska partiet som satt vid makten.¹⁰³ Husmodern stod i centrum för reformarbetet som påbörjades för att bygga Socialdemokraternas folkhem.¹⁰⁴ Husmoderskontraktet byggde på *hushållsdemokrati*. Detta menar Hirdman medförde att mannen ansvarade för det stora hushållet, kvinnorna i sin tur det lilla. Kvinnan skulle vara i hemmet och var inte en del av arbetsmarknaden.¹⁰⁵ Kvinnan skulle vara hemma och sköta hushållet och barnen. Hirdman lyfter fram att: ”Man skulle kunna karaktärisera detta svenska husmoderskontrakt som ett förbund mellan män, där de solidariskt bistod varann att uppfylla sina manliga plikter gentemot sina hustrur”.¹⁰⁶ Husmodern skulle i sin tur uppfylla de krav som husmoderskontraktet innebar.

Husmoderskontraktet och folkhemmets genuskontrakt var följaktligen två kontrakt som delvis hör ihop, då de existerade under samma period och tillkom på grund av den socialdemokratiska politiken. Men kontrakten har, som jag har visat, två olika inriktningar.

¹⁰¹ Hirdman, 2001, s. 149.

¹⁰² Lövgren, 1993, s. 119.

¹⁰³ Hirdman, ”Kvinnorna i välfärdsstaten Sverige 1930–1990”, i: *Kvinnohistoria. Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*, UR, 2008, s. 209.

¹⁰⁴ Folkhemmet beskrivs under avsnittet ”historiskt kontext”.

¹⁰⁵ Hirdman, 2008, s. 209–210.

¹⁰⁶ Hirdman, 2008, s. 212–213.

I denna uppsats används Hirdmans teori kring genuskontrakt för att visa på att rationaliseringen av hemmet främst angick kvinnorna. Kvinnors förvärvsarbete och hemarbete diskuteras i alla medier som undersöks. Hirdmans teorier är därför väsentliga för att kunna förklara varför kvinnan och hemarbetet var nära sammankopplat. Teorierna ger svar på varför rationaliseringen hemmet främst angick kvinnorna. Begreppen bidrar också till att de samhällseliga insatserna för att rationalisera hemmen kan förklaras och relateras till kunskapen förmedlad i de olika materialen.

1.5.1. Kunskapshistoriska begrepp och genusteori i kombination

Östling och Larsson Heidenblad framhäver att kunskapshistoria är ett integrerande fält, vilket innebär det fördel kan kombineras med andra historiska fält. Detta kan enligt dem bidra till fruktbara analyser.¹⁰⁷ För att studera *Husmoderns köksalmanack*, *HFI-meddelanden* och *Aktiv Hushållning* behövs, som tidigare nämnts, ett genusperspektiv på grund av att kunskapen var könad och riktad till kvinnor. Att kunskapen var kopplad till kön synliggörs också i materialet.¹⁰⁸ Män figurerar däremot i medierna, men det är inte dem som kunskapen var riktad till.¹⁰⁹

Kvinnor har genom historien haft en begränsad tillgång till kunskap. De har fått kämpa på helt andra villkor än män för att ha rätt till fundamentala ting exempelvis skolgång och rösträtt. Det kunskapshistoriska och genusteoretiska perspektivet lämpar sig särskilt väl att kombinera för att undersöka rationaliseringen av hemmet. Rationaliseringen innebar att ny kunskap behövdes, men också att ny kunskap skapades. Kunskapen kring hemmet var endast till för kvinnorna, trots att hemmets standard hade en betydelse för männen. Kunskapen som kvinnorna matades med via olika medier var ofta väl integrerad i genuskontrakten. Detta betyder att kunskapen kring hemmets rationalisering inte kan studeras utan ett genusperspektiv på grund av att kunskapen och genuskontrakten var sammanflätade.

Förhoppningsvis kan uppsatsen inspirera andra forskare att kombinera genusperspektiv och kunskapshistoriska perspektiv, eftersom de kan bidra till givande resultat.

¹⁰⁷ Östling, Larsson Heidenblad, 2023, s. 8.

¹⁰⁸ Se exempelvis: *Husmoderns köksalmanack*, 1933, s. 17.

¹⁰⁹ Förutom några undantag såsom artiklar i *Husmoderns köksalmanack* som riktar sig till män. Tanken är dock sannolikt att kvinnorna skulle delge denna kunskap till männen.

1.6 Metod, tillvägagångsätt och begreppsanvändning

I detta avsnitt beskrivs uppsatsens metod, tillvägagångsätt och begreppsanvändning. Den komparativa metoden används i uppsatsen, då flera olika typer av källmaterial undersöks. Jämförelsen görs för att se hur kunskapen förändras, omformas och skiljer sig i *Husmoderns köksalmanack*, *Aktiv Hushållning* och *HFI-meddelanden*. Undersökningen blir därmed styrd av att leta efter likheter och skillnader i texterna. Uppsatsen har ett även ett kunskapshistoriskt ramverk, vilket bidrar till att metoden blir färgad av de kunskapshistoriska aspekterna. Hur kunskapen cirkulerar, förändras och omformas i de olika medierna blir fokus för uppsatsen. Hur ny kunskap blir till av redan existerande kunskap blir av intresse.

Den komparativa metoden

Den komparativa metoden lämpar sig väl i denna uppsats, eftersom flera olika material avseende format, genre och stil studeras. Jämförelsen blir väsentlig gällande mediernas innehåll. Metoden medför att likheter och skillnader i kunskapen som medierna förmedlar kan analyseras. Magnus Mörner menar dock att komparation är ett synsätt snarare än en metod.¹¹⁰ Han skriver:

Genom komparativa infallsvinklar och perspektiv försöker vi placera historiska fenomen i ett vidare sammanhang än de som direkt omger dem. Genom att iakttaga upprepningar av analoga fenomen läggs grunden för vissa generaliseringar medan skillnaderna avslöjar vad som är unikt.¹¹¹

Att: ”placera historiska fenomen i ett vidare sammanhang” är i själva verket något som historiker gör, det vill säga en typ av metod. I denna uppsats används komparationen som en metod och inte endast ett slags synsätt. Komparationen är dessutom ett sätt att hantera och avgränsa källmaterialet. Metoden används i denna uppsats för att se hur kunskapen omformas i olika medier. Dessa medier och dess kunskapsförmedling jämförs alltså för att se hur kunskapen kring rationaliseringen av hemmet såg ut i efterkrigstidens Sverige.

Genom komparationen av materialet har jag definierat tre kategorier av kunskap som var betydelsefulla i samtliga medier. Kategorierna är utkristalliserades genom att ämnet tas upp i alla medierna. Dessa kategorier var dessutom tre faktorer som skulle bidra till efterkrigstidens rationalisering av hemmet och även dess ansvarig: husmodern. Jag har valt att undersöka hur de olika medierna beskriver och ställer sig till:

¹¹⁰ Mörner, Magnus, ”Komparation: att vidga historiska perspektiv”, i: *Scandia: Tidskrift för historisk forskning*, Vol. 47 Nr. 2, 1981, s. 227–229.

¹¹¹ Mörner, 1981, s. 227–228.

1. Hemarbete och förvärvsarbete.
2. Tekniska innovationer, hjälpmedel, metoder och redskap.
3. Livsmedel, näring och recept.

För att studera rationaliseringen av hemmet används dessa kategorier som vägledning för den analys som görs. Dessa kunskaper diskuterades frekvent i alla de undersökta medierna.

Mediernas publikationer undersöks i sin tur för att se hur kunskapen kring hemmets rationalisering cirkulerade i olika medier under efterkrigstiden. Dock tas det även hänsyn till andra aspekter kring medierna som dess stil, format, genre, utformning och antal tryckta exemplar.

Den komparativa metoden innebär att likheter och skillnader studeras i de olika medierna. Hur kvinnor och mäns uppgifter i hemmet beskrivs i de olika medierna undersöks också. I undersökningen utgås det därför från dessa tre kategorier för att se mediernas beskrivning av de olika kunskaperna. Tillvägagångssättet i uppsatsen är en närläsning av de olika artiklarna som hanterar ämnena i de tre kategorierna. Dessa artiklar jämförs sedan med varandra för att se vilka likheter och skillnader som kan urskiljas. Hur kunskapen omformas beroende på medium studeras också. Vid en komparation synliggörs den mest centrala kunskapen som kvinnorna skulle besitta kring hemarbetet. För att kunna se hur kunskapen har cirkulerat i olika medier blir en jämförelse ytterst väsentlig.

Begreppsanvändning

I uppsatsen kombineras flera olika begrepp. I detta avsnitt beskrivs hur begreppen hör ihop och samverkar med den komparativa metoden.

Hemmets rationalisering innebar flera förändringar för de svenska hemmen. Kvinnor skulle börja använda sig av maskiner för att sköta hemarbetet. De fick därmed tid över som antingen kunde ägnas åt mer tid med barnen eller förvärvsarbete. Färdiglagad mat kunde köpas och mätningar av råvaror genom mer exakta mått än ”en nypa salt” skulle ge maten och bakningen ett ”perfekt” resultat. *Rationaliseringen* hade ekonomiska, hygieniska och effektivitets motiv. Med alla dessa nymodigheter behövdes ny kunskap. Kvinnorna kunde inte längre lära sig hemmets arbetsuppgifter av sin mor, därför att det inte var samma arbetsuppgifter att utföra längre. Begreppet *kunskap* används i uppsatsen, vilket jag menar bidrar med flera positiva förtjänster. Andersson är däremot skeptisk mot kunskapsbegreppet men han erkänner dock både kunskaps- och cirkulations begreppets relevans under efterkrigstiden: “The world of the post-war housewife was one of societal knowledge

circulation if ever there was one.”¹¹² Jag håller med Andersson om att efterkrigets husmödrar var beroende av media och varandra för att finna information. Andersson nämner förvånansvärt inte rationaliseringen av hemmet i sin forskning, men han tar upp att de förändrade levnadsvillkoren bidrog till att ny kunskap krävdes.¹¹³ Det var ju dock rationaliseringen i sig ledde till de förändrade livsvillkoren. Trots Anderssons skepticism kring kunskapshistoriska begrepp, menar han att husmödrarna behövde ny kunskap om hemmet för att kunna verka i det. Jag förundras över varför Andersson inte nämner rationaliseringen av hemmet, eftersom den var väldigt betydande för en husmoders liv och möjlighet till kunskap. Jag vill påpeka att det är förenklande att hävda att ny kunskap krävdes av husmödrarna på grund av förändrade livsvillkor när det i själva verket var rationaliseringen av hemmet som bidrog till att dessa livsvillkor förändrades. Rationaliseringen innebar en standardhöjning av hemmen som i sin tur gjorde att livsvillkoren förändrades. Kunskap kring denna förändring cirkulerade i olika medier. Vissa av dessa medier var mer eller mindre tillgängliga för kvinnor såsom *HFI-meddelanden*. Den lästes troligen inte av många husmödrar, däremot läste de sannolikt *Aktiv Hushållnings* broschyrer och flygblad. Mycket troligt läste man också artiklarna och antecknade ned recept i *Husmoderns köksalmanack*.

Den komparativa metoden i uppsatsen blir väsentlig, eftersom den bidrar till att kunna se hur och vilken kunskap som cirkulerade i samhället under efterkrigstiden kring hemmets rationalisering i de olika medierna. Metoden tjänar uppsatsens syfte och kan kombineras med uppsatsens teoretiska ramverk: *kunskaps-cirkulation*. Detta begrepp blir uppsatsens utgångspunkt eller själva premissen för uppsatsen. Således utgås det ifrån att kunskaps-cirkulation är en dynamisk företeelse. Kunskaps-cirkulation används i uppsatsen för att rikta fokus mot hur kunskap rör och sprider sig. Laura Hollsten framhåller i sin undersökning om hur kunskapen kring kolesterol cirkulerade i Finland och att kunskapen förändrades beroende på medium.¹¹⁴ I min undersökning synliggörs detta. Begreppet *medier* blir därav betydelsefullt. Den vetenskapliga kunskapen i HFI gjordes kommersiell för att den skulle kunna nå ut till de svenska husmödrarna genom andra medier till exempel *Aktiv Hushållning* och *Husmoderns köksalmanack*. Det skedde alltså en slags kunskapsomvandling. Kunskapen var densamma, men den tog en annan form eller uttryck för att allmänheten skulle kunna ta till sig den. Dock hade *HFI-meddelanden* en auktoritet i att det var just en vetenskaplig tidning och att den var statligt finansierad. Samtidigt behövde kunskapen i denna

¹¹² Andersson, 2020, s. 67–68. Andersson ser kunskap som något man själv besitter när man tagit in information. Han ställer sig alltså frågande till att persons kunskap kan cirkulera.

¹¹³ Andersson, 2020, s. 67.

¹¹⁴ Hollsten, 2018, s. 51.

ändras för att passa en annan typ av medieform och publik. Att veta exakt hur kunskapen kring rationaliseringen cirkulerade och hur husmödrarna tog emot denna är en uppgift för en betydligt mer omfattande forskning än den jag kan göra inom ramen för en masteruppsats. Det kan dock konstateras att medierna försökte sprida sin kunskap om rationaliseringen. I denna process förblir kunskapen inte densamma, utan den omvandlas. För att närmare precisera formen av cirkulation används Östling och Larsson Heidenblads version av cirkulationsbegreppet: *samhällelig cirkulation av kunskap*. Kunskapen måste följaktligen ha en viss typ av räckvidd och relevans i samhället.¹¹⁵

Rationaliseringen av hemmet var en fråga som inte endast engagerade husmödrarna utan samhället i stort. Kunskapen kring rationaliseringen var förvisso endast till för husmödrarna. Kvinnorna i sig kan anses vara en tillräcklig stor del av samhället, men rationaliseringen angick även män trots att kunskapen inte var riktad till dem. Många manliga ingenjörer och arkitekter utförde experimentet vid HFI. Dessutom finns det väldigt många manliga kockar med i *Husmoderns köksalmanack*. Det skrivs även artiklar i HK om hur män lagar mat. Burke menar att det i olika kulturer finns olika typer av kunskap, denna kan exempelvis vara manlig eller kvinnlig.¹¹⁶ Dock är husmodern i fokus för rationaliseringen av hemmet under efterkrigstiden, eftersom dessa var tätt sammankopplade. Kunskapen kring hemmets rationalisering kan följaktligen inte studeras utan ett genusperspektiv, av denna anledning används teorier från Hirdman kring *folkhemmets genuskontrakt* och *husmoderskontraktet*. Dessa kontrakt förklarar varför kunskapen kring hemmets rationalisering endast angick kvinnorna.

¹¹⁵ Östling, Larsson Heidenblad, 2023, s. 19.

¹¹⁶ Burke, 2016, s. 16 [elektronisk resurs].

2. Historisk kontext

I följande avsnitt redogörs det för den historiska kontexten angående efterkrigstiden.

Tillkomsten och syftet med av Aktiv Hushållning och Hemmens forskningsinstitut beskrivs också.

2.1 Sverige under efterkrigstiden

Sverige hade det efter andra världskriget bättre ställt ekonomiskt jämfört med andra länder. Neutraliteten i kriget hade bidragit till att de ekonomiska förutsättningarna var relativt goda. Detta betydde att konsumtionen kunde öka och flera produkter säljas på marknaden. Dessa efterfrågades nämligen av konsumenterna.¹¹⁷ Den ekonomiska tillväxten hade både sin grund i att Sverige undkommit stora ekonomiska förluster av andra världskriget och i den socialdemokratiska politiken. Rationaliseringen av hemmet fanns med som en punkt i Socialdemokraternas efterkrigsprogram.¹¹⁸ Efterkrigstiden var dock färgad av det kalla kriget och kapprustningen som skedde i flera länder i Europa.¹¹⁹ Urbanisering och modernitet genomsyrade efterkrigstiden. Amerikanska ideal fick en större betydelse i västvärlden och blev trendsättande för flera aspekter inom det svenska samhället, exempelvis inom hemmet.

Efterkrigstiden var påverkad av folkhemspolitiken. Begreppet *folkhem* myntades av statsministern Per Albin Hansson. Termen i sig hade dock inte så stort genomslag i samtiden som den har fått på senare år i historieskrivningen.¹²⁰ Folkhemstanken innebar att Sverige skulle vara ett ”folkhem” för de svenska medborgarna. Medborgarna hade sociala rättigheter såsom bidrag vid sjukdom, barnafödande, arbetslöshet och pension.¹²¹ Hemmet var i centrum för allt det som folkhemsidealet stod för. Fattigdom och dåliga bostäder skulle bytas ut mot nya rationella hem där dess användning och inredning skulle utformas rationellt, effektivt, användbart och enkelt.¹²² Att hemmet för den delen dessutom skulle vara trivsamt att vistas i var en del i folkhemstanken. Det var kvinnorna som var ansvariga för att se till så att de svenska hemmen uppnådde dessa mål. Som husmödrar skulle de ta ansvar för hela

¹¹⁷ Elsässer, 2013, s. 49.

¹¹⁸ Jönsson, 2020, s. 26; Lövgren, 1993, s. 95.

¹¹⁹ Salomon, Kim, *En femtiotalberättelse: populärkulturens i kalla krig i folkhems Sverige*, Stockholm, Atlantis, 2007, s. 16–18.

¹²⁰ Edling, Nils, “The primacy of welfare politics. /Notes on the language of the Swedish Social Democrats and their adversaries in the 1930s”, i: Haggrén, Heidi, Rainio-Niemi, Johanna, Vauhkonen, Jussi (red), *Multi-layered Historicity of the present: Approaches to social science history*, Helsinki, University of Helsinki, 2013, s. 132–135.

¹²¹ Bennich– Björkman, Li och Blomqvist, Paula, (red) *Mellan folkhem och Europa: svensk politik i brytningstid*, Liber AB, 2008, (inledning), s. 31.

¹²² Severinsson, Emma, ”Vackra och välklädda: Konstruktioner av respektabla svenska kvinnor under 1950-talet”, i: Hübinette, Tobias och Wikström, Peter (red), *Sveriges avrasifiering: Svenska uppfattningar om ras och rasism under efterkrigstiden*, Kriterium, 2023, s. 150; Elsässer, 2012, s. 48–49.

hemmet och rationalisera det. Husmödrarna fick ett stort ansvar genom rationalisering av hemmet, eftersom de skulle upprätthålla de politiska besluten.¹²³

Köket var särskilt viktigt för rationaliseringen av hemmet. I detta rum sköttes mycket av husmoderns arbete, till exempel diskning och matlagning. Under efterkrigstiden fanns det tankar om att man ville rationalisera hela köket med hjälp av vetenskap, teknik och ingenjörskonst.¹²⁴ Tanken om rationalisering av övriga delar av hemmet var också väsentliga under efterkrigstiden och präglade såväl politiken som hemmet.

Andra aspekter som skulle rationaliseras var de svenska livsmedlen och kosthållningen. Goda svenska råvaror var viktiga för att befolkningen skulle hålla sig friska. Återigen ställdes det krav på husmodern, hon skulle vara medveten om vad som var nyttig mat och ha kunskap om näringsvärdet i olika livsmedel.¹²⁵ Det var hennes uppgift att familjen fick i sig tillräckligt med näring i den mat som hon serverade dem.

Ny socialpolitik i Sverige

Under andra världskriget fick kvinnor större tillgång till arbetsmarknaden. I Sverige fanns det även en hög arbetslöshet bland män. Detta tillsammans med de låga födelsetalen i det svenska samhället ledde till att familjen och hemmet hamnade i centrum för politiken.¹²⁶

Rationaliseringen av hemmet kunde vara lösningen på dessa två problem. Men under 1950-talet intensifierades debatten i samhället kring kvinnors arbete.¹²⁷ Jönsson menar att hemmet blev en väsentlig fråga i de politiska debatterna på grund flera faktorer såsom befolkningsfrågan, hembiträdesfrågan och främst kvinnornas ökade inflytande över politiken.¹²⁸ För att förstå intensifieringen av 1950-talets debatter kring hemmets rationalisering måste man se till förändringarna som skedde i det svenska samhället under 1930-talet.

Under 1930-talet rådde det en befolkningskris och arbetslöshetskris. Denna trodde man kunde ”lösas” genom att man förbjuda kvinnor att förvärsaarbete. Kvinnors inträde på arbetsmarknaden var hotad. Kvinnor skulle arbeta i hemmen och tillika inte ”ta” arbeten för männen. Genom kvinnors kamp för att få arbeta utanför hemmet så började även husmödrarnas roll i hemmet ifrågasättas.¹²⁹ Trots detta så tillkom det förslag att kvinnor skulle

¹²³ Broberg och Sandström, 2018, s. 218.

¹²⁴ Jönsson, 2020, s. 25.

¹²⁵ Broberg och Sandström, 2018, s. 281.

¹²⁶ Jönsson, 2020, s. 26 , Carlsson, 2013, s. 31; Nationalencyklopedin, Befolkningsfrågan, <https://www-nc-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/befolkningsfr%C3%A5gan> (Hämtad 08.04.24).

¹²⁷ Lövgren, 1994, s. 71.

¹²⁸ Jönsson, 2020, s. 26.

¹²⁹ Hagberg, 1986, s. 210.

nekas förvärvsarbete. Men dessa förslag möttes av stora protester och blev därför inte till verklighet. Ett annat sätt att lösa krisen var att få kvinnor att självmant vilja arbeta i hemmet. De skulle få en lön för de arbete som utförde i hemmet. Genom att se arbetet i hemmet som ett yrke så kunde även statusen höjas.¹³⁰ Hemarbetet skulle bli ett attraktivt val för kvinnor. Detta kunde göras på flertalet sätt exempelvis genom utbildning i hemarbetet både för alla kvinnor och specialutbildade hemvårdarinnor.¹³¹ Carlsson framför att statusen för hemmets profession skulle bevaras genom att endast de som var utbildade och därmed hade kunskap om hemarbetet kunde arbeta med det.¹³² Bristen på hembiträden och hemhjälp var dessutom stor under 1940–1950-talen. Det bildades därför en statligt avlönad och utbildad hemvårdarinnekår som tillsattes år 1941.¹³³ Hemvårdarinnorna skulle utbildas för att klara av hemmets alla arbetsuppgifter på ett rationellt sätt. Att skapa en statlig hemvårdarinnekår var ytterligare ett sätt att höja hemarbetets status.¹³⁴ För att möjliggöra en professionalisering av hemarbetet blev även forskning av hemmet viktigt.¹³⁵ Vetenskapen skulle kunna bevisa att hemmet var betydande och kunde vara ett ämne för den svenska vetenskapen.

Social politikens effekter för kvinnorna

Hemarbetet behövde bli enklare så att husmodern ville arbeta med det, samtidigt ville man höja standarden inom hemmen med teknologi. På så sätt skulle befolkningen också hållas friskare. Bostäderna i Sverige var av sämre standard än andra industrialiserade länder. Alva och Gunnar Myrdahl fick stort inflytande över det svenska samhället politiskt sett, genom deras förslag till reformer i den omtalade boken *Kris i befolkningsfrågan* som släpptes år 1934.¹³⁶ Året därefter tillsattes befolkningsutredningen.¹³⁷ Socialpolitiken som följde utredningen kom dock att få stora konsekvenser för kvinnors arbete åren framöver. Myrdahls visioner tillsammans med befolkningsutredningen ledde till att en helt ny socialpolitik infördes i Sverige. Det moderna folkhems Sverige skulle ha starka invånare och detta uppnåddes med hjälp av socialreformer. Statens institut för socialhygien bildades år 1935 som

¹³⁰ Lövgren, 1993, s. 23.

¹³¹ Lövgren, 1993, s. 57; Carlsson, *Karin, Den tillfälliga husmodern Hemvårdarinnekåren i Sverige 1940–1960*, Diss., Stockholms universitet, Nordic Academic Press, 2013, s. 74.

¹³² Carlsson, 2013, s. 74.

¹³³ Carlsson, 2013, s. 71, 26.

¹³⁴ Carlsson, 2013, s. 76–77.

¹³⁵ Lövgren, 1993, s. 57; Carlsson, 2013, s. 74.

¹³⁶ Elsässer, 2012, s. 48; Hirdman, 2008, s. 210; Johannisson, "Folkhälsa: Det svenska projektet från 1900 till 2:a världskriget", i: *Lychnos Årsbok för idéhistoria om vetenskapshistoria*, Swedish Science Press, 1991, 174.

¹³⁷ Hirdman, 2008, s. 210.

sedan blev till Statens institut för folkhälsan år 1938. Institutet bildades för att hålla befolkningen friskare och upplysa dem om hur man tog hand om både sin hälsa och hygien.¹³⁸

Kvinnor skulle enligt den nya socialpolitiken föda fler barn. Om de gjorde detta skulle de få en slags ersättning i form av bidrag. Den nya socialpolitiken som lanserades under 1930-talet fick effekt. Under 1940-talet ökade antalet giftermål och därmed även nativiteten.¹³⁹ Kvinnor kunde också på grund av den goda ekonomin välja att endast arbeta i hemmet. Att kvinnans plats var i hemmet framhävdes i de politiska tongångarna som gjorde sig gällande under efterkrigstiden.¹⁴⁰ Hirdman beskriver socialpolitiken i Sverige: "[...] kvinnor skulle inte bara förse samhället med barn, de skulle själva kunna 'friställas' för ett nyttigt, effektivt och rationellt liv i den stora världen och därmed bli fullvärdiga medborgare."¹⁴¹ Däremot framför Hirdman att kvinnorna inte blev fullvärdiga medborgare, betänkanudet som var resultatet av utredningen byggde i stället på att mannen skulle försörja familjen och att kvinnan tog ansvar för hemmet. Av denna anledning blev idealet om den "den professionella hemmafrun" stark under efterkrigstiden.¹⁴² Berner belyser dock att husmodern genom sitt arbete i hemmet var med och byggde upp ett modernt välfärdssamhälle.¹⁴³ Husmödrarnas arbete med hemmets rationalisering var betydande för hela det svenska folkhemmet.

Populärkultur och rationalitet under efterkrigstiden

Under 1950-talet blomstrade populärkulturen och veckotidningar fick ett stort genomslag.¹⁴⁴ Kim Salomon redogör för att populärkulturen framställde mannen som rationell och handlingskraftig. Kvinnornas uppgifter var omsorg och vård. Kvinnans skönhet var dock den enda punkt där hon var överlägsen mannen med råge.¹⁴⁵ Men trots att hon "inte var rationell" i sitt tänkande hade kvinnan ändå ansvaret för hemmets rationalisering som var en viktig förändring i samhället. Ansvaret vilade dock inte enkom på kvinnorna, utan även på Aktiv Hushållning och Hemmens forskningsinstitut. Dessa instanser skulle lära kvinnan att bli en rationell husmoder.

¹³⁸ Johannisson, 1991, s. 175–180, 183.

¹³⁹ Hirdman, 2008, s. 213.

¹⁴⁰ Hirdman, 2008, s. 212.

¹⁴¹ Hirdman, 2008, s. 210.

¹⁴² Hirdman, 2008, s. 212.

¹⁴³ Berner, 2011, s. 7.

¹⁴⁴ Salomon, 2007, 36–37.

¹⁴⁵ Salomon, 2007, s. 229–230.

2.2 Aktiv Hushållning och Hemmens forskningsinstitut

Det fanns sedan 1930-talet tankar från olika kvinnoförbund kring hur hemmet skulle rationaliseras. Sveriges Husmodersföreningarnas Riksförbund hade trots sin traditionsenliga anda sedan länge värnat om att husmodern skulle vara samhällsengagerad och därmed bli rationell.¹⁴⁶ Kvinnornas uppgifter i hemmet behövde anses vara ett riktigt arbete och rationaliseras. Det fanns även tankar kring att skapa någon form av forskning och kontroll för varor och redskap i hemmen. Det gjordes ett försök av kvinnor inom socialdemokratien som ville att husmödrarna själva skulle kunna bestämma över hur varor och redskap skulle utformas för hemmets behov.¹⁴⁷ Lövgren menar att de socialdemokratiska kvinnorna engagerade sig i olika kvinnoföreningar och samarbetade för att förverkliga denna idé. Det var mycket tack vare dessa kvinnor som HFI skapades.¹⁴⁸

Sveriges Husmodersföreningarnas Riksförbund och Fackskolan för huslig ekonomi i Uppsala bedrev även innan AH och HFI en utprovninganstalt för köksredskap under 1900-talets början.¹⁴⁹ Det fanns också en förening som hette Rationell Hushållning. Denna startades år 1917 och var aktiv fram tills år 1954. Denna hade liknande sysselsättning som HFI senare skulle ägna sig åt, exempelvis arbete med kontroll av varor och ny teknik för hemmet. Lövgren menar att föreningen ville rationalisera hemarbetet för att kunna klara av kriget och krisen som samhället var påverkat av. Dessutom hade industrialiseringen bidragit till att kvinnorna mist kunskaper kring hemmet, därav skulle föreningen skulle verka för att kvinnorna skulle återfå denna kunskap och kunna verka i hemmen.¹⁵⁰

Aktiv Hushållning

Under andra världskriget behövdes kunskaper och upplysning kring frågor som rörde befolkningen exempelvis försörjning, ekonomi, konsumtion, barnafödande och arbetsmarknaden. Social upplysning var väsentligt. Kristiden krävde även att resurserna som fanns ransonerades. I samband med ransoneringen infördes för första gången en statlig konsumentupplysning i Sverige. Medborgarna skulle med upplysningen bli medvetna om ransoneringen och hur de kunde utnyttja de resurser som fanns på bästa sätt.¹⁵¹ För att nå ut till hemmen med upplysning kring frågor angående hemmet, skapades Aktiv Hushållning år

¹⁴⁶ Lövgren, 1993, s. 77, 82.

¹⁴⁷ Lövgren, 1993, s. 83.

¹⁴⁸ Lövgren, 1993, s. 89.

¹⁴⁹ Lövgren, 1993, s. 91–92.

¹⁵⁰ Lövgren, 1993, s. 92–93.

¹⁵¹ Anrep, Edith, *Från Aktiv hushållning och Hemmens forskningsinstitut 1940–1956*, Statens institut för konsumentfrågor, Stockholm, 1957, s. 3.

1940.¹⁵² I ledningen för AH satt docent Karin Kock, som sedan arbetade tillsammans med fil.lic. Brita Åkerman och redaktören Kaj Andersson. Hemkonsulenten Anna-Lisa Lyberg tillkom även efter en tid. Vera Diurson som också var hemkonsulent tog över efter Åkerman slutade år 1945.¹⁵³ Tillsammans med några biträden arbetade dessa personer inom Aktiv Hushållning för att sprida kunskapen kring ransoneringen och hemmets rationalisering. AH var ett upplysningsorgan inom Statens informationsstyrelse.¹⁵⁴ Men detta förändrades år 1943, då AH blev ett organ under folkhushållningsdepartementet.¹⁵⁵ Aktiv Hushållning flyttades därmed till statens priskontrollnämnd.¹⁵⁶

Aktiv Hushållning skulle ge de svenska medborgarna upplysning och kunskap inom olika områden. Kunskapen var som främst riktad till husmödrarna. Enskilda myndigheter skulle dock också ta del av upplysningarna. Instansen arbetade med informationskampanjer via olika medier, till exempel anordnade de kurser samt var aktiva inom medier såsom radio och film.¹⁵⁷ Detta avtog dock efter andra världskriget, då deras främsta kanal till allmänheten var broschyrserien *Aktiv Hushållning* och en serie med flygblad med samma namn.¹⁵⁸ Aktiv Hushållning skapade till och med kuvert för sina broschyrer som kunde ges som en bröllopspresent till nygifta par.¹⁵⁹ Instansens mål var att nå ut med sina broschyrer. Utöver broschyrerna och flygbladen tryckte de böcker, affischer och tidningar.¹⁶⁰ AH skapade en nationell tävling för husmödrar kring det bästa förrådet.¹⁶¹

År 1940 gavs den första upplagan av broschyrerna ut som även kallades för ”småskrifter.” På framsidan av den första skriften stod följande: ”Varje enskild konsument, varje familj, varje ledare av storhushåll måste använda sina erfarenheter och all sin kunskap för att lösa de nya problem som avspärrningen och försvarsberedskapen ställer dem inför.”¹⁶² Skrifternas syfte var att ge allmänheten praktiska råd gällande konsumtionen.¹⁶³ Aktiv Hushållnings syfte förändrades dock i takt med att samhället gjorde det, under andra världskriget låg fokuset på ransoneringen som sedan ändrades till fokus på kläder och

¹⁵² Lövgren, 1993, s. 100; Elsässer, 2012, s. 58.

¹⁵³ Anrep, 1957, s. 19.

¹⁵⁴ Lövgren, 1993, s. 100; Anrep, 1957, s. 5.

¹⁵⁵ Anrep, 1957, s. 8.

¹⁵⁶ Anrep, 1957, s. 17.

¹⁵⁷ Elsässer, 2012, s. 60; Anrep, 1957, s. 5–6; Åkerman 1948, s. 89; Lövgren, 1993, s. 100; *Statens informationsstyrelse Aktiv Hushållning*, ”Planer för kurser och demonstrationer”, 1940.

¹⁵⁸ Lövgren, 1993, s. 100; *Aktiv Hushållning*, ”Enkla råd vid lagning och omsömnad”, (flygblad), nr 1, 1948.

¹⁵⁹ Åkerman, Brita, *Kunskap för vår vardag utbildning och forskning kring hemmen*, Förlaget Akademikerlitteratur, AB, 1984, s. 91.

¹⁶⁰ Se exempelvis: *Aktiv Hushållning*, ”Vi styr vi sticker vi virkar”, (bok), 1946; *Aktiv hushållning*, ”Skon och den friska foten”, 1949, (affisch).

¹⁶¹ Elsässer, 2012, s. 60.

¹⁶² *Aktiv Hushållning*, ”Skriftserien Aktiv hushållning”, Statens informationsstyrelse, 1940 s. 1.

¹⁶³ *Aktiv Hushållning*, 1944, s. 2.

textiler.¹⁶⁴ Aktiv Hushållnings broschyrer fick ett stort genomslag.¹⁶⁵ Denna succé var beroende av flera aktiva aktörer såsom Vera Diurson och Anna-Lisa Lydberg som agerade som Aktiv Hushållnings kunniga talespersoner. Diurson var expert på hemmet och Lydberg var expert på textiler.¹⁶⁶

AH:s främsta uppgifter var samarbete med pressen, utgivande av olika publikationer, kursverksamhet och samarbete med experter, organisationer och institutioner.¹⁶⁷ AH testade och provade även ut varor och produkter. Detta gjorde att producenterna vände sig till AH för att få råd kring sina produkter.¹⁶⁸

Hemmens forskningsinstitut

Aktiv Hushållnings arbete inom hemmets sfär ledde till att HFI bildades. Genom att forskning kring hemmet skulle hemarbetet få ökad status och ses som ett yrke. Lövgren menar att:

Grunden till Hemmens forskningsinstitut lades dock inom en utredning, 1941 års befolkningsutrednings särskilda delegation för hemfrågor, kvinnodelegationen. Samverkan mellan ledamöter och experter i delegationen ledde via deras kontaktnät till att HFI skapades.¹⁶⁹

Aktiv Hushållning, husmödrarnas samarbetskommitté tillsammans med Hushållslärarinnornas samorganisation bildade forskningsinstitutet för hemarbetsfrågor.¹⁷⁰ Dessa organisationer sökte därefter bidrag hos folkhushållningsdepartementet, vilket beviljades. HFI skrev att på grund av att de fått anslag från staten kunde forskningen kring hemmet ses som ett ”samhälleligt behov”.¹⁷¹ De fick dock inte tillräckligt med bidrag från staten, resterande kapital sökte HFI därför ifrån andra organisationer.¹⁷²

HFI förhöll sig till det socialdemokratiska programmet. Det fanns flera sätt att förbättra tillvaron för Sveriges medborgare med bättre bostäder, livsmedel och teknik. Fokus låg dock på kvinnorna, eftersom de verkade i hemmen.¹⁷³

Ordförande för HFI blev Gertrud Wiklund som senare följdes av Karin Kock från AH. HFI:s arbete delades upp i två delar. En allmän del som till viss del arbetade tillsammans med AH och en teknisk avdelning som låg under Statens institut för folkhälsa. Åkerman från Aktiv Hushållning var med vid HFI:s bildande. Lövgren menar att Åkerman

¹⁶⁴ Anrep, 1957, s. 17.

¹⁶⁵ Elsässer, 2012, s. 60–62.

¹⁶⁶ Åkerman, 1984, s. 93–94.

¹⁶⁷ Anrep, 1957, s. 5.

¹⁶⁸ Anrep, 1957, s. 19.

¹⁶⁹ Lövgren, 1993, s. 97.

¹⁷⁰ Anrep, 1957, s. 10.

¹⁷¹ *HFI-meddelanden*, 1948–49, nr 1, s. 1.

¹⁷² Elsässer, 2012, s. 63.

¹⁷³ Boalt, 1984, s. 145.

”[...] formulerade den vision som Hemmens forskningsinstitut var en del av.”¹⁷⁴ Fil mag Carin Boalt blev chef för den tekniska avdelningen. Efter några år utökades verksamheten ytterligare, med fler avdelningar inom bostäder, livsmedel, hushållsteknik och kemiteknik. Fil mag Marit Neymark blev medhjälpare till Boalt för livsmedelsavdelningen. Dessa två kom att bli betydelsefulla aktörer för HFI. Det anställdes även flera andra personer till institutet.¹⁷⁵ HFI samarbetade också med Statens institut för folkhälsan och Statens provningsanstalt.¹⁷⁶

Fokus för HFI låg på undersökningar, provning, rådgivning och upplysning.¹⁷⁷ Forskningen skulle knytas an till närliggande forskning och utländsk forskning från Norden, Tyskland och USA. Enligt Boalt var forskningen som bedrevs av HFI påverkad av personerna som aktiva inom HFI:s intressen, bakgrund och erfarenheter.¹⁷⁸ HFI var till stor del påverkat av aktörerna som verkade inom organisationerna.

Likt AH ville HFI nå ut med sina vetenskapliga rön till press, vilket man också gjorde.¹⁷⁹ Hemmens forskningsinstitut skapade olika typer av utställningar där man visade upp sitt arbetssätt.¹⁸⁰ De höll presskonferenser, föredrag och medverkade i radio. Institutet hade besöksgrupper som fick se hur man arbetade vid HFI. År 1950 tog man emot cirka 1 000 personer av dessa uppgavs att cirka 100 var ifrån utlandet.¹⁸¹ HFI utarbetade även material för studier kring hemmet.¹⁸² Det huvudsakliga målet för HFI var dock att nå ut till konsumenterna med forskningsresultaten.¹⁸³ HFI utförde därför undersökningar som låg nära hemmet och tillfrågade husmödrarna i forskningen. Husmödrarna var således en del av HFI:s arbete. För att nå ut med forskningsresultaten publicerades den vetenskapliga tidskriften: *HFI-meddelanden*. HFI tryckte dessutom upp populärvetenskapliga broschyrer och böcker, som var tilltänkta en mer allmän publik.¹⁸⁴

HFI samarbetade med olika organisationer, institutioner och industrin, exempelvis Socialdemokratiska Kvinnoförbundet, Svenska landsbygdens kvinnoförbund, svenska skolkökslärarinnornas förening och Hemkonsulternernas förening.¹⁸⁵ De samarbetade

¹⁷⁴ Lövgren, 1993, s. 122.

¹⁷⁵ Anrep, 1957, s. 20.

¹⁷⁶ Boalt, Carin, ”Hemmens forskningsinstitut Hur vi arbetade. Vad vi gjorde”, i: Åkerman, Brita, *Kunskap för vår vardag utbildning och forskning kring hemmen*, Förlaget Akademikerlitteratur, AB, 1984, s. 147, 192; Anrep 1957, s. 16–17.

¹⁷⁷ Anrep, 1957, s. 20.

¹⁷⁸ Boalt, 1984, s. 146, 148–150.

¹⁷⁹ Lövgren, 1993, s. 100, 155; Åkerman, 1984, s. 89; Boalt, 1984, s. 186–187.

¹⁸⁰ Boalt, 1984, s. 186–187.

¹⁸¹ Boalt, 1984, s. 188.

¹⁸² Lövgren, 1993, s. 155.

¹⁸³ Anrep, 1957, s. 14.

¹⁸⁴ Exempelvis: *Bra hushållsredskap 1*, Hemmens forskningsinstitut, 1948; *Bra hushållsredskap 2*, Hemmens forskningsinstitut, 1950; *Bra hushållsredskap 3 Städning* Hemmens forskningsinstitut, 1951; *Bra hushållsredskap 4 Konservering*, Hemmens forskningsinstitut, 1952; *Kök och planering*, (red) Lindgren; Bo Gunnar, Hemmens Forskningsinstitut, 1954.

¹⁸⁵ Anrep, 1957, s. 12.

med flera husmodersorganisationer, exempelvis Husmödrarnas samarbetskommitté och Hushållslärarinnornas samorganisation, som var del av HFI:s styrelse.¹⁸⁶ HFI hade även samarbete med arkitekter, ingenjörer, samhällsvetare och naturvetare.¹⁸⁷

Rationaliseringen av hemmet var väsentligt både för HFI och husmödrarna. HFI:s arbete mottogs dock inte enbart positivt av samtiden. Arbetet de utförde i hemmet förlöjligades.¹⁸⁸ Att köket skulle bli rationellt var för många trivialt. Detta motstånd från samtiden var sammankopplat med att hemmet var kvinnans domän. Det var inte lika viktigt att hennes arbetsplats blev rationell som andra industrier. HFI:s hade också svårt att få ihop det ekonomiskt och institutet fick också byta lokaler flertalet gånger.¹⁸⁹ Husmödrarna var angelägna att hjälpa HFI och samlade därför in pengar via husmodersorganisationer så att HFI kunde fortsätta sin verksamhet.¹⁹⁰ År 1950 blev HFI en del under handelsdepartementet. Detta ledde sannolikt till att de fick en mer statlig anknytning. Efter ytterligare fyra år sammanfogades HFI och AH. Arbetet blev på så sätt mer effektivt, eftersom det fanns ett visst samarbete sedan tidigare.¹⁹¹ HFI behöll sitt ursprungliga namn och *Aktiv Hushållning* blev namnet på broschyrerna.¹⁹² Konstellationen blev dock inte långvarig. HFI släppte sitt sista nummer av tidskriften år 1956. Året därefter förstatligades HFI helt och blev till ”Statens institut för konsumentfrågor”.¹⁹³ Elsässer menar att starten med AH och sedan HFI ledde till att engagemanget kring konsumentfrågorna blev större och till och med en del av samhället som det inte varit tidigare.¹⁹⁴ AH:s och HFI:s inflytande över den svenska konsumtionen bör därför inte underskattas.

¹⁸⁶ Berner, 1996, s. 254.

¹⁸⁷ Boalt, 1984, s. 151.

¹⁸⁸ Jönsson, 2020, s. 27–28.

¹⁸⁹ Anrep, 1957, s. 21–24; Boalt 1984, s. 142–143.

¹⁹⁰ Lövgren, 1993, s. 155.

¹⁹¹ Elsässer, 2012, s. 67; Anrep, 1957, s. 19–20, 28.

¹⁹² Anrep, 1957, s. 24.

¹⁹³ Anrep, 1957, s. 28–29.

¹⁹⁴ Elsässer, 2012, s. 69.

3. Analys och resultat

För att uppnå uppsatsens syfte, att undersöka hur rationaliseringen av hemmet krävde ny kunskap, undersöks *HFI-meddelanden*, *Aktiv Hushållning* och *Husmoderns köksalmanack*. Genom medierna kan det även studeras hur kunskapen spred sig från ett vetenskapligt medium till populära och kommersiella medier. I detta avsnitt jämförs medierna utifrån tre olika kategorier. Den första kategorin handlar om förvärvsarbete och arbete i hemmet. Den andra innefattar teknik, tekniska innovationer, maskiner, produkter och redskap. Den tredje kategorin behandlar livsmedel och näring. Analysen utgår ifrån dessa kategorier för att i sin tur kunna besvara följande frågeställningar:

- Vilken kunskap var mest central för hemmets rationalisering under efterkrigstiden i *HFI-meddelanden*, *Aktiv Hushållning* och *Husmoderns köksalmanack* och vilka likheter och skillnader kan ses i medierna under 1946–1956?
 - Hur infogades kunskap kring rationalisering av hemmen i folkhemmets genuskontrakt och husmoderskontraktet?
 - Hur blir den vetenskapliga kunskapen från *HFI-meddelanden* kring hemmets rationalisering kommersiell och krävdes det en omvandling av kunskapen?
 - Vilken betydelse hade dessa medier och deras publikationer för cirkulationen av kunskap kring rationaliseringen under efterkrigstiden?

3.1 Att hinna med både hemarbete och förvärvsarbete

Rationaliseringen skulle på flera sätt effektivisera och förenkla arbetet för husmödrarna, vilket kunde leda till att de hade möjlighet att både förvärvsarbete och arbeta i hemmet.¹⁹⁵ För många kvinnor blev denna kombination en verklighet, men andra blev kvar i hemmet. Flertalet kvinnor under efterkrigstiden ägnade sig åt två arbeten. Men hur skulle då dessa roller kombineras? I medierna diskuteras detta och det ges olika lösningar kring hur kvinnorna skulle hinna med allt arbete.

I detta avsnitt redogörs för husmödrars hemarbete, husmoderns arbetsplats i hemmet, förvärvsarbete och barnuppfostran.

¹⁹⁵ Lövgren, 1993, s. 89.

Diskussionen kring förvärvsarbete eller hemarbete

Debatten kring kvinnors hemarbete och förvärvsarbete skedde inte endast på politisk nivå, utan Sveriges kvinnor var engagerade i debatterna kring deras arbetssituation. I de medier som undersökts i denna uppsats, synliggörs frågan kring kvinnors förvärvsarbete och hemarbete på olika sätt. HFI hävdade att en drivkraft till bildandet av institutet var många husmödrars oro över sina arbetsvillkor. De beskrev att 60 procent av de vuxna kvinnorna i Sverige arbetade inom hemmet. HFI menade att det fanns ett behov av att hemarbetet blev till ett yrke och att dess status höjdes. HFI belyste dilemmat som fanns för många av de kvinnor som arbetade dubbelt. De beskrev kvinnornas situation på detta sätt:

[...] som ogifta har de ett förvärvsarbete och ansvarar för sin egen försörjning. Som gifta delar de med sin man ansvaret för försörjningen av familjens, och gör sin del av denna försörjningsplikt, antingen genom att både ha arbete i hemmet eller genom att enbart arbeta i hemmet. Hur de än ordnar det för sig, blir deras arbetsbörda oftast större och deras ekonomiska självständighet mindre än när de var ogifta – men oklarhet råder om innebörden av den arbetsprestation de utför i och med att de tar ansvaret för familjegruppens konsumtion och för barnens vård.¹⁹⁶

HFI:s forskning om hemmet och hemarbetet utfördes med vetenskapliga metoder. Denna forskning skulle bevisa att hemmet var värt att forska kring och med detta visa att arbetet var väsentligt. Kvinnorna förtjänade dessutom en rimlig lön. Kvinnornas ekonomiska självständighet var dock påverkad av huruvida de gifte sig eller inte. Lövgren menar att rationaliseringen av hemmet var ett sätt att få kvinnan att stanna i det.¹⁹⁷ Samtidigt skulle hemarbetets status höjas och ses som en profession. Kvinnor skulle frivilligt välja att arbeta i hemmet i stället för att förvärvsarbete. Carlsson framför att professionaliseringen av hemarbetet också var ett steg i att höja dess status.¹⁹⁸ Detta kunde göras på flertalet sätt. Ett sätt var genom utbildning i hemarbete för alla kvinnor. Det fanns även en egen utbildning för specialistutbildade hemvårdarinnor.¹⁹⁹ För att möjliggöra en professionalisering av ett yrke är vetenskapliggörandet också betydelsefullt. Forskning kring hemmet och hemarbetet var där ett steg i rätt riktning.²⁰⁰ Statusen för hemmets profession skulle bevaras genom att endast de som hade rätt utbildning och kompetens skulle kunna behärska den.²⁰¹ Hushållsarbetet skulle inte vara tillgängligt för vem som helst. Det krävdes kompetens som kvinnorna behövde

¹⁹⁶ *HFI-meddelanden*, ”Riktlinjer för verksamheter och aktuella arbetsuppgifter vid HFI”, 1948–49, nr 1, s. 1.

¹⁹⁷ Lövgren, 1993, s. 23

¹⁹⁸ Carlsson, 2013, s. 74.

¹⁹⁹ Lövgren, 1993, s. 57; Carlsson, 2013, s. 74.

²⁰⁰ Lövgren, 1993, s. 57; Carlsson, 2013, s. 74.

²⁰¹ Carlsson, 2013, s. 74.

tillförskaffa sig. Detta kunde de göra genom att skola sig i hushållsarbetet, gå kurser, läsa tidningar eller broschyrer, lyssna på radio och se på husmodersfilmer.

Lika arbete bör behandlas med lika lön?

Efterkrigstidens samhälle var dock inte helt anpassat för kvinnors plats på arbetsmarknaden. Husmodern skulle enligt husmoderskontraktet arbeta i hemmet.²⁰² Av denna anledning var de ekonomiska svårigheterna för ensamstående och ogifta kvinnor stora. Detta synliggörs i ovanstående citering från *HFI-meddelanden*. Ett annat exempel finns i *Husmoderns köksalmanack* skrivet av författaren Margareta Berghayn:

Det kommer nog för senare tiders barn att framstå som något egendomligt och förvrängt i vår tid att man ej insett en sån självklar och rättvis sak som lika arbete bör behandlas med lika lön oavsett om det är utfört av en manlig eller kvinnlig person.²⁰³

I artikeln redogjordes det för olika budgetplaner av självförsörjande och förvärvsarbetande kvinnor för att visa hur svårt det var för dessa kvinnor att få ihop det ekonomiskt:

”Mången kvinna blir genom mannens frånfalle eller genom skilsmässa lämnad att ensam sörja för sig och eventuella barn. I detta fall måste hon ensam försöka klara av både yrkesarbete och arbetet i hemmet, då hennes lön i de flesta fall ej räcker till att betala hemhjälp.”²⁰⁴ I en av budgetplanerna var den totala kostanden för modern och dottern 5 700 kronor vilket översteg kvinnans lön med 700 kronor enligt utgiftskalkylen. Kvinnorna behövde i många fall utöver förvärvsarbetet och hemarbete ha ytterligare ett arbete för att få hushållsutgifterna att gå ihop. Kunskapen om självförsörjande kvinnors arbetsvillkor i hemmet och deras ekonomiska situation var mer praktiskt lagd i *Husmoderns köksalmanack* i form av uträkningar av olika kvinnors utgifter.

Mellan 1930-tal till 1960-tal rådde det hushållsdemokrati. Majoriteten av invånarna i Sverige var införstådda med att männen skötte det stora hushållet och kvinnorna det lilla. Kvinnorna var inte en del av arbetsmarknaden på det sätt som männen var. Giftna kvinnor hörde inte till arbetsmarknaden och de ogifta kvinnorna arbetade endast tills de skulle gifta sig.²⁰⁵ Maria Stanfors menar att kvinnorna under 1900-talet fick försöka kombinera arbetet med familjelivet.²⁰⁶ Något som män inte behövde i samma utsträckning. Diskussionen

²⁰² Hirdman, 2008, s. 209–210.

²⁰³ *Husmoderns köksalmanack*, ”Den självförsörjandes ekonomi” 1947, s. 12.

²⁰⁴ *Husmoderns köksalmanack*, ”Den självförsörjandes ekonomi” 1947, s. 14.

²⁰⁵ Hirdman, 2008, s. 209.

²⁰⁶ Stanfors, Maria, *Mellan arbete och familj: Ett dilemma för kvinnor i 1900-talets Sverige*, Studentlitteratur, Lund, 2018, s. 113.

om kvinnors hemarbete och förvärvsarbete under 1940–1950-talet handlade speciellt mycket om en av kvinnornas viktigaste uppgifter, vilket var barnuppfostran.

En mor på egen hand

Kvinnors arbete i hemmet innebar inte endast städning, tvätt, matlagning och sömnad, utan även barnafödande och barnuppfostran. I de olika medierna som undersöks i denna uppsats beskrevs barnuppfostran som husmoderns viktigaste arbetsuppgift. Aktiv Hushållnings mest inflytelserika broschyr som trycktes i flera årgångar var *Barn i goda händer*.²⁰⁷ Upplagan från år 1947 trycktes i 25 000 exemplar.²⁰⁸ Denna broschyr var ett samarbete mellan Aktiv Hushållning, Kungliga Medicinalstyrelsen och Statens institut för folkhälsan. I broschyren redogjordes det för flera aspekter kring barnafödande som förlossning, amning och hur kvinnan skulle ta hand om ett barn. De materiella förutsättningar som behövdes och vilka levnadsvanor modern borde införliva beskrevs också.²⁰⁹ Broschyrens första rubrik avslutas enligt följande:

Med det första barnet följer dock en del praktiska förändringar i den unga familjens liv. Barnet fodrar plats i hemmet, tar mycken tid i anspråk och förorsakar en del ekonomiska utgifter. Vet man det, förstår man också hur viktigt det är att modern utnyttjar den hjälp hon kan få i dagens samhälle och på förhand skaffar sig de kunskaper hon behöver. Då kan hon undvika onödigt oro och bekymmer. **Att vara en god mor fodrar kunskaper lika väl som andra uppgifter i livet.**²¹⁰

Kunskapen om barnuppfostran var således inte kunskap som gick i arv från modern eller något man lärde sig från bekanta eller vänner. Kunskapen skulle kvinnorna själva tillförskaffa genom att läsa litteratur, besöka kunniga inom området såsom fackmän eller gå olika kurser menade Aktiv Hushållning.²¹¹ Moderns främsta uppgift var att sköta om barnet och skaffa sig kunskaper kring hur hon gör detta.²¹² I broschyren från AH gavs förmaningar kring hur man ska sköta ett barn:

När barnet skall börja äta med sked och övergå från flytande till fast föda kan det uppstå vissa svårigheter. Då gäller det för modern att pröva sig fram, vara varsam och lyhörd för barnets behov och trivsel. [...] Man ska inte göra måltiderna till några plågestunder för barnet eller tvinga i det mat, som det reagerar mot.²¹³

²⁰⁷ Den trycktes exempelvis år 1945, 1946, 1947, 1948 (två omgångar detta år), 1949, 1951, 1952, och 1954.

²⁰⁸ Aktiv Hushållning *Barn i goda händer*, nr 2, 1947 (baksida).

²⁰⁹ Aktiv Hushållning *Barn i goda händer*, nr 2, 1947.

²¹⁰ Aktiv Hushållning *Barn i goda händer*, ”Att få barn”, nr 2, 1947, s. 3, (fetstilt i original).

²¹¹ Aktiv Hushållning *Barn i goda händer*, ”Att få barn”, nr 2, 1947, s. 22.

²¹² Aktiv Hushållning *Barn i goda händer*, ”Att få barn”, nr 2, 1947, s. 20.

²¹³ Aktiv Hushållning *Barn i goda händer*, ”Att få barn”, nr 2, 1947, s. 34–35.

I *Aktiv Hushållning* skrevs det om hur husmodern borde agera när barnet blir sjukt. Det redogjordes för symtomen vid sjukdomar och husmoderns uppmanades även att rådfråga läkare vid vissa typer av åkommor.²¹⁴ Dålig matlust hos nyfödda barn togs också upp.

(*Aktiv Hushållning Barn i goda händer*, nr 2, 1947, s. 35.)

Det redogjordes hur smaken utvecklades hos barnet: ”När barnet blivit äldre måste man genom att växla om med maten pigga upp dess aptit. Enbart mjölk och mjölkmat leder hos ett barn likaväl som hos en vuxen ofelbart till dålig matlust”.²¹⁵ Detta togs upp i *Husmoderns köksalmanacks* artikel: ”Sitt hos mej MAMMA!”, som handlade om vad barnet skulle äta när det var sjukt och vad man skulle roa barnen med under konvalescenstiden. Modern uppmanades precis som i AH att vara lyhörd, noggrann men också vara påhittig när det gällde barnets uppfostran. Det redogjordes för att om barnet hade dålig aptit skulle modern hellre ge barnet lite mat i taget än mycket.²¹⁶ I HK skrevs det:

Och kom ihåg att ett litet barn är fullt ut lika känsligt som en vuxen för att maten serveras på ett smakligt och tilldragande sätt. Kan ni, så gör något roligt med maten. Låt ungen till exempel suga mjölken genom rör ur ett glas i stället för att bara dricka den,[...] ²¹⁷

I AH:s broschyr och HK:s artikel redogjordes det för samma kunskap. Modern uppmanades att se barnen som en vuxen person, men även att göra matandet av barnen till en rolig stund. De populära och kommersiella medierna redogjorde för en mer kreativ form av kunskap, som inte HFI redogjorde för. I både AH och HK som var mer kommersiella och populära material uppmanades husmodern till att vara rolig. Detta hade inte den vetenskapliga genren tillåtit i *HFI-meddelanden*. Sarasin menar att för att kunskap ska cirkulera måste den förändras. Det sker därmed omvandling från andra kunskapsformer. Kunskapen, menar han, blir påverkad av

²¹⁴ *Aktiv Hushållning Barn i goda händer*, ”Vanliga sjukdomar hos småbarn”, s. 54–59.

²¹⁵ *Aktiv Hushållning Barn i goda händer*, ”Vanliga sjukdomar hos småbarn”, s. 57.

²¹⁶ *Husmoderns köksalmanack*, ”Sitt hos mej MAMMA!”, 1951, s. 51, 53, 54.

²¹⁷ *Husmoderns köksalmanack*, ”Sitt hos mej MAMMA!”, 1951, s. 51.

de sociala sammanhang som den införs i.²¹⁸ Östling och Larsson Heidenblad menar att kunskap i cirkulation kan påverka människor på flera sätt exempelvis förändra människors liv och beteende.²¹⁹ HFI, AH och HK försökte få deras kunskap kring hemmets rationalisering att cirkulera och därmed påverka husmödrarnas arbete i hemmet. Medierna hade dock olika strategier för att göra detta.

Barnens bostad och klädsel

Hur bostaden skulle vara utformad och beskaffad för barnets bästa redogjordes för i *Aktiv Hushållning*. Rationaliseringen av hemmet innebar nämligen en standardhöjning av bostäder. Enligt AH:s broschyr skulle familjen skulle "eftersträva ljusa, soliga bostäder".²²⁰ Detta för att hindra att familjen drabbas av sjukdomar som engelska sjukan. Det skrevs emellertid att: "Även mindre god bostad kan göras dräglig och en del av trångboddhetens hälsovådliga följder förebyggas genom att bostaden sköttes väl och vädras ofta."²²¹ HFI studerade bostäder i sin undersökning av mödrar och barn från 1948–49.²²² Detta var en del av en större förstudie som HFI gjorde på uppdrag av 1941 års befolkningsutredning, eftersom staten ville få en större förståelse för barnavårdens roll i hemarbetet. Aspekter som skulle undersökas var hur mycket tid och arbete det tog att sköta om barn.²²³ Undersökningen var omfattande och innefattade flera diagram och planritningar. Hembesökarna från HFI som utförde studien undersökte hur utrymmena i lägenheten användes, till exempel hur familjerna hade det möblerat i hemmet och hur förflyttningarna i hemmet gick till. Detta ansåg HFI vara väldigt betydelsefull faktor för hemarbetet.²²⁴ HFI diskuterade likt AH trångboddhet.²²⁵ För HFI var det väsentligt att rummen var möblerade effektivt och rationellt och att husmodern lätt kunde röra sig mellan olika rum.²²⁶ Att HFI studerade bostäder var en del i att rationalisera hemmen och ett uppdrag de fått från staten. Hemmet som var husmoderns arbetsplats skulle också bli rationellt så kvinnan kunde verka i det. I HFI:s studie var kunskapen kring modern och barnen mer fokuserad på själva rationalisering än vid AH:s. HFI refererade i sin undersökning till AH

²¹⁸ Sarasin, 2020, s. 2–3.

²¹⁹ Östling, Larsson Heidenblad, 2023, s. 31.

²²⁰ *Aktiv Hushållning Barn i goda händer*, "Barnet och bostaden", nr 2, 1947, s. 39.

²²¹ *Aktiv Hushållning Barn i goda händer*, "Barnet och bostaden", nr 2, 1947, s. 39.

²²² *HFI-meddelanden*, "Mor och barn från morgon till kväll. En studie av 80 barns miljö", 1948–49, nr 2.

HFI påpekar dock genomgående av de olika delstudierna att detta är endast en provundersökning och att det fanns flera svårigheter med att utföra studien.

²²³ Boalt, 1984, s. 179.

²²⁴ *HFI-meddelanden*, "Mor, barn och bostad", 1948–49, nr 2, s. 75.

²²⁵ *HFI-meddelanden*, "Mor, barn och bostad", 1948–49, nr 2, exempelvis s. 85, 88, 90, 91.

²²⁶ *HFI-meddelanden*, "Mor, barn och bostad", 1948–49, nr 2, s. 92.

som hade studerat klädbeståndet hos olika familjer.²²⁷ Elsässer menar att HFI och AH ibland ägnade sig åt liknande sysselsättningar och därför utförde instanserna dubbelarbete.²²⁸ I detta fall användes AH:s studie av HFI, vilket innebär att de inte utförde ett dubbelarbete.

Instanserna hade olika specialiteter. Efter andra världskriget fokuserade AH särskilt på textilier och barnavård.²²⁹ De tryckte även flygblad där dessa ämnen kombinerades.²³⁰ I ett av flygbladen framgår det att barn snabbt växte ur sina kläder och att man därför ska sträva efter att använda dem under hela året, ett exempel på ett rationellt klädesplagg var ”sportjackan” som kunde användas ytterplagg både när det var varmt och kallt.²³¹ Sparsamheten betonades i *Aktiv Hushållning* möjligtvis på grund av att den hade kvar sparsamhetsidealen sedan ransoneringen under kriget. Detta gjorde därför även avtryck i rationaliseringen av hemmet. Det var rationellt av husmodern att inhandla en sportjacka till sitt barn, på grund av att plagget kunde användas vid flera olika årstider. Husmödrarna sparade därför på resurserna. HFI fick stor nytta av Aktiv Hushållnings undersökning när de skulle redogöra för barnens vardag, där klädseln var en del av den.

Kvinnan arbetade inom husmoderskontraktets ramar

Det sattes stora krav på modern gällande barnuppfostran. Flera av dessa aspekter hade sannolikt varit väsentliga för en far att förstå. Detta ansvar lades inte på honom, eftersom han inte hade dessa uppgifter i hushållsdemokratin. Enligt husmoderskontraktet skulle kvinnan sköta om hem och barn och inte befinna sig ute i arbetslivet.²³² Mannen tog hand om försörjningen för familjen. Aktiv Hushållning tog tillsammans med Kungliga Medicinalstyrelsen och Statens institut för folkhälsan tar på sig att upprätthålla folkhemmets genuskontrakt som var rådande inom perioden. I broschyren blir detta tydligt. Kunskaperna som modern borde besitta enligt auktoriteterna tillhörde hennes roll som husmoder. I *Aktiv Hushållning* ges även en lista över punkter som en moder ska komma ihåg. Ett exempel är att modern inte ska ha sitt barn nära fönster, trappor och eld.²³³ Detta ansågs inte vara en självklarhet, utan det måste förtydligas för den ”okunniga” modern. Modern skulle vara vaksam och inte utsätta barnen för fara. Auktoriteterna i broschyren tog på sig uppdraget att

²²⁷ *HFI-meddelanden*, ”Mor och barn från morgon till kväll. En studie av 80 barns miljö”, ”Barnens utrustning”, 1948–49, nr 2 s. 95; *Aktiv Hushållning*, ”Barnkläder En undersökning bland 1273 familjer i barn i åldern 1–15 år Anser Ni en standardisering av barnkläder lämplig?”, 1946, nr 2.

²²⁸ Elsässer, 2012, s. 65.

²²⁹ Elsässer, 2012, s. 65.

²³⁰ *Aktiv Hushållning*, ”Barnens kläder året runt”, 1946, nr 3, s. 1 (framsida).

²³¹ *Aktiv Hushållning*, ”Barnens kläder året runt”, 1946, nr 3, s. 1 (framsida).

²³² Hirdman, 2008, s. 209–210.

²³³ *Aktiv Hushållning Barn i goda händer*, ”En mamma skall komma ihåg”, nr 2, 1947, s. 48.

lära kvinnan detta, då de inte litade på att kvinnan skulle klara av att leva upp till de krav gällande barnkunskap som ställdes på henne inom genuskontraktets ramar. AH tog på sig att förverkliga folkhemmets genuskontrakt kring hur en kvinna skulle vara. Detsamma kan ses i HFI:s undersökning av mor och barn:

I svensk socialpolitik intar åtgärder till stöd för familjen en framträdande plats. De tar sikte på familjebildningen, barnafödandet och barnens uppfostran och utbildning. För att vi på detta område skall nå något önskat resultat fodras att vi vet hur familjelivet faktiskt gestaltar sig i vårt samhälle och vilka krafter som påverkar det. Föräldrarnas, inte minst moderns, arbets- och livsbetingelser är av stor betydelse.²³⁴

Hemmens forskningsinstitut och Aktiv Hushållning tog det som sin uppgift att bevara folkhemmets genuskontrakt. Hirdman ger ett exempel på hur kontrakten yttrade sig: ”Staten bistås genom utbildning som hemkunskap, skolkök, tvätteriråd i Hemmens forskningsinstitut och barnavårdscentraler och skolläkare för att bli honom en bra hustru och barnen en bra moder.”²³⁵ HFI:s undersökning av mor och barn var initierad av 1941 års befolkningsutredning. Politiker hade följaktligen gett HFI i uppdrag att undersöka moderns och barnens liv och moderns arbetstid.²³⁶ Hemmens forskningsinstitut tog på sig att inte endast upprätthålla folkhemmets genuskontrakt som var rådande utan även husmoderskontraktet. Hirdman belyser att: ”Poängen var att göra medborgarinnor av kvinnorna, utan att de överskred de ramar som husmoderskontraktet satte.”²³⁷ Kvinnorna skulle alltså lära sig att vara en god husmoder. I *Aktiv Hushållning* redogjordes det för andra aspekter som husmodern borde känna till som de samhälleliga instanserna och regler som fanns till för henne och barnen.²³⁸ I slutet av broschyren beskrevs hur samhället kunde hjälpa familjen, exempelvis att en yrkesarbetande kvinna som valde att gifta sig inte fick avskedas och att hon hade rätt till 6 månaders tjänstledigt. Det fanns dessutom gratis förlossningsvård, både före och efter graviditeten.²³⁹ Dessa initiativ kom från den socialdemokratiska folkhemspolitiken. Kvinnor kunde också få olika typer av bidrag såsom moderskapspenning och mödrahjälp.²⁴⁰ Likt HFI tog AH på sig att upprätthålla både folkhemmets genuskontrakt och husmoderskontraktet. De statliga bidragen skulle ge kvinnan en slags lön för arbetet som hon utförde. Husmödrarna behövde därmed inte arbeta utan fick bidrag från staten för att ta

²³⁴ HFI-meddelanden, ”Mor och barn från morgon till kväll. En studie av 80 barns miljö”, ”Provundersökningens bakgrund”, 1948–49, nr 2, s. 47.

²³⁵ Hirdman, 2001, s. 149–50.

²³⁶ Anrep, 1957, s. 12–13.

²³⁷ Hirdman, 2008, s. 213.

²³⁸ *Aktiv Hushållning Barn i goda händer*, ”Hur samhället hjälper mor och barn”, nr 2, 1947, s. 60.

²³⁹ *Aktiv Hushållning Barn i goda händer*, ”Hur samhället hjälper mor och barn”, nr 2, 1947, s. 60.

²⁴⁰ *Aktiv Hushållning Barn i goda händer*, ”Hur samhället hjälper mor och barn”, nr 2, 1947, s. 61.

hand om barnen. Hirdman förtydligar att hjälpen som kom av den nya bostadspolitiken var till för mödrarna i form av bättre bostäder.²⁴¹ Ansvaret för barnen låg fortfarande på kvinnornas bord. Det fanns ont om dagshemsplatser under efterkrigstiden. Dessa var endast till för kvinnor som var ogifta eller skilda.²⁴² Alva Myrdahls idé om en kollektiv barnuppfostran enligt konstens alla regler och expertis fick vänta.²⁴³ I *HFI-meddelanden* beskrevs svårigheten kring att överlämna arbetet med att uppfostra barn till någon utomstående:

Det är vissa sysslor eller arbetsuppgifter, som vi i stort sett betraktar som mera löst knutna till hemmet och familjen, och vissa som vi betraktar som mera fast förbundna med dem. Till den första gruppen skulle sannolikt de flesta räkna många moment i beredningen av livsmedel för konsumtion, till den senare gruppen vården och uppfostran av barnen. Många kan med jämnmot se fram mot möjligheten att födan köps färdiglagad, men oroas av tanken på någon slags kollektiv barnuppfostran. [...] Det är tydligt, att den moderna svenska familjen i mycket mindre grad än förut producerar för eget behov, men beroendet utifrån har inte stegrats lika påfallande om barnuppfostrans område.²⁴⁴

HFI och AH ville bibehålla husmoderskontraktet och folkhemmets genuskontrakt samtidigt som de också var för flera förändringar i hemmet som skulle möjliggöra för kvinnorna att förvärvsarbeta. Detta var endast så länge det inte gick ut över kvinnans viktigaste uppgifter i hemmet såsom barnuppfostran. Under 1950-tal var det även en brist på hemhjälp.²⁴⁵ I HK beskrivs detta av författaren Eva Von Zweigbergk:

Staten begär inte bara att kvinnor ska föda och fostra många barn och sköta om sina familjer på bästa vis. Den hoppas också att de ska gå ut i förvärvslivet i långt större utsträckning än förut. Det behövs kvinnlig arbetskraft inte bara i andra människors hem, men också i fabriker, kontor, i affärer, i skolor, i ämbetsverk, socialvården och i jordbruket. Hur ska Sveriges kvinnor kunna räcka för allt detta?²⁴⁶

Kvinnorna var således inte nöjda med situationen på arbetsmarknaden, vilket kan ses i artikeln i HK. De politiska reformerna var grundade i folkhemmets genuskontrakt, vilket ledde till att kvinnlig arbetskraft, som enligt författaren i HK behövdes i samhället, helt bortsågs ifrån. Den kvinnliga arbetskraften gjorde sig bäst i hemmet. Kvinnorna inskränkte därmed inte på ”männens arbeten” och utförde sina uppgifter enligt husmoderskontraktet.

Husmoderns arbetsplats

Köket var en betydelsefull plats för husmödrarna, men för de skulle kunna arbeta rationellt behövde köket vara utformat därefter. Rummet skulle vara bra och trivsamt för husmodern att

²⁴¹ Hirdman, 2008, s. 212.

²⁴² Hirdman, 2008, s. 212.

²⁴³ Hirdman, 2008, s. 210–212.

²⁴⁴ *HFI-meddelanden*, ”Sammanfattning och diskussion”, 1948–49, nr 2, s. 120.

²⁴⁵ Carlsson, 2013, s. 71, 26.

²⁴⁶ *Husmoderns köksalmanack*, ”Vad amerikanskan lär oss”, 1948, s. 3 (Original stavning på Zweigbergk).

vistas i. Detta var enligt folkhemspolitiken som betonade att hemmet var väsentligt. Kökets inredning och utformning var av stor betydelse för rationaliseringen av hemmet. HFI studerade därför hur köket skulle vara anpassat för husmodern.²⁴⁷ Det bör här noteras att i HFI:s undersökningar så utformades köket efter kvinnan och inte mannen. Detta betyder alltså att HFI upprätthöll folkhemmets genuskontrakt som innebar att kvinnor skulle arbeta i köket och inte män. HFI studerade till exempel köksinredning och förvaring. Det diskuterades hur köken skulle planeras med tanke på arbetsgång, trivsamt och anpassning till resterande av lägenheten.²⁴⁸ HFI undersökte även ergonomiska aspekter, såsom tester kring energiomsättning vid olika arbetshöjder.²⁴⁹ Nedanstående bild visar hur undersökningen kring energiomsättningen gick till, forskarna mätte syreupptagningen vid olika arbetshöjder.

(HFI-meddelanden, nr 3, 1947.)

I HK fanns det en artikelserie om kökens utformning som hette: ”Kom och titta på vårt kök”. I artiklarna visades ”rationella” kök upp.²⁵⁰ Det skrevs att arbetsbänken i ett av köken hade den rätta höjden på 85 cm och diskbänken på 90 cm.²⁵¹ Detta helt enligt HFI:s vetenskapliga undersökning. HFI:s undersökningar kring kökets rationalisering fick enligt Jönsson stor betydelse i flera år fram över och låg till grund för nybyggnation av bostäder.²⁵² HFI:s undersökning från 1947 och ledde nämligen till att en standardisering av köken godkändes av standardiseringskommissionen år 1950. HFI tryckte därefter upp ritningar för köksinredning. Från HFI menade man att: ”Det är inte meningen att standardisera hela köket utan bara enheter som kan kombineras på det sätt som bäst passar för olika hushåll.”²⁵³ HFI bidrog även till att andra aspekter kring köket standardiserades såsom porslin och bestick.²⁵⁴ Ytterligare ett

²⁴⁷ HFI-meddelanden, ”Kost och kök 1. Stadsköket”, nr 3, 1947, s. 59–60.

²⁴⁸ HFI-meddelanden, ”Kost och kök 1. Stadsköket”, nr 3, 1947, s. 94.

²⁴⁹ HFI-meddelanden, ”Kost och kök 1. Stadsköket”, nr 3, 1947, s. 76–77.

²⁵⁰ Husmoderns köksalmanack, ”Kom och titta på vårt kök”, 1953, s. 9, 35, 40, 77, 95.

²⁵¹ Husmoderns köksalmanack, ”Kom och titta på vårt kök”, 1953, s. 35.

²⁵² Jönsson, 2020, s. 25, 27.

²⁵³ HFI-meddelanden, ”Korta meddelanden”, nr 1, 1950, s. 3.

²⁵⁴ HFI-meddelanden, ”Korta meddelanden”, nr 1, 1950, s. 4.

exempel var att 90 cm höjd på köksbänken blev standard i de svenska hemmen.²⁵⁵ Höjden var dock anpassad efter kvinnornas längd och inte männens. Detta innebar att köket var mer anpassat för kvinnan. Husmödrarna skulle med hjälp av HFI få: "[...] bättre kök än de nu vanligen har och därmed ökade förutsättningar för ett rationellt hushållsarbete."²⁵⁶ HFI:s vetenskapliga rön ledde till stora förändringar i hemmet. HFI undersökte också senare kök för "invalidiserade husmödrar".²⁵⁷ Dessa husmödrar behövde också ett rationellt hem som var anpassat för dem.²⁵⁸ HFI hade även för funktionshindrade husmödrar åtanke gällande hemmets rationalisering.

HFI:s vetenskapliga rön kring rationaliseringen av hemmet förutsatte att en samhällelig cirkulation av kunskap kunde ske i olika populära och kommersiella medier såsom *Aktiv Hushållning* och *Husmoderns köksalmanack*. Sannolikt fick de genom dessa medier också publicitet, vilket i sin tur ledde till att de vetenskapliga resultaten blev till verklighet.

Kunskapen kring att hinna med allt

Trots att flera av medierna gjorde det klart att kvinnor främst skulle arbeta i hemmet fanns det ändå tecken på att hemarbetet inte var standarden för alla kvinnor. En serie i HK hette: "ABC i kokvrån". I denna serie beskrevs det hur man utförde uppgifter i hemmet såsom bakade en mjuk kaka eller blir "vän med potatisen".²⁵⁹ I artikeln nämns att en ung yrkesarbetande kvinna eller nygift par kan vara okunniga kring hur ett hushåll ska skötas.²⁶⁰ Att ett nygift par nämns är intressant, eftersom det verkar som att mannen därmed också har ett visst ansvar kring matlagningen. Det blir med detta exempel också tydligt att matlagningen var väsentlig att lära sig om man inte var kunnig inom denna. Den yrkesarbetande kvinnan skulle även hinna med att laga mat trots sitt arbete.

Kunskaperna kring hemmet behövdes läras ut via olika medier. Berner menar att husmodersfilmer hade en stor betydelse för husmödrar.²⁶¹ Dessa nämner också Andersson som inflytelserika för efterkrigets husmödrar. Andersson anser dock att husmödrarna behövde konsumera flera medier för att uppnå tillräckligt med kunskap kring hemmet för att kunna

²⁵⁵ Boalt, 1984, s. 153.

²⁵⁶ *HFI-meddelanden*, "Korta meddelanden", nr 1, 1950, s. 4.

²⁵⁷ *HFI-meddelanden*, "Kök för invalidiserade husmödrar", nr 1, 1951, s. 13–21.

²⁵⁸ *HFI-meddelanden*, "Kök för invalidiserade husmödrar", nr 1, 1951, s. 13–21.

²⁵⁹ *Husmoderns köksalmanack*, "ABC i kokvrån: Bli vän med potatisen" 1947, s. 33, *Husmoderns köksalmanack*, "Er egen mjuka kaka." 1947, s. 124.

²⁶⁰ *Husmoderns köksalmanack*, "Får jag bjuda på flyttkaffe!", 1947, s. 18.

²⁶¹ Berner, 1996, s. 283–285, 294–297.

verka i det.²⁶² I denna uppsats vill jag belysa att *HFI-meddelanden*, *Aktiv Hushållning och Husmoderns köksalmanack* var andra medier som på olika sätt bidrog till att sprida kunskap kring hemmets rationalisering. Medierna utvecklade kunskaperna från varandra på olika sätt. Sarasin menar att medier är betydande för cirkulationen av kunskap. Mediets form kan förändra kunskapen i sig. Han menar också att mottagarna av kunskapen är av betydelse, detta på grund av att kunskapen kan uppfattas på olika vis. Mottagarnas olika uppfattning leder till att kunskapen ändras från den ursprungliga. Mediernas publik vidareutvecklar således kunskapen.²⁶³ HFI:s och AH:s samarbete är ett exempel på hur kunskapen kring hemmets rationalisering omformades beroende på medium men också hur olika medier samarbetade.²⁶⁴

Vid Hemmens forskningsinstitut utfördes tidsstudier för att undersöka vad en moder och barn ägnade sig åt under en dag. Denna studie var delad i två. Det redogjordes först för de hemarbetande husmödrarna och därefter de yrkesarbetande husmödrarna.²⁶⁵ Ett exempel handlar om familjen Lund där modern är advokat. Fru Lund ägnade barnen endast fem minuter per dag. Det redogjordes därefter för Fru Strömberg som var banktjänsteman som ägnade sina barn tre och en halvtimme om dagen. Hos familjen Lund skötte en anställd hemhjälp barnen. HFI beskrev även att mannen i flera fall inte befattade sig med barnen eller hemarbetet oavsett om kvinnan förvärvsarbetade eller inte.²⁶⁶ Fru Lund ifrågasattes dock i HFI, eftersom hon inte uppfyllde kraven för husmoderskontraktet. HFI kritiserade att män inte hjälpte till med barnen, eftersom som kvinnan och mannen trots allt ofta arbetade lika mycket. I detta fall bestrider HFI till viss del husmoderskontraktet, som visats tidigare i denna analys, att de annars vid flertalet tillfällen gärna upprätthåller. Kvinnor skulle fortfarande befinna sig i hemmet och verka där, då det var deras uppgift i det förhärskande genuskontraktet.

En väsentlig form av kunskap för efterkrigstidens husmödrar var följaktligen att kunna hantera flera arbetsuppgifter och roller åt gången. Hon kunde arbeta i hemmet eller på en arbetsplats, men en uppgift som hon inte kunde undgå var barnuppfostran. Kunskapen kring denna skulle hon tillförskaffa sig via medier. Andersson har tydliggjort att husmödrar behövde medier för att finna kunskap kring matlagning och recept.²⁶⁷ Exempler från de

²⁶² Andersson, 2020, s. 67.

²⁶³ Sarasin, 2020, s. 3.

²⁶⁴ Se exempelvis: *HFI-meddelanden*, "Mor och barn från morgon till kväll. En studie av 80 barns miljö", 1948–49, nr 2 och *Aktiv Hushållning*, "Barnkläder En undersökning bland 1273 familjer i barn i åldern 1–15 år Anser Ni en standardisering av barnkläder lämplig?", 1946, nr 2.

²⁶⁵ *HFI-meddelanden*, "Mor och barn från morgon till kväll. En studie av 80 barns miljö", "Mödrarnas och barnens sysselsättning", 1948–49, nr 2 s. 54–74.

²⁶⁶ *HFI-meddelanden*, "Mor och barn från morgon till kväll. En studie av 80 barns miljö", "Mödrarnas och barnens sysselsättning", 1948–49, nr 2, s. 64.

²⁶⁷ Andersson, 2020, s. 66–67.

undersökta medierna i denna uppsats visar att kunskapen kring barnuppfostran också skulle tillförskaffas via olika medier.

En husmor ska vara tusenkonstnär?

I *Husmoderns köksalmanack* upprätthålls också husmoderskontraktet. I artikeln:

”Professorn och sybordet” skriven av Fil mag Olga Dahl premierar hon ett speciellt sybord där material för sömnaden kan förvaras. I artikeln om sybordet synliggörs också husmoderns pressade schema i små och trånga lägenheter:

En husmor ska vara tusenkonstnär. Hon ska kunna allt och hinna med allt. Men det ska helst inte märkas att hon arbetar. För det är så trångt i våra lägenheter att det ser stökigt ut bara några redskap ligger framme. Erkännas ska förstås att våra kök de sista åren blivit bättre utrustade för matlagning, men ironiskt nog samtidigt som industrin övertagit större delen av matlagningsarbete, t.ex. djupfrys, billiga konserver. Men var ska vi hålla till med sömnad och strykning?²⁶⁸

Bilden som beskrivs av Dahl var verkligheten för många av efterkrigstidens husmödrar. Av denna anledning undersökte HFI trångboddhet och hur man skulle ordna upp svenska bostäder. HFI fokuserade främst på lägenheter. Dahl menade att sömnaden var ett arbete som tog mycket plats men med ett innovativt och rationellt sybord kunde detta förändras. Sybordet skulle husmoderns man kunna snickra ihop till henne.²⁶⁹ Att snickra hemma hörde inte till en kvinnas uppgifter utan detta skulle mannen ordna. Med detta exempel bör det noteras att flera av artiklarna i HK kunde vara skrivna av kvinnor aktiva inom forskning såsom Dahl. Det bör därför påtalas att den akademiska kunskapen inte endast spreds via medier, utan även av aktörer aktiva inom de olika instanserna såsom HFI. Akademisk kunskap kunde spridas till olika medier via olika aktörer.

I *Husmoderns köksalmanack* ställde man sig frågande till hur husmödrarna fick tiden att räckas till. De hade ställt denna fråga till flertalet husmödrar, några mer kända och andra mer ”vanliga” personer.²⁷⁰ I artikeln beskrevs Fru Gustrid Hellbergs livssituation. Hon var mamma till tre döttrar och skötte om hushållet ensam. Dessutom fick hon tid över till intressen, till exempel studier i språk och musik. Hon ägnade sig även åt journalistisk och gymnastiserade på fritiden. Men det viktigaste, efter barnuppfostran, var att hon valde att vidareutbilda sig i sitt yrke som husmoder genom olika kurser.²⁷¹ Fru Hellberg framställs i HK som den ”perfekta husmodern”, eftersom hon arbetade rationellt i hemmet. Hon följde

²⁶⁸ *Husmoderns köksalmanack*, ”Professorn och sybordet”, 1955, s. 113.

²⁶⁹ *Husmoderns köksalmanack*, ”Professorn och sybordet”, 1955, s. 113.

²⁷⁰ *Husmoderns köksalmanack*, ”Hur hinner ni med allt?”, 1950, s. 9–10, 39–40, 71–72, 95, 101, 125.

²⁷¹ *Husmoderns köksalmanack*, ”Hur hinner ni med allt?”, 1950, s. 39.

husmoderskontraktet och besatt alla de kunskaper som hon kontraktet krävde av henne. Hellberg tog god hand om sina barn och hade tid över för andra intressen. Hon sydde dessutom kläder till alla i familjen. Det enda som fru Hellberg fick hjälp med var tvätten.²⁷² Hellberg menade dock att arbetet i hemmet inte var så påfrestande:

Vi husmödrar ska inte heller inbilla oss, att vårt yrke är sämre än andras, ty varje yrke har sina avigsidor, hur lysande det än förefaller utåt – och personligen värdesätter jag, att mitt yrke tillåter mig att vara tillsammans med mina barn under den tid, de som bäst behöver sin mamma.²⁷³

Hellberg såg det som sin skyldighet att ägna tid med sina barn när de var små, eftersom det var hennes uppgift i livet. Slående är också att Hellberg inte får någon form av eloge för sitt arbete i artikeln. I denna beskrivs Hellbergs välordnade spekeriskåp. I HK skrevs det att skåpet ser ut som ”ett apotek”. Denna beskrivning gjordes, därför att Hellberg har lärt sig av sin man, apotekaren, att det är arbetsparande att ha ett skåp som var överskådligt.²⁷⁴ Kunskapen kring hemmet var kvinnans uppgift att tillförska sig men i detta fall erkändes inte Hellbergs egen rationalisering. Det var mannen som var rationell i sig, som lärt Hellberg hur hon fick ordning och reda i hemmet. Viss kunskap skulle alltså männen bidra med till kvinnorna. I HK fanns det dock kontraster gällande kvinnors val av arbete. Signaturen Butter beskrev sitt liv som kollektiv husmor. Hon bodde i kollektiv, lämnade in sitt barn till ”kindergarten” (förskola), hade städhjälp, fick maten serverad och gjorde inga inköp. Butter ägnade sig därför enbart åt sitt yrkesarbete.²⁷⁵ Butter ifrågasatte mot om den rådande hushållsdemokratin:

Dessutom är det inte riktigt rationellt att en hel stor stark arbetskraft ska avdelas för att trilla köttbullar åt tre, fyra personer och valla ett enstaka barn i parken, när köttbullar med samma lyckliga resultat kan trillas i parti med maskin, och när barnet har mera utbyte av att vallas i flock under ledning av en trimmad kindergartenlärarinna.²⁷⁶

Butter menade att hemarbete var ett yrke och att det därmed inte var passande för alla kvinnor. I HK kan dubbla ideal skådas, både yrkesarbetande kvinnor och hemarbetande kvinnors röster fick plats. Många kvinnor, såsom exempelvis Butter tvivlade på om arbetet som husmoder verkligen var ”rationellt”. Jämfört med HFI och AH fanns det i HK fler röster som föreslog ett annat liv för kvinnor utanför husmoderskontraktets ramar. Neuhaus menar att auktoriteten i

²⁷² *Husmoderns köksalmanack*, ”Hur hinner ni med allt?”, 1950, s. 40.

²⁷³ *Husmoderns köksalmanack*, ”Hur hinner ni med allt?”, 1950, s. 39.

²⁷⁴ *Husmoderns köksalmanack*, ”Hur hinner ni med allt?”, 1950, s. 39.

²⁷⁵ *Husmoderns köksalmanack*, ”Jag är en kollektiv husmor”, 1946, s. 32–33.

²⁷⁶ *Husmoderns köksalmanack*, ”Jag är en kollektiv husmor”, 1946, s. 32–33.

kokböcker inte menade att kvinnor skulle tycka om deras arbete: "An assumption is unspoken and, to the contrary, postwar cookbooks states, over and over, what women's roles were, what they would accept and what they would enjoy."²⁷⁷ *Husmoderns köksalmanack* som var en kokbok urskiljer sig åtminstone delvis från det som Neuhaus beskriver. Det fanns artiklar och recept som var för kvinnans arbete i hemmet såsom artikeln om Fru Gustrid Hellberg men också flera exempel på motsatsen, till exempel artikeln om den yrkesarbetande Butter.

I ett annan årgång av HK diskuterades det: "Vad tjänar mannen på att ha en fru" av författaren Malvina.²⁷⁸ I artikeln argumenterades det för hur mycket en man tjänade på att ha en fru som arbetade i hemmet. Det beskrevs hur mannen behövde ha en fru som höll ordning i hemmet, eftersom mannen själv inte kunde göra detta. Om mannen inte hade en fru kunde han anställa ett hembitråde, detta kunde dock kosta upp till 200 kronor i månaden. Hembiträdet skulle dessutom ha ett eget rum, mat och ledighet, vilket kostade en del pengar.²⁷⁹ Mannen behövde även betala skatt på hembiträdets lön. Detta var krav husmodern inte hade:

Husmodern däremot, hon levererar sin arbetskraft utan att taxeringsmyndigheten tittar på den. Det hon drar till huset med sitt arbete, detta arbete som är värt så många kronor om en tvätterska, servitris, barnsköterska, hushållerska utför det, det behöver hennes man inte betala ett öre i skatt för. Vilket han som bekant får göra, om hon i stället använder sin arbetskraft på kontor eller fabrik.²⁸⁰

På ett år hade mannen enligt HK:s uträkning tjänat ihop minst 5 000 kronor om året.²⁸¹ Det diskuteras däremot inte vad kvinnan tjänade på att ha en man. Detta på grund av att det enligt husmoderskontraktet ansågs vara mannen som var familjeförsörjaren. Det var därmed mannens uppgift att ha hand om ekonomin. Trots att kvinnan ofta gjorde de flesta inköpen till hemmet. Artikeln avslutades enligt följande:

Så nog tjänar mannen på att ha en fru . . . En hjälp som låter sig nöja sig med lika mycket hushållspengar år ut och år in, fast han själv får löneförhöjning och smöret blir dyrare. En hjälp som ger honom den vila och uppspassning, utan vilken han över huvudtaget inte skulle orka och hinna med sitt arbete. **En hemmafru, det är nog den största skattefria inkomst en man kan ha!**²⁸²

Detta är ytterligare ett exempel på att det fanns ett motstridigt ideal för kvinnor under efterkrigstiden. Å ena sidan kunde de förvärvsarbета och vara självförsörjande, å andra sidan

²⁷⁷ Neuhaus, 1999, s. 546.

²⁷⁸ *Husmoderns köksalmanack*, "Vad tjänar mannen på att ha en fru", 1956, s. 123, 125.

²⁷⁹ *Husmoderns köksalmanack*, "Vad tjänar mannen på att ha en fru", 1956, s. 123.

²⁸⁰ *Husmoderns köksalmanack*, "Vad tjänar mannen på att ha en fru", 1956, s. 123.

²⁸¹ *Husmoderns köksalmanack*, "Vad tjänar mannen på att ha en fru", 1956, s. 123–125.

²⁸² *Husmoderns köksalmanack*, "Vad tjänar mannen på att ha en fru", 1956, s. 125, (fetstilt i original).

var hemarbetet en norm. Husmoderskontraktet som var rådande förstärktes till viss mån av att hemarbetet såg som ett yrke. Kvinnorna skulle frivilligt vilja arbeta i hemmet.

Sammanfattande slutsatser

Det kan konstateras att *HFI-meddelanden* och *Aktiv Hushållning* tog på sig att upprätthålla folkhemmets genuskontrakt och husmoderskontraktet. Instanserna tog på sig att fullfölja folkhemspolitiken. De ville dessutom lära husmödrarna hur de var en god moder, eftersom kvinnan inte hade tillräckligt med kunskaper om dessa ämnen. Dessa kunskaper kom inte naturligt, utan kvinnor skulle lära sig om detta genom att konsumera olika medier. Ett exempel på hur medierna upprätthöll folkhemmets genuskontrakt var att AH menade att kvinnor skulle lära sig om att skydda sina barn från olika faror såsom barnsjukdomar. Det svenska folkhemmet behövde friska invånare, husmödrarna skulle därför lära sig att känna igen symtom på sjukdomarna och veta när hon och barnet behövde söka vård. HFI ifrågasatte i sin undersökning om mor och barn kvinnor som ägnade mindre tid åt barnen. Även om HFI och AH inte var helt statliga, utan endast statligt finansierade, så verkar deras uppgift vara att verka i enlighet med folkhemspolitiken. HFI:s och AH:s publikationer beskrev hur kvinnorna skulle verka i hemmen och på så vis fullfölja sin roll i samhället. Kvinnorna skulle i sin tur upprätthålla husmoderskontraktet. Husmödrarna skulle sköta om hemmets rationalisering och viktigast av allt föda friska barn som skulle bli rationella medborgare i det svenska folkhemmet. HFI och AH använde sig av vetenskapen för att legitimera dessa genuskontrakt. De hade följaktligen både en auktoritet genom dess statliga anknytning och på grund av dess vetenskapliga karaktär. Det bör dock tilläggas att HFI utförde mer systematisk forskning än AH. Men det som AH och HFI kom fram till i deras publikationer hade nästintill alltid sin grund i vetenskapliga undersökningar och deras argument var därför svåra att ifrågasätta. HFI ville dock att husmödrarna skulle ha lön för de arbete som de utförde i hemmet. Att höja hemarbetets status som en profession var betydande samtidigt som det innebar att kvinnor stannade kvar i hemmet och upprätthöll husmoderskontraktet. Detta till trots, utförde HFI nydanade forskning som i förlängningen skulle innebära att husmödrarna kunde ägna mindre tid i hemmet.

I HK var idealet kring hemarbetet tudelat. Det fanns röster som ville upprätthålla husmoderskontraktet men också röster som stod för ett helt annan livsföring. Fokus i HK var att husmodern skulle kunna hantera både hemarbetet och förvärvsarbetet. I HFI och AH handlade kunskapen snarare om hur husmodern skulle planera sin tid så att hon hann med allt hon skulle göra. Det viktigaste var att hon hann med hushållet. I vissa artiklar i HK

ifrågasattes i vissa av hemmets uppgifter. I andra artiklar betonades det att en riktigt rationell husmoder hann med allt. *Husmoderns köksalmanack* sökte sig till en bredare publik. Mediet anpassade sig därför sannolikt för att passa en stor allmänhet och inte endast hemarbetande husmödrar. Hollsten menar att cirkulationen kring kunskapen om kolesterol påverkades av politik, kommersialisering och vetenskap.²⁸³ Detsamma kan synliggöras i kunskapen kring hur husmödrar skulle hantera sina olika roller. Kunskaperna skulle hon också tillförskaffa sig genom att konsumera olika sorters medier, besöka fackmän kunniga inom barnavård, gå kurser och läsa litteratur. I HFI, AH och HK uppmuntrades husmodern att vara beläst och kunnig flera dessa områden. Kunskapen skulle göra henne till en bättre kvinna.

Kunskapen som det redogörs för i de olika medierna handlar dock främst om hur husmödrarna skulle få tid till att vara tillsammans med barnen när de skötte hushållet eller förvärvsarbetade. I vissa fall kombinerades också dessa roller. Kvinnan hade därmed två krävande arbeten. Uppfostran och skötseln av barn var kvinnan tvungen att utföra oavsett om hon arbetade i hemmet eller på en arbetsplats. Det fanns möjligheter för kvinnor till barnpassning av utomstående, men av instanser såsom HFI och AH uppmuntrades inte detta. Enligt husmoderskontraktet var det moderns uppgift att ta hand om barnen, så länge detta kontrakt hölls intakt skulle husmodern därför behöva ta hand om barnen på egen hand.

3.2 Att hantera tekniken i hemmet

Teknisk innovation fick ett uppsving efter andra världskriget.²⁸⁴ Tekniken skulle bidra till att effektivisera och förenkla hemarbetet för husmodern. Rationaliseringen av hemmet innebar således nya tekniska hjälpmedel för husmödrarna. Tekniken behövde dock testas för att se om den verkligen var mer effektiv än de produkter och metoderna som funnits sedan tidigare. Några innovationer som blev tillgängliga för Sveriges husmödrar under efterkrigstiden var elspis, tvättmaskin, dammsugare, elektriskt strykjärn, kylskåp, diskmaskin, tryckkokare, matberedningsmaskiner och utvecklade bättre redskap såsom vispar eller diskborstar.²⁸⁵ Även flertalet produkter exempelvis olika sorters kemikalier i form av tvättmedel och rengöringsmedel.²⁸⁶ I *HFI-meddelanden*, *Aktiv Hushållning* och *Husmoderns köksalmanack* redogörs det för de tekniska nymodigheterna och produkterna på skilda sätt. Det krävdes ny kunskap kring hur den nya tekniken skulle användas.

²⁸³ Hollsten, 2018 s. 50–51.

²⁸⁴ Hagberg, 1986, s. 229.

²⁸⁵ Se exempelvis Hagberg, 1986, s. 60; Elsässer, 2012, s. 49; *Bra hushållsredskap 1*, Hemmens forskningsinstitut, 1948, s. 3–4.

²⁸⁶ Se exempelvis *Aktiv Hushållning*, "Kemisk tvätt i hemmet", 1948.

I detta avsnitt diskuteras olika tekniska innovationer, hjälpmedel, och redskap. Inom denna kategori ingår även tekniken i hur hemarbetet gick till metodiskt, exempelvis tekniken kring diskning och sömnad. Utifrån mediernas innehåll analyseras följande aspekter av tekniken kring hemmets rationalisering: diskning, tvättning, städning, köksredskap och sömnad.

Diskmaskin eller diska för hand? HFI:s diskundersökning

Åtskilliga nummer av *HFI-meddelanden* ägnades åt testning av tekniska maskiner och redskap. Detta gjordes för att rationalisera hemarbetet men också underlätta för konsumenterna, de svenska husmödrarna. Från HFI:s sida kunde det också handla om en slags kontroll eller auktoritet över marknaden. Tekniken och som inte nådde upp till HFI:s krav underkändes av institutionen. Detta för att husmödrarna inte skulle införskaffa maskiner och produkter som inte var ”rationella”. HFI var en auktoritet på grund av dess vetenskapliga expertis gällande kunskapen kring vilken typ av teknik som var värd att använda. I första numret av tidskriften undersökte HFI diskning. Efter matlagningen tog disken upp mest tid av husmoderns arbete.²⁸⁷ Diskningen var förvisso inte en stor ansträngning men HFI menade att diskningen var: ”[...] tröttsamt och påfrestande, därför att det ständigt återkommande enahanda arbete, som inte ger någon känsla av produktivt skapande utan enbart innebär ett återställande av föremål i sådant skick att de kan användas igen.”²⁸⁸ Av denna anledning prövade HFI olika metoder kring diskning, vilka redskap som behövdes, hur köket borde vara utformat och vilken diskningsmetod som var mest fördelaktig. HFI testade diskställ, diskborstar, diskmaskiner, torkställ och diskmedel. Den optimala arbetshöjden studerades och hur mycket vatten som gick åt vid diskningen. Tidsåtgången vid de olika metoderna uppmättes också. HFI undersökte dessutom vad det kostade per år att diska. HFI framförde att det var betydligt dyrare att diska under rinnande vatten än att diska i låda. Det var därmed en ekonomisk förtjänst att diska i låda såsom HFI föreslog.²⁸⁹

Hur diskas man rationellt?

HFI hade som en del i undersökningen av diskning gjort en ”rundfrågning” i 2260 hushåll. 1566 av dessa husmödrar bodde på landet och 545 bodde i städer eller köpingar. HFI kom fram till att: ”[...] diskbänksanordningen i flertalet fall synes vara mindre lämplig och försvåra ett rationellt arbete.”²⁹⁰ Utav de 2260 hushåll som HFI tillfrågade hade endast åtta

²⁸⁷ *HFI-meddelanden Diskning*, nr 1, 1946, s. 3.

²⁸⁸ *HFI-meddelanden Diskning*, nr 1, 1946, s. 3.

²⁸⁹ *HFI-meddelanden Diskning*, nr 1, 1946, s. 84–86.

²⁹⁰ *HFI-meddelanden Diskning*, nr 1, s. 95.

hushåll en diskbänk som har en lämplig höjd och tillräckligt utrymme för disken. Många husmödrar kunde inte diska ”rationellt”, eftersom de saknade de materiella förutsättningarna som krävdes. I artikeln skrev HFI att endast en tredjedel av hushållen hade torkställ men att de flesta hushåll använde sig av disksåpa.²⁹¹ Hagberg uppger att efter andra världskriget så fick den stora majoriteten av befolkningen fick ta del av ”mellankrigstidens tekniska genombrott”:

Elektrisk ström, vattenledning, varmvatten, centralvärme, badrum, elektrisk spis, rostfri diskbänk i arbetsvänlig höjd (90 cm över golvet i stället för 70), kylskåp, hushållspapper, lättskotta golv, dammsugare samt tillgång till elektrisk tvättmaskin blev självklara i det svenska välfärdsystemet.²⁹²

HFI:s undersökning visade dock ett mer kritiskt förhållningsätt till tekniken. Tekniken skulle inte endast användas för sakens skull. Den skulle löna sig och visa på positiva resultat, annars kunde husmödrarna lika gärna fortsätta diska för hand. Medeltalet för diskbänken i de flesta hushåll var 77 cm enligt HFI:s undersökning. För de hushåll där man diskade med balja var det 66 cm och de hushåll där man diskade med fasta lådor 80 cm.²⁹³ HFI skrev:

Omkring 65 procent av de uppgiftslämnande husmödrarna ansåg sina diskbänkar vara lagom höga, medan omkring 20 procent över huvud taget ej uttalade sig i frågan. Ett 70-tal husmödrar, varav så gott som samtliga diskade i lös balja, och varav flertalet hade högre diskbänk än den genomsnittliga höjden, tyckte att diskbänken var för hög. Bland de bortåt 300 husmödrar, som ansåg sina diskbänkar vara för låga, hade jämförelsevis många (40 procent) nedsänkta hoar.²⁹⁴

HFI redogjorde för att 28 procent av husmödrarna hade trä eller korkmatta som material för diskbänken.²⁹⁵ Utvecklingen kring tekniken i hemmet skedde sannolikt inte lika snabbt eller enkelt såsom Hagberg får det att framstå. I HFI:s undersökning visar det sig att många husmödrar inte hade allt det som krävdes för att kunna diska rationellt och att många husmödrar inte kunde ta de av de tekniska nymodigheterna såsom ny bänkskiva, diskredskap eller diskmaskiner. Speciellt inte på landet där de flesta av husmödrarna som deltog i undersökningen bodde.

Tilltro eller misstro till innovation?

HFI testade i sin undersökning kring diskning även diskmaskinerna på marknaden.

²⁹¹ HFI-meddelanden *Diskning*, nr 1, 1946, s. 95.

²⁹² Hagberg, 1986, s. 229.

²⁹³ HFI-meddelanden *Diskning*, nr 1, 1946, s. 88.

²⁹⁴ HFI-meddelanden *Diskning*, nr 1, 1946, s. 88.

²⁹⁵ HFI-meddelanden *Diskning*, nr 1, 1946, s. 95.

Ingen av maskinerna var dock tillräckligt lämpliga med tanke på de krav som ställdes på dem.²⁹⁶ För husmödrarna återstod därför handdiskningen. HFI skrev i en annan undersökning att diskningen nästintill alltid gjordes för hand i svenska hushåll.²⁹⁷ Handdiskningen behövde dock rationaliseras. Bättre diskningsanordningar skulle kunna göra disken mindre ansträngande både med tanke på fysiska och psykiska aspekter.²⁹⁸

Den tekniska utvecklingen som gjorde sig gällande under efterkrigstiden gav i själva verket inte alltid en förbättring för husmödrarna, åtminstone inte till en början. Tekniken behövde utvecklas och den skulle vara mer effektiv än de äldre sedan länge beprövade sätten. I takt med att de tekniska innovationerna blev fler var det väsentligt att tekniken skulle fungera väl.²⁹⁹ HFI:s uppgift var att stoppa dåliga hushållsprodukter från att säljas på marknaden.³⁰⁰ Trots att HFI inte godkände någon av diskmaskinerna hade man en tilltro till att det skulle utvecklas nya förbättrade maskiner. I undersökningen skriver HFI: ”Ovan angivna krav uppfylles ej fullt av någon av de undersökta maskinerna. Dock synes det ej omöjligt att inom en relativt snar framtid förbättrade konstruktioner kommer fram på marknaden.”³⁰¹ Boalt, som var ansvarig för den tekniska avdelningen vid HFI, menade att diskmaskinerna försvann på marknaden efter HFI:s kritik av dem. Fabrikerna gjorde flera förbättringar och därefter återkom nya diskmaskiner på marknaden.³⁰² HFI var ett statligt initiativ som hade tilltro till forskning, teknik och innovation men de var också skeptiska mot den. De nya diskmaskinerna skulle fungera bättre än handdiskningen.³⁰³ Det skulle löna sig både ekonomiskt och tidsmässigt att diska med maskin. Christina Hardyment framför att diskmaskiner i USA inte blev populära förrän under 1950-talet, då de fanns att beställa i kataloger.³⁰⁴ Året efter såldes en miljon i USA. (Den första tillverkades år 1855).³⁰⁵ Diskmaskinen behövde en del utveckling på flera fronter innan den kunde vara effektiva och införskaffas av majoriteten, vilket var fallet även i Sverige.

Disken en fiende eller bundsförvant?

Samma år som HFI utkom med undersökningen om diskning fanns en artikel i *Husmoderns köksalmanack* om samma ämne. I artikeln: ”Diska rätt – diska lätt” gavs det sju punkter kring

²⁹⁶ HFI-meddelanden *Diskning*, nr 1, 1946, s. 83.

²⁹⁷ HFI-meddelanden, ”Kost och kök 1”, nr 3, 1947, s. 75.

²⁹⁸ HFI-meddelanden *Diskning*, nr 1, 1946, s. 95.

²⁹⁹ Elsässer, 2012, s. 65.

³⁰⁰ Elsässer, 2012, s. 63.

³⁰¹ HFI-meddelanden *Diskning*, nr 1, 1946, s. 83.

³⁰² Boalt, 1984, s. 157.

³⁰³ Se även HFI-meddelanden, ”Riktlinjer för verksamheten och aktuella arbetsuppgifter vid HFI, nr 1, 1948–49, s. 4.

³⁰⁴ Hardyment, Christina, *From Mangle to Microwave the Mechanization of Household Work*, Polity Press, 1988, s. 154.

³⁰⁵ Hardyment, 1988, s. 151.

hur man diskade på bästa sätt.³⁰⁶ HK:s punktlista hade flera likheter med de som HFI:s vetenskapliga undersökning. I *HFI-meddelanden* redogjordes det för att pappersduken var ett bättre alternativ än en vanlig handduk för att torka diskgodset, om disken inte kunde själv torka, som ansågs vara det bästa ur hygienisk synpunkt.³⁰⁷ HFI studerade nämligen hur diskningen skulle bli hygienisk som möjligt. Detta gjordes för att minska risken för att sjukdomar och bakterier spred sig. Diskningen skulle även vara ekonomisk och effektiv. I *Husmoderns köksalmanack* beskrevs diskningen dock inte ur hygienisk eller ekonomisk synpunkt. Det handlade endast om dess effektivitet. I HK skrevs det: ”Måste handdukar knusslas på, ger efterpolering med s. k. kökspapper vackert och blankt utseende åt servisen.”³⁰⁸

Kunskapen från HFI kring diskning lades fram med argumentation och resultat vid olika bakterieodlingar kring att själv torkning eller torkning med papper var mer hygieniskt. I *Husmoderns köksalmanack* gavs ingen förklaring om att handdukarna kunde vara ohygieniska. Fokus låg i HK på besparingar kring tvätt eller en avsaknad av rena handdukar. Uppgiften var för husmodern densamma. Argumentationen i medierna skiljde sig dock åt. Kunskapen förändrades från vetenskapligt belagd i HFI till mer praktisk lagd i HK. Mediernas form och publik påverkar således vilken typ av kunskap som förmedlades.

Många husmödrar nåddes sannolikt inte av den vetenskapliga bakgrunden till kunskapen från *HFI-meddelanden*. Denna hade de sannolikt haft nytta av. Husmödrarna fick inte veta varför disken inte borde torkas med handdukar. Den vetenskapliga kunskapen i *HFI-meddelanden* nådde inte många husmödrar, eftersom tidskriften inte lästes av många.³⁰⁹ Mer sannolikt var att de läste *Husmoderns köksalmanack* eller *Aktiv Hushållning* och på så sätt fick ta del av vetenskapliga kunskapen i ett mer populärt och kommersiellt format. För att kunskapen kring diskningen skulle cirkulera i allmänna kretsar, behövde den ändra form och anpassas till publiken.

Några år senare redogjorde HFI för att det fortfarande inte fanns någon tillräckligt bra diskmaskin, de skrev däremot att det inom en snar framtid kunde finnas svensktillverkade maskiner som kunde vara av bättre kvalitet.³¹⁰ Ytterligare några år senare, år 1955 skrivs det om diskmaskiner i HK:

³⁰⁶ *Husmoderns Köksalmanack*, 1946, s. 34.

³⁰⁷ *HFI-meddelanden Diskning*, nr 1, 1946, s. 16.

³⁰⁸ *Husmoderns Köksalmanack*, 1946, s. 35.

³⁰⁹ Elsässer, 2012, s. 64.

³¹⁰ *HFI-meddelanden*, ”Riktlinjer för verksamheten och aktuella arbetsuppgifter vid HFI”, nr 1, 1948–49, s. 4.

Om vi skulle skaffa en diskmaskin? Det tål att fundera på. För den flitiga hemforskningen har funnit, att – åtminstone f. n. – lönar det sig inte att skaffa en diskmaskin för ett hushåll på 3–4 personer. Man diskar lika lätt för hand, om man har bra diskutrustning. De diskmaskiner som finns på marknaden är avsedda för större hushåll, från familjehushåll på 5–6 personer till stora lanthushåll.³¹¹

(Husmoderns köksalmanack, 1955, s. 51.)

I artikeln följde sedan information om hur husmödrarna borde tänka vid köp av en diskmaskin. Att köpa en diskmaskin kostade ca 1 000 kronor. Enligt uträkningskalkylen i artikeln skulle en diskmaskin skulle kosta cirka 15 kronor i månaden.³¹² I *Husmoderns köksalmanack* skrevs det därefter: ”Vad kostar en diskhjälp i timmen? Det vet varje husmor.”³¹³ Sannolikt hade en diskhjälp varit billigare än en diskmaskin. Det förutsattes också i artikeln att husmodern ska ha haft råd med att anställa en diskhjälp, vilket inte var fallet för alla husmödrar. Artikeln kan också vara ett bevis på att HK inte vände sig till alla husmödrar, utan endast de som hade kapital för att anställa en diskhjälp. Berner menar emellertid att HK efter kriget var till för husmödrar med olika klassbakgrund. Innan kriget hade den enbart varit till för den övre medelklassen.³¹⁴ Den ”flitiga hemforskningen” som HK refererar till är med allra största sannolikhet HFI. Kunskapen från HFI förändrades och spred sig till ett annat medium. HFI publicerade även populärvetenskapliga broschyrer exempelvis såsom serien *Bra hushållsredskap*. I en upplaga av denna skrivs det om köksredskap men de sammanfattar också de 8 punkter för att kunna ”diska rationellt”:

- helst ha vatten och avlopp ;
- använda en diskbänksanordning som möjliggör en riktig arbetsställning och arbetsgång ;
- inte dra ner mer disk än nödvändigt ;
- inte låta matresterna torka in ;
- förbehandla och sortera disken väl ;
- diska i så hett vatten som möjligt, med lämpligt diskmedel och bra borste ;
- alltid skölja diskgodset, helst i hett vatten ;
- låta diskgodset lufttorka i torkställ.³¹⁵

³¹¹ *Husmoderns köksalmanack*, ”Om vi skulle skaffa en diskmaskin?”, 1955, s. 51.

³¹² *Husmoderns köksalmanack*, 1955, s. 51.

³¹³ *Husmoderns köksalmanack*, 1955, s. 51.

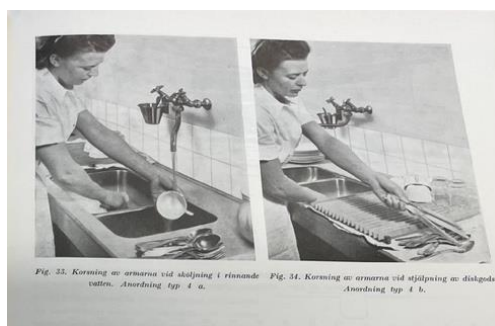
³¹⁴ Berner, 1996, s. 281.

³¹⁵ *Bra hushållsredskap 2*, Hemmens forskningsinstitut, 1948–49, s. 22–23 (Skiljetecken enligt källmaterialet).

Broschyren från HFI var betydligt mer kortfattad än den vetenskapliga undersökningen. Den skiljde sig från den vetenskapliga artikeln. Det anspelades inte enbart på de rationella och ekonomiska argumenten för att diskningen, utan att: ”Den blir påfrestande tråkig om man måste snåla med vattnet, om man har ont om utrymme, så att diskgodset måste flyttas fram och tillbaka, om diskbänken är låg, att ryggen värker av ansträngning.”³¹⁶ Diskningen kunde anses vara en tråkig syssla för husmodern. Den kunde dock bli rolig med rätt metod och materiella förutsättningar. Läsaranpassningen blir i detta exempel ytterst påtaglig. I broschyren nämndes att många husmödrar ”önskar sig en diskmaskin”, detta var dock inte tillgängligt för alla husmödrar, eftersom den var så pass dyr.³¹⁷ Tekniken var dock inte lösningen på alla husmoderns problem enligt HFI:s broschyr: ”Man ska inte tro att en maskin kan avlasta allt diskningsarbete – man får även handdiska en hel del, t. ex. grytor, pannor och kastruller. Varje hem behöver god utrustning för handdiskning.”³¹⁸ Många husmödrars dröm var alltså en diskmaskin. Men tekniken kunde inte helt ersätta husmoderns arbete. I *Husmoderns köksalmanack* beskrevs det också hur disken kunde göras roligare:

Och diska kan faktiskt vara roligt! Nej, jag menar det inte som ett hån. På sin höjd som en utmaning. Disken är nämligen en fiende som det gäller att bekämpa. Men inte med nervkrig eller vapen. Disken tar man överrumpling, smygande, lite lurigt. Och rätt som det är har man vunnit över den på sin sida som en vän och bundsförvant. Allt som behövs är egentligen bara lite organisation. [...] Jag gör så här (och hinner när jag blivit van, både tänka ut hur jag vill ha min nya dräkt och vad jag ska ge moster Ester i födelsedagspresent och hur det ska gå i Olle Hedbergs senaste. Det kan rentav hända att jag sjunger en stump).³¹⁹

Margareta Sjögren beskrev efter ovanstående citering sina diskningstips. Disken fick först och främst självtorka. Att torka disken med handduk var slöseri på handdukar. HFI menade också att det var mest fördelaktigt att låta disken självtorka. Sjögren följde HFI:s rekommendation.

(HFI-meddelanden, nr 1, 1946, s. 57.)

³¹⁶ *Bra hushållsredskap 2*, Hemmens forskningsinstitut, 1948–49, s. 20.

³¹⁷ *Bra hushållsredskap 2*, Hemmens forskningsinstitut, 1948–49, s. 20.

³¹⁸ *Bra hushållsredskap 2*, Hemmens forskningsinstitut, 1948–49, s. 20.

³¹⁹ *Husmoderns köksalmanack*, ”Det är roligt att diska”, 1949, s. 39.

Hon beskrev hur hon placerade torkstället disken på vänster sida. På detta vis behövde hon inte korsa händerna. Sjögren undvek att släppa taget om diskborsten som hon hade i höger hand och riskerade tillika inte att slå sönder diskgodset.³²⁰ I *HFI-meddelanden* skrev HFI att det var negativt om den som diskar behövde korsa händerna. Husmodern borde stå stilla för att diskningen skulle vara effektiv.³²¹ Sjögren verkade vara väl medveten om detta. För Sjögren var effektiviteten emellertid sekundär. Diskningstipsen handlade främst om hur man kunde använda sin fantasi eller sjunga för att göra disken roligare. Sjögren sista diskningstips var att hon lät sin make diska: ”(Jag ska väl inte göra allting?!? osv.) Det gör han för det mesta utan knot. Däremot är jag rädd för att han inte tycker att >> det är roligt att diska>>.”³²²

Hirdman menar att husmoderskontraktet rådande för många kvinnor under efterkrigstiden, vilket innebar att kvinnan skulle sköta hemmet själv.³²³ Detta osynliga men dominerande kontrakt ifrågasätts dock av Sjögren. Arbetsuppgifterna var inte enkom kvinnans ansvar. Mannen i familjen kunde väl lika gärna diska och dessutom utan att klaga över det.

Rengöra kastruller

I *Husmoderns köksalmanack* år 1953 skrevs det om hur man diskade kastruller av olika material:

Aluminiumkärl blir ofta svarta inuti vid användningen. Undersökningar har visat att detta beror på det vatten, man använder vid matlagningen. Det svarta ytskiktet kan avlägsnas med mekaniska rengöringsmedel eller genom utkokning av kärlet med en syra, t.ex. oxalsyra eller rabarber. [...] Det är givet att alla kokkärl ska rengöras noga och att man skall ta bort kalkavlagringar som uppkommer vid kokning av hårt vatten (går bra med utspädd ättiksyra), men det är olämpligt att allt för energiskt putsa aluminiumkärl för att ta bort missfärgningar i själva metallen för att hålla dem blanka och fina.³²⁴

HK:s redogörelse över rengöring av kastruller är väldigt lik den i *HFI-meddelanden* från år 1946:

Kalkavlagringar som uppstår på kokkärl och andra föremål vid bruk av hårt vatten består till största delen av olösliga kalcium- och magnesium salter, huvudsakligen kalciumkarbonat. Beläggningarnas mörka färg beror på närvaro av järn och mangansalter samt organiska föreningar. Kalciumkarbonat och andra olösliga kalcium salter liksom magnesiumsalter löses av syror. De löses hastigast av starka syror men löses även av svaga syror såsom ättiksyra. [...] Rabarber innehåller ca 0.5 procent oxalsyra. [...] De hushåll, som har överskott på rabarber, kan lämpligen använda det att koka ur sina kastruller, om dessa har en måttlig

³²⁰ *Husmoderns köksalmanack*, ”Det är roligt att diska”, 1949, s. 39–40.

³²¹ *HFI-meddelanden Diskning*, nr 1, 1946, nr 1, s. 56.

³²² *Husmoderns köksalmanack*, ”Det är roligt att diska”, 1949, s. 39.

³²³ Hirdman, 2008, s. 209.

³²⁴ *Husmoderns Köksalmanack*, ”Hur ska jag diska min kastrull?”, 1953, s. 79.

kalkbeläggning. Om beläggningen emellertid är kraftig är metoden tidsödande och materialet repas. Den rent mekaniska rengöringen får därför anses som en mindre lämplig metod än rengöring med ättiksyra.³²⁵

HFI-meddelanden och *Husmoderns köksalmanack* tar upp precis samma ämne, dock i olika årgångar. I redogörelserna kom medierna dessutom fram till samma resultat. Det som man i *Husmoderns köksalmanack* refererar till som ”undersökningar” är mycket sannolikt HFI:s. Detta är ytterligare ett exempel på hur HFI:s forskning spreds genom andra medier till de svenska husmödrarna. HFI redogjorde dock för detaljer kring de kemiska processerna, vilket utesluts i *Husmoderns köksalmanack*. I HK beskrivs varför ytskiktet i kastrullen uppstår och hur man får bort det. Vetenskapliga aspekter sällas bort i det kommersiella och populärvetenskapliga mediet. I HFI:s *Bra hushållsredskap*, beskrevs rengöring av kastruller också.³²⁶ HFI nådde med sina populärvetenskapliga broschyrer en bredare publik.

Kunskapen kring diskning återfinns alltså i flera medier. HFI:s undersökning fick inte endast en betydelse för läsarna av mediet, utan den förändrade dessutom utformningen av kastruller och stekpannor i Sverige. Standardiseringen för svenska kastruller i aluminium och rostfritt stål fastställdes år 1953 enligt HFI:s vetenskapliga rön.³²⁷ Kunskapen HFI bidrog med fick konsekvenser för rationaliseringen av hemmet och därmed även husmödrarna. De nya kastrullerna var bättre anpassade för matlagningen, vilket troligen hjälpte husmödrarna i vardagen. Detta är ett exempel på vilken betydelse som HFI:s vetenskapliga rön fick för husmödrarna.

Tvätta och städa kemiskt?

Utöver disken var ytterligare en arbetsuppgift för husmodern tvätt och städning. Dessa arbetsuppgifter kunde liksom disken rationaliseras. Detta kunde man uppnå genom att städa och tvätta med kemikalier. HFI undersökte rengörings- och tvättmedel i *HFI-meddelanden* från år 1951. Medlens verkningsätt och beståndsdelar undersöktes. Vilket medel som skulle användas till rätt rengöringsområde undersöktes också.

Under mellan- och efterkrigstiden utvecklades det flera nya tekniska innovationer och nya produkter som skulle rationalisera hemarbetet. Dessa var också mer lättillgängliga för husmödrar än tidigare. Andersson framför att det var svårt för efterkrigstidens kvinnor att utföra arbetet i hemmet som deras mödrar hade gjort på grund av de förändrade livsvillkoren. Kvinnorna kunde inte vända sig till sina mödrar för att få

³²⁵ *HFI-meddelanden Diskning*, nr 1, 1946, s. 34–37.

³²⁶ *Bra hushållsredskap 2*, Hemmens forskningsinstitut, 1948–49, s. 20–25.

³²⁷ Boalt, 1984, s. 170–172.

kunskap, utan de var mycket mer beroende av medier.³²⁸ Andersson nämner dock inte rationaliseringen av hemmet som var en bidragande faktor till de förändrade levnadsvillkoren. HFI beskriver i undersökningen om rengörings- och tvättmedel, likt Andersson, den utveckling som skett för efterkrigstidens husmödrar:

Husmodern av i dag står inför ett mycket svårare problem än för 20 år sedan, då hon i affären skall välja rätt var till ett visst tvätt- eller rengöringsarbete. Vid sidan av preparat innehållande mer eller mindre starka alkalier och vanlig tvål finns nämligen nu sådana tillverkade på basis av syntetiska tvätt- och rengöringsmedel, vilka har egenskaper, som i väsentliga avseende skiljer sig från den vanliga tvålens.³²⁹

HFI ville göra husmödrarna mer medvetna om vilka rengörings- och tvättmedel som de borde inhandla. I tidskriften skrevs det att de fått flera förfrågningar från husmödrar om kemikalier och om olika diskmaskiner.³³⁰ Sanningshalten i detta påstående från HFI skulle kunna ifrågasättas, däremot hävdar Berner att HFI utförde undersökningar som låg nära hemmet och tillfrågade husmödrarna i relation till forskningen som de utförde. HFI bildade även år 1948 HFI:s husmoderskommitté som bestod av 25 husmödrar med olika bakgrunder och från olika hushåll. Dessa husmödrar deltog i HFI:s forskning. Dessa husmödrar bodde i staden och på landet, hade små eller stora familjer och vissa av dem förvärvsarbetade.³³¹ HFI beskrev husmödrarnas arbete: ”Det som dessa husmödrar gör kan betecknas som en komplettering av HFI:s systematiska provningar, som sker under konstanta betingelser. Vid husmödrarnas provningar får man studera proven utförda under olika förhållanden av människor med olika vanor och arbetssätt.”³³² Husmödrarnas hjälp var betydelsefull och de tyckte att det var givande att delta i studierna.³³³ Flera andra husmodersorganisationer till exempel Kooperativa förbundet och Hushållsläraryrinnornas samorganisation var en del av HFI:s styrelse.³³⁴ Berner betonar att HFI hade nära kontakter med husmödrarna och forskade om hemmet som var aktuellt för kvinnorna, vilket gjorde att HFI i sin samtid uppfattades ”som en instans som låg icke-experterna/kvinnorna/brukarna nära”.³³⁵ Elsässer framför att HFI ville ge allmänheten upplysningar kring konsumtion och medverka till att kvinnor köpte rätt produkter. I förlängningen skulle kvinnorna få mer inflytande över arbetet som de bedrev i hemmet.³³⁶

³²⁸ Andersson, 2020, s. 67.

³²⁹ *HFI-meddelanden*, ”Olika typer av tvätt- och rengöringsmedel samt deras verkningsätt”, nr 1, 1951, s. 1.

³³⁰ *HFI-meddelanden*, ”Vilken typ av rengöringsmedel skall jag välja?”, nr 1, 1951, s. 11 och *HFI-meddelanden*, ”Riktlinjer för verksamheten och aktuella arbetsuppgifter vid HFI”, nr 1, 1948–49, s. 4.

³³¹ *HFI-meddelanden*, ”HFI:s HUSMODERSKOMMITTÉ”, nr 1, 1950, s. 1.

³³² *HFI-meddelanden*, ”HFI:s HUSMODERSKOMMITTÉ”, nr 1, 1950, s. 1.

³³³ *HFI-meddelanden*, ”HFI:s HUSMODERSKOMMITTÉ”, nr 1, 1950, s. 1–2.

³³⁴ Berner, 1996, s. 254.

³³⁵ Berner, 1996, s. 254.

³³⁶ Elsässer, 2012, 63–64.

HFI och husmödrarna hade ett nära samarbete. HFI:s experter som spred kunskap via press, radio eller film var ytterligare en orsak till att denna relation var god och givande för båda parter. Wisselgren kommer i sin forskning fram till att flertalet av HFI:s expert såsom Kock och Åkerman var kvinnor från akademien som genom HFI kunde verka inom vetenskapen, eftersom den utredda manliga dominansen som fanns vid akademien.³³⁷

Att husmödrarna ställde frågor kring rengörings- och tvättmedel kan i sin tur visa på att de var engagerade i frågor kring rationaliseringen av hemmet. Rationaliseringen var beroende av husmödrarna. Hur den skulle ske bestämdes inte endast av politiska beslut eller i HFI:s vetenskapliga laboratorium. Husmödrarna var själva ytterst aktiva inom hemmets rationalisering. De sökte kunskap kring rationaliseringen, till exempel om de nya kemikalierna som tillkommit på marknaden. Rationaliseringen innebar således att ny kunskap behövdes och kvinnorna efterfrågade den. Medierna påverkade för cirkulationen av kunskap kan inte nog understrykas, vilket belyses av Hollsten. Hon konstaterar däremot också att aktörer är av betydelse för kunskapsspridningen.³³⁸ Dessa är inte i fokus för denna uppsats, men det viktigt att deras inverkan på kunskapen nämns.

Medierna möjliggjorde att kunskapen kring rationaliseringen, exempelvis kunskap om kemikalier för städning och tvätt, kunde cirkulera i samhället. I HFI:s undersökning kring tvätt- och rengöringsmedel redogjordes det noggrant för hur dessa medel fungerade jämfört med den vanliga tvålen. Detta gjordes på molekylnivå. Konsumenten behövde bättre uppgifter om preparatens egenskaper, användningsområden och användningssätt menade HFI. Fabrikerna i sin tur behövde uppgifter om vilka krav som konsumenterna krävde på produkterna.³³⁹ Det behövde följaktligen byggas upp en närmare relation mellan konsumenterna och fabrikerna för att de nya produkterna skulle bli populära.

År 1953 beskrevs det i *Husmoderns köksalmanack* hur man tvättade modernt. Artikeln inleddes med en skönlitterär historia om en ung och nygift fru. Kvinnan som var oerfaren kring hemarbete fick hjälp av sin mor att tvätta på hennes vis.³⁴⁰

³³⁷ Wisselgren, 2021, s. 125.

³³⁸ Hollsten, 2018 s. 50–52.

³³⁹ *HFI-meddelanden*, ”Olika typer av tvätt- och rengöringsmedel samt deras verkningsätt”, 1951, s. 8.

³⁴⁰ *Husmoderns köksalmanack*, ”TVÄTTA RÄTT så tvättar ni lätt”, 1953, s. 39–40.

Historien avslutas med följande:

Den här lilla episoden är sann och typisk för den tyvärr ännu mycket stora grupp av husmödrar som tillämpar våra mormödrars tvättmetoder eller rättare sagt en underlig blandning av båda. De gnuggar och filar ofta i onödan fastän de använder sig av s. k. självverkande tvättmedel och visar därmed en ingrodd misstro mot allt vad tvättvetenskapen åstadkommit och en orubblig tro på att smuts måste bort med handkraft, om man inte har tvättmaskin.³⁴¹

Det verkar således som att det fanns en misstro till de nya metoderna som rationaliseringen av hemmet innebar. Samtidigt som tvättmaskiner blev mer tillgängliga var det fortfarande många husmödrar inte hade någon tvättmaskin. Neuhaus påpekar samma mönster i USA.³⁴²

Den svenska utvecklingen ser även Broberg och Sandström. De undersöker *ICA-kuriren* under andra världskriget och redogör de för att det fanns ett motstånd till tvättmaskinen.³⁴³ Forskarna skriver också att i *ICA-kuriren* använde experters kunskaper som ett pedagogiskt grepp för att i sin tur kontrasterna gamla kunskaper med nya.³⁴⁴ Detta kan ses i *Husmoderns köksalmanack* där HFI:s vetenskapliga undersökningar användes på liknande sätt. Expertkunskap kring ett område var ett sätt att legitimera ny kunskap. Berner menar att institutionalisering av sakkunskaper kan medföra att brukaren sedan använder ”rätt” sorts kunskap, eftersom brukaren lärt sig lita på institutioners expertis. Det finns däremot en risk att man hellre väljer att lita på tradition eller egen erfarenhet.³⁴⁵ Det som Broberg, Sandström och Berner beskriver synliggörs i de olika medierna som undersöks i denna uppsats. Husmödrarna ville gärna fråga sina mödrar om hjälp kring hemarbetet men deras metoder var inte moderna nog. I HK framhävs misstron till nymodigheter genom den skönlitterära genren. I undersökningen om tvätt- och rengöringsmedel från HFI synliggörs det också samt i HFI:s undersökning om diskning. Det finns således en dubbelhet, husmödrarna behövde ny kunskap för att kunna utföra sina arbetsuppgifter i hemmet men samtidigt fanns det en misstro till innovation kring både produkter och teknik. Denna misstro fanns även ifrån HFI:s sida, d fanns det dock en framtidstro till innovation. I HFI:s broschyr skrevs det att bättre rengöring- och tvättmedel sannolikt är att vänta.³⁴⁶ De sorter som fanns på marknaden fungerade, men den närmare framtiden kunde innebära bättre alternativ än de som finns tillgängliga. Husmödrarnas misstro lättades sannolikt med hjälp av medierna. Möjligtvis gjorde omvandlingen av kunskap att husmödrarna inte var lika skeptiska till de nya produkter och

³⁴¹ *Husmoderns köksalmanack*, ”TVÄTTA RÄTT så tvättar ni lätt”, 1953, s. 39–40.

³⁴² Neuhaus, *Housework and Housewives in American Advertising: Married to the mop*, Palgrave Macmillan, 2011, s. 20.

³⁴³ Broberg och Sandström, 2018, s. 270–271.

³⁴⁴ Broberg, Sandström, 2018, s. 271.

³⁴⁵ Berner, 1996, s. 228.

³⁴⁶ *HFI-meddelanden*, ”Olika typer av tvätt- och rengöringsmedel samt deras verkningsätt”, 1951, s. 9.

metoderna. Kunskapsomvandlingen tjänade ett syfte: att övertyga husmödrarna om den nya tekniken eller metoderna och deras rationalitet.

Enklare arbete eller mer arbete?

I *Aktiv Hushållnings* broschyr från 1948 skrivs det också, likt HFI, om hur man tvättar med hjälp av kemikalier.³⁴⁷ Detta görs före HFI:s vetenskapliga undersökning.³⁴⁸ Under andra världskriget behövde man utveckla andra typer av tvättmedel, eftersom det var brist på olika sorters fetter som användes till tvåltillverkning. Av denna anledning utvecklade man tvättmedel på kemisk väg med olika kemikalier som visade sig vara mer effektiva.³⁴⁹ Kunskapen i broschyren från AH var mer praktiskt. Husmödrarna skulle med hjälp av broschyrens råd bli uppmärksamma hur de på ett enkelt sätt kunde tvätta kemiskt hemma. De behövde inte längre besöka en specialaffär för att tvätta på kemisk väg. Att tvätta kemiskt hemma var dessutom billigare.³⁵⁰ Rationaliseringen innebar inte alltid ett enklare arbete för husmodern. I stället för att lämna in tvätten till ett tvätteri skulle husmödrarna tvätta den hemma. Husmodern fick därmed utföra ytterligare en arbetsuppgift, med argumentet att det var billigare. De ekonomiska argumenten för rationaliseringen var alltså betydligt viktigare än huruvida husmoderns arbetsbörda avlastades. I förra avsnittet kring diskning, togs det upp att HFI ansåg att handdisken var mer fördelaktig än att diska med diskmaskin. Tekniken kunde förenkla arbetet som husmodern lade ned. Denna accepterades dock inte av instanser såsom HFI, så länge den inte var mer effektiv än de sedan länge beprövade metoderna. Diskmaskinen som annars hade kunnat avlasta kvinnors arbete var inte tillräckligt rationell och därför borde den inte användas enligt HFI.

All teknik var inte heller tillgänglig för alla, ett exempel är tvättmaskinen som inte var vanligt förekommande under 1940-talets början men som sedan blev vanligare under 1950-talet.³⁵¹ Schwartz Cowan belyser att ny teknik såsom tvättmaskinen innebar att renlighetsstandarden i hemmen höjdes.³⁵² Lakanen och underkläderna skulle bytas oftare, vilket i sin tur ledde till mer tvätt att tvätta, torka, stryka, vika och lägga in i förvaring.³⁵³ De tekniska framstegen innebar följaktligen fler arbetsuppgifter för kvinnor i USA. Mokyr

³⁴⁷ Broschyren verkar ha släppts flera årgångar, exempelvis år 1948, 1949 och 1953.

³⁴⁸ HFI gör dock en undersökning av diskmedel i år 1946 i nr 1 om diskning. Det skrivs dock inget om kemiska tvättmedel.

³⁴⁹ Stenberg, Elisa, "Vi syr vi lagar, vi tvättar" i: Åkerman, Brita, *Den okända vardagen: om arbetet i hemmen*, Akademitratur, Stockholm, 1983, s. 181.

³⁵⁰ *Aktiv Hushållning*, "Kemisk tvätt i hemmet", nr 2, 1948, s. 3.

³⁵¹ Hagberg, 1986, s. 60.

³⁵² Schwartz Cowan, 1985, s. 98–99.

³⁵³ Schwartz Cowan, 1983, s. 98.

hävdar dock att det inte blev mer arbete, utan bara inte mindre.³⁵⁴ Hagberg framför att när utrustningen för hemmet blev mer omfattande så betydde detta också att husmödrarna behövde ta hand om själva utrustningen.³⁵⁵ Elsässer menar däremot att hushållsmaskinerna bidrog till att underlätta kvinnors hem- och förvärvsarbete.³⁵⁶ Den tidigare forskningen är härmed oense om tekniken innebar mer eller mindre arbete för husmodern. Jag hävdar att arbetsbördan för husmödrarna sannolikt varierade och var beroende av ekonomiska förutsättningar. I de undersökta medierna kan det konstateras att tekniken konsekvent framställdes som lösningen på husmoderns tunga arbetsbörda. Det fanns inga röster menade att tekniken faktiskt innebar att mer arbete behövde utföras eller att tekniken bidrog till att som Hagberg beskriver ”glorifiera” hushållsarbetet.³⁵⁷ Som tidigare nämnt framförde också HFI att den nya tekniken i vissa fall inte var mer effektiv, exempelvis gällande diskning. Utveckling av tekniken i USA som Schwartz Cowan beskriver kan dock kopplas till svenska förhållanden. Tekniken innebar att standarden i hemmet höjdes som skapade fler arbetsuppgifter som skulle utföras.³⁵⁸

Berner skriver om att moderinseringsidealet från USA anammades i Sverige. Renlighet och hög standard var enligt Berner ledorden även för de svenska hemmet. Denna fixering vid perfektion inom hemmet kunde man uppnå med hjälp av nya teknik.³⁵⁹ För att se hur detta tedde sig i praktiken kan broschyren från Aktiv Hushållning agera som ett exempel. Nya kemikalier framställdes och tillkom på marknaden, vilket bidrog till att husmödrarna kunde tvätta kemiskt hemma. Perfektion inom tvätten kunde därmed uppnås i hemmet. Husmödrarna fick ytterligare en arbetsuppgift att ägna sin tid åt, som dessutom visade sig vara ganska svår och farlig trots AH:s beskrivning och uppmaningar om motsatsen. AH hade likt HFI en viss auktoritet. AH var dock inte lika auktoritär i sin utformning som HFI. Men AH var likt HFI ett initiativ från staten som också bekostades av den. Kunskapen som AH förmedlade var mer lättillgänglig för husmödrarna, vilket kan indikera att den hade en betydelse för dem. Det var väsentligt att metoderna som husmodern skulle utföra var enkla för henne att klara av. Carlsson skriver att 1950-talets statliga hemvårdarinnor skulle kunna hjälpa husmödrar som inte var insatta i hemarbetet och därför inte kunde utföra ett rationellt arbete.³⁶⁰ Hemarbetet var en specialitet i sig och det krävdes speciella kunskaper för att klara

³⁵⁴ Moky, 2000, s. 2–3.

³⁵⁵ Hagberg, 1986, s. 233.

³⁵⁶ Elsässer, 2012, s. 50.

³⁵⁷ Hagberg, 1986, s. 233.

³⁵⁸ Schwartz Cowan, 1985, s. 98–99.

³⁵⁹ Berner, 2011, s. 15–16.

³⁶⁰ Carlsson, 2013, s. 41, 77, 78.

av det.³⁶¹ Specialiseringen innebar också att män inte kunde utföra arbetsuppgifterna, då dessa var en specialitet för kvinnor. Kvinnorna agerade därmed helt enligt husmoderskontraktet. Kontraktet innebar följaktligen att det fanns oskrivna regler kring vad kvinnor respektive män skulle göra i hemmet som de var hårt förbundna till.

Många av de instruktioner som gavs i AH:s broschyrer skulle vara enkla för husmodern att klara av dem trots att de var ett avancerat och nytt arbete. Beskrivningen skulle vara saklig och tydlig annars var det nog sannolikt att husmodern inte utförde arbetsuppgiften som introducerades. I broschyren om kemisk tvätt i hemmet skrev *Aktiv Hushållning* följande:

De metoder som redovisas i denna lilla skrift, är mycket enkla, och de preparat som användes är nästan utan undantag billiga. Resultatet blir dock i största allmänhet överraskande bra. *Men liksom i fråga om alla andra slag av arbeten är det beroende av noggrannhet och god omdömesförmåga.*³⁶²

I broschyren redogjordes det för att man kunde tvätta med olika ämnen såsom dilution, varnolén, sangajol och kristallolja.³⁶³ Det framfördes att det endast lönade sig att tvätta kemiskt om husmodern valde de billiga alternativen av dessa ämnen, eftersom medlen kunde skifta i pris beroende på återförsäljare.³⁶⁴ Återigen var det ekonomiska argumentet påtagligt i broschyrerna från AH. I broschyren ges det allmänna råd kring tvättning i punktform. Att tvätta kemiskt var dock inte helt riskfritt. Det påpekades att kemikalierna inte var farliga för huden men att man kunde få obehag av att ha händerna för länge i vätskan. Kemikalierna hade samma egenskaper som fotogen och de skulle därför inte värmas över 30° C. Om husmodern efter den kemiska tvätten ville tvätta klädesplagget i tvättmaskin måste denna var jordad annars kunde gnistor skapas och göra att vätskan tog fyr.³⁶⁵ Ämnena koletraklorid och trikolretylen skulle användas med ännu mer försiktighet. Dessa kunde nämligen avdunsta och skapa en ”farlig och bedövande gas”. Dessa var även uttorkande för händerna. *Aktiv Hushållning* skrev att man därför borde tvätta med dessa framför ett öppet fönster eller utomhus.³⁶⁶

År 1949, (ett år efter att *Aktiv Hushållning* publicerat första upplagan om kemisk tvätt) finns en artikel i *Husmoderns köksalmanack* som behandlar om tvätt med kemikalier. Det skrivs följande: ”Med litet god omdömesförmåga och utan stora kostnader eller besvär kan man tvätta hygieniskt i hemmet.”³⁶⁷ Detta liknar mycket vad AH beskrev.

³⁶¹ Carlsson, 2013, s. 41, 77, 78.

³⁶² *Aktiv Hushållning*, ”Kemisk tvätt i hemmet”, 1948, s. 3.

³⁶³ *Aktiv Hushållning*, ”Kemisk tvätt i hemmet”, 1948, s. 4.

³⁶⁴ *Aktiv Hushållning*, ”Kemisk tvätt i hemmet”, 1948, s. 4.

³⁶⁵ *Aktiv Hushållning*, ”Kemisk tvätt i hemmet”, 1948, s. 6.

³⁶⁶ *Aktiv Hushållning*, ”Kemisk tvätt i hemmet”, 1948, s. 7.

³⁶⁷ *Husmoderns köksalmanack*, ”Tvätta kemiskt hemma?”, 1949, s. 48.

Efter ovanstående mening skrevs det: ”Både ur ekonomisk och hygienisk synpunkt måste det hälsas med glädje, om hemmet kan överta en del av de arbetet. Man kan då sköta sina kläder på ett mycket bättre sätt, de kommer att räcka längre och se fräschare ut.”³⁶⁸ Likt *Aktiv Hushållning* tar man i *Husmoderns köksalmanack* upp att man kan tvätta kemiskt med varnolene och kristallolja. I artikeln ges dock en varning, precis som den i broschyren från AH, för att värma upp vätskorna över 30° C. Detta kunde leda till farliga ångor och antändning. Husmödrarna borde därför tvätta med kemikalierna utomhus eller framför ett öppet fönster. I artikeln redogjordes det för hur yllekläder skulle tvättas kemiskt, något som även beskrivs i broschyren från Aktiv Hushållning.³⁶⁹ *Husmoderns köksalmanacks* artikel var nästan som en kommersialiserad och kortfattad version av *Aktiv Hushållning*. HFI studerade kemiska tvättmedel år 1951, alltså flera år efter AH:s broschyr år 1948.³⁷⁰

Det blir tydligt att AH utöver HFI kunde vara auktoritära och trendsättande när det gällande kunskap om hemmets rationalisering. Detta påstående kan styrkas med att broschyren från Aktiv Hushållning trycktes i flera upplagor. Den första broschyren från år 1948 trycktes i 50 000 exemplar och den andra från år 1949 i dubbelt så många exemplar. Anledningen till detta var för att den redogjorde för nya metoder och produkter för tvätt, således ny kunskap. Broschyren blev dessutom väldigt kritiserad av sin samtid för att ha varit farlig. Trots de negativa reaktionerna sålde den slut fort.³⁷¹ Med detta exempel blir en annan faktor för att kunskap ska kunna cirkulera i samhället tydlig: dess mottagande av samtiden. Fastän broschyren från Aktiv Hushållning ansågs vara farlig, bidrog detta inte till att färre exemplar såldes, utan tvärtom, fler exemplar såldes på grund av detta. Kunskapen fick därmed en ännu större spridning. Exemplet kring kemisk tvätt kan visa att kunskaperna kring hemmets rationalisering hade en påverkan på samtiden. Den kemiska tvätten diskuterades och blev omtalad inte endast på grund av dess nymodighet, utan också på grund av publikens mottagande. Kemikalierna var nya för husmödrarna och det fanns därför ett visst motstånd till att använda dem. Att kunskaperna kring hemmets rationalisering cirkulerade i samtiden kan bevisas med broschyren kring kemisk tvätt.

Kunskapen kring kemisk tvätt engagerade en stor grupp husmödrar och även samhället, på grund av att det riktades stark kritik mot den. Östling och Larsson Heidenblad beskriver att för studier inom samhällslig kunskaps-cirkulation är vetenskaplig kunskap

³⁶⁸ *Husmoderns köksalmanack*, ”Tvätta kemiskt hemma?”, 1949, s. 48.

³⁶⁹ *Husmoderns köksalmanack*, ”Tvätta kemiskt hemma?”, 1949, s. 48 och *Aktiv Hushållning*, ”Kemisk tvätt i hemmet”, nr 2, 1948, s. 6–76.

³⁷⁰ *HFI-meddelanden*, ”Olika typer av tvätt- och rengöringsmedel samt deras verkningsätt”, 1951.

³⁷¹ Åkerman, 1984, s. 94. (Några exempel är att den trycktes år 1948, 1949 och 1953).

sekundär. Det betonar att kunskap som fått större effekter inom sociala och kulturella sammanhang som bör studeras.³⁷² Kunskapen kring hemmets rationalisering kom ofta från vetenskapligt håll i HFI eller AH. Den fick dock andra uttryck i andra medier såsom HK. Eller i detta fall i mötet med publiken ett helt annat uttryck. Trots att vetenskaplig kunskap inte är i huvudfokus för studier av samhällelig kunskaps-cirkulation, menar jag att denna kunskap kunde vara startskottet för att social och kulturell kunskap om exempelvis kemisk tvätt kunde sprida sig i samhället. För studier av samhällelig kunskaps-cirkulation, menar jag, bör inte vetenskaplig kunskap bortses ifrån, eftersom denna kan vara början till att andra typer av kunskaper sprider sig.

Aktiv Hushållning och Hemmens forskningsinstitut var två skilda organisationer. De hade emellertid en del samarbete trots att deras syfte och inställning var olika. För AH var det väsentligt med framställningssättet, broschyrerna var riktade direkt till konsumenten och behövde därför vara anpassad därefter. Åkerman beskriver att Aktiv Hushållnings experter inte var utbildade och professionella liksom HFI:s forskare och experter. Många som arbetade inom redaktionen var själva husmödrar med praktisk erfarenhet och kunskap. De hade en vilja att sprida sin kunskap till andra husmödrar. *HFI-meddelanden* fick inte så stort genomslag i samtiden, eftersom den var riktad till en snäv vetenskaplig publik. Tidskriften trycktes i få upplagor som troligen enbart lästes av akademiker. Den var ändå av betydelse, på grund av dess auktoritet genom de vetenskapliga undersökningarna. Tidskriften bidrog till att kunskap kring hemmets rationalisering spreds. Sarasin betonar att mediernas funktion innebär att de påverkar kunskapen som sprids. Medierna kan välja ut att framhäva en viss typ av kunskap som de fokuserar på eller förminska annan kunskap. De kan också sammankoppla olika sorters kunskaper med varandra.³⁷³

Medierna satte ramarna för vilken kunskap som ansågs vara väsentlig för rationaliseringen av hemmet och husmödrarna. Burke menar att enskilda personer, grupper och institutioner kan ha auktoritet gällande kunskap.³⁷⁴ För att HFI:s vetenskapliga rön skulle spridas behövdes andra mer populära medium såsom HK:s eller HFI:s egen mer populära broschyrserie för att förmedla deras expertis.³⁷⁵ AH:s broschyrer kan därför ansetts ha minst lika mycket auktoritet och betydelse som HFI:s för samtiden. Åkerman belyser att framställningssättet var nyckeln till broschyrernas framgång. Hon beskriver att en broschyr

³⁷² Östling, Larsson Heidenblad, 2023, s. 19.

³⁷³ Sarasin, 2020, s. 3.

³⁷⁴ Burke, 2016, s. 27 [elektronisk resurs].

³⁷⁵ Se *Husmoderns köksalmanack*, "Tvätta kemiskt hemma?", 1949 och *Bra hushållsredskap 3 Städning*, Hemmens forskningsinstitut, 1951.

om olika tvättråd utformades av ”reklamfolk” från industrikommissionen. Denna var inte tillräckligt anpassad för hushållen och fick därför troligen inte ett stort genomslag.³⁷⁶ Aktiv Hushållnings broschyrers format med kort enkel text samt bilder tilltalade husmödrarna, vilket gjorde att de kunde ta del av den nya kunskapen som vuxit fram kring hemmet. Det bör dock tilläggas att HK med hade också en auktoritet som media. Den kunde framhäva vissa kunskaper och förminska andra på samma sätt som HFI och AH. Denna media var dock inte finansierad av staten eller hade vetenskapen som stöd. Den hade däremot en auktoritet, som även AH hade, i form av husmödrarna satt med i redaktionen. I HK intervjuades även flertalet husmödrar. De hade praktisk erfarenhet av hemmet och var kunniga inom sitt ämne. Detta betydde troligen att husmödrarna hade ett förtroende till HK.

Vem var expert på hemarbetet?

HFI forskade kring golvvård, eftersom man menade att ”*Husmödrarna är i stort sett inte nöjda med sina golvmaterial och städutrustning*”.³⁷⁷ I en ”rundfrågning”, som HFI utförde med tillsammans med Husmödrarnas samarbetskommitté fick HFI uppgifter om vad husmödrarna ansåg behövde förändras kring golvvården. Senare undersökte HFI därmed ”apparaturl och metodik för studier av golvmaterial och golvvård”.³⁷⁸ Enkätundersökningen med husmödrarna var en del av en större undersökning kring golvvård. Statens institut för folkhälsan studerade golven ur hygienisk synpunkt och Statens provningsanstalt undersökte golv ur teknisk synpunkt.³⁷⁹ Enkätundersökningen visade att husmödrarnas tyckande var väsentligt för forskningen. Rationaliseringen av hemmet skulle utföras men också med råd ifrån husmödrarna själva. De var sannolikt i själva verket de ”riktiga” experterna på området. HFI hade dock en stor auktoritet, vilket kan ses i HK från år 1955. I en annons används resultatet av HFI:s undersökning från 1948–49 också i reklam för produkter:

Hemmens forskningsinstitut har företagit en undersökning beträddande golvmaterial och golvskötsel i 938 svenska hem. En beräkning grundad på genomsnittsvärdena för hushållen visar, att daglig rengöring och veckorengöring tillsammans tar c:a 340 timmar per år. Minska arbete genom rationell golvvård med Lustra självbonande vax³⁸⁰

³⁷⁶ Åkerman, 1984, s. 91.

³⁷⁷ *HFI-meddelanden*, ”Golvmaterial och golvskötsel i hushåll”, nr 3–4, 1948–49, s. 136.

³⁷⁸ *HFI-meddelanden*, ”Apparaturl och metodik för studier av golvmaterial och golvvård”, nr 2, 1956.

³⁷⁹ *HFI-meddelanden*, ”Golvmaterial och golvskötsel i hushåll”, nr 3–4, 1948–49, s. 137.

³⁸⁰ *Husmoderns köksalmanack*, 1955, s. 95.

HFI:s expertis kunde alltså användas för att legitimera olika produkter.³⁸¹ I HK redogjordes det flertalet gånger för den utrustningen som husmodern behövde enligt Hemmens forskningsinstitut.³⁸² I årgång 1952 av HK fanns det en reklam från de blindas förening som menade att blinda hantverkare borde använda borstar rekommenderade av HFI.

(Husmoderns köksalmanack, 1952, mellan s. 16–17.)

Det kunde dock lika gärna vara husmödrarna som legitimerade produkter. Detta menar Berner som har undersökt relationen mellan experter och lekmän 1950-talets husmodersfilmer. Många av experterna i filmerna var manliga ingenjörer, arkitekter eller forskare som gärna ville påpeka sin expertis gentemot husmödrarna. Samtidigt var många av forskarna, teknikerna och ingenjörerna som undersökte hur man kunde rationalisera hemmet män.³⁸³ Berner tar upp att forskarna på Electrolux som bland annat utvecklade dammsugare ansåg sig veta vad husmodern behövde utan att faktiskt fråga husmödrarna, som man gjorde vid HFI. För produkterna som männen försökte sälja in i filmerna skulle få legitimitet behövde de bli godkända av husmödrarna.³⁸⁴ Husmödrarna legitimerade de nya tekniska innovationerna. Husmödrarnas inflytande gentemot institutioner såsom exempelvis HFI bör alltså inte förminska. Deras inflytande över rationaliseringen av hemmet var betydande. Detta var HFI medvetna om.

Köksredskap

Rätt redskap var också väsentligt för att husmödrarna skulle kunna utföra sitt arbete i hemmet effektivt. HFI testade därför en uppsjö av redskap för att göra det lättare för husmödrarna att veta vilka som var effektiva och hållbara.

³⁸¹ Se exempelvis *Husmoderns köksalmanack*, 1953, s. 102–103; *Husmoderns köksalmanack*, 1952, mellan s. 16–17; *Husmoderns köksalmanack*, 1954 s. 54.

³⁸² *Husmoderns köksalmanack*, 1953, s. 102–103.

³⁸³ Berner, 1996, s. 262.

³⁸⁴ Berner, 1996, s. 267–270.

Att önska sig köksredskap

Matlagningen menade HFI tog längst tid av arbetet.³⁸⁵ HFI testade därför olika matlagningsredskap exempelvis knivar, kvarnar, passerapparater och rivjärn. Flera aspekter av dessa undersöktes såsom hur finfördelning av födan påverkar den ur näringssynpunkt, hur hållbara det var, hur bra redskapen var i praktiken vid användning och tidsåtgång vid användning, disk och montering.³⁸⁶ HFI ville undersöka de redskap som fanns på marknaden för att detta i längden skulle kunna innebära att fabrikanterna skulle kunna förbättra dessa efter husmoderns behov.

HFI påverkade tillverkningen av redskap, exempelvis utformade de en griptång för uttagning av plåtar i ungen. Denna kunde användas som substitut för de grytlappar som fanns på marknaden. Grytlapparna var inte tillräckligt värmeisolerade och blev lätt smutsiga.³⁸⁷

HFI testade även stekspadar, potatisskalare och konservöppnare.³⁸⁸ I redskapsundersökningarna från år 1946 utgick de från tre aspekter: verktygets material, konstruktion och funktion.³⁸⁹ Vilka köksredskap som var av bästa kvalitet redogjordes det också för i *Husmoderns köksalmanack*. I årgång 1950 föreslogs det i almanackan husmödrarna skulle önska sig köksredskap ”prövade och poängbedömda av hemmens forskningsinstitut”.³⁹⁰ I HK blir det tydligt att det var självklart att kvinnor skulle vilja önska sig köksredskap i julklapp. Jönsson understryker att kvinnors roll som matlagare inte ifrågasattes, mannen lagade sällan eller aldrig maten under 1940-tal.³⁹¹ Att matlagningen var kvinnornas uppgift synliggörs både i HFI:s undersökning och i HK:s artiklar. Berner nämner att *Husmoderns köksalmanack* efter andra världskriget blev ”folkligare”. Denna hade tidigare vänt sig till en övre medelklass. Produkterna som rekommenderades i HK skulle vara prisvärda och med låg driftkostnad.³⁹² I artikeln om köksredskapen skrevs det följande: ”De är kanske inte alltid de billigaste i sitt slag i marknaden, men genom sin konstruktion kommer de att bespara er mycken tid och kraft och därmed också pengar.”³⁹³ *Husmoderns köksalmanack* kunde således rekommendera dyrare produkter men endast om de hade HFI:s godkännande. Att köpa en dyrare produkt som höll längre än en billig produkt som blev

³⁸⁵ HFI-meddelanden, ”Metoder och redskap för finfördelning av födan”, 1946, nr 2, s. 3.

³⁸⁶ HFI-meddelanden, ”Metoder och redskap för finfördelning av födan”, 1946, nr 2, s. 3.

³⁸⁷ HFI-meddelanden, ”Korta meddelanden”, nr 2, 1950, s. 50.

³⁸⁸ HFI-meddelanden, ”Undersökningar av småredskap”, nr 4, 1946, s. 10.

³⁸⁹ HFI-meddelanden, 1946, nr 2, s. 2 och 1946, nr 4, s. 2.

³⁹⁰ *Husmoderns köksalmanack*, ”Jag önskar mig . . .”, 1950, s. 155–156.

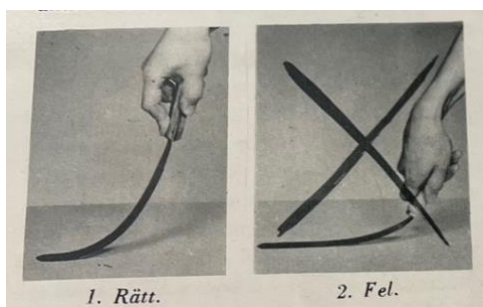
³⁹¹ Jönsson, 2020, s. 93.

³⁹² Berner, 1996, s. 281.

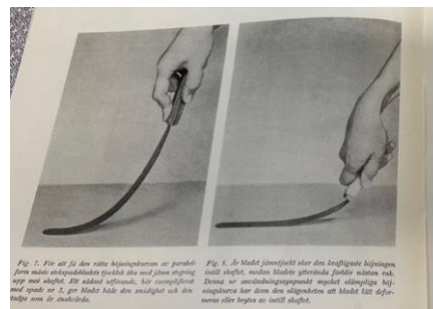
³⁹³ *Husmoderns köksalmanack*, ”Jag önskar mig . . .”, 1950, s. 156.

uttjänt snabbt betonades. HFI:s auktoritet blir med detta exempel återigen tydligt. Kunskapen rör sig, i detta exempel, från en form av media till ett annat, vilket innebär att det sker en form av cirkulation. Detta kan anses vara en begränsad form av cirkulation, eftersom endast två medier är involverade. Men i uppsatsen kommer det finnas fler bevis på att kunskapen kring hemmets rationalisering cirkulerade i fler än två av medierna.

I HFI:s populärvetenskapliga broschyrserie framhävs konsumtionen. Läsaren uppmuntrades att tänka på flera aspekter kring inhandling av köksredskap som material, konstruktion och funktion. Detta är samma krav som HFI använde i sin vetenskapliga undersökning. Ett exempel på hur HFI:s vetenskapliga krav kunde yttra sig i den populärvetenskapliga broschyren var att husmödrarna uppmanades testa stekspadens funktion. Den kraftigaste böjningen av stekspaden skulle ske nära änden och inte för nära skaftet. Detta menade HFI hade en stor betydelse för hur bra man kunde vända maten i stekpannan.³⁹⁴ I broschyren användes en bild för att visa detta. Samma bild används också i *HFI-meddelandens* undersökning.³⁹⁵ Dock finns inte skriften ”Rätt” och ”Fel” med och inte heller en överstrykning över den sämre stekspaden. Forskningen redovisades i broschyren på ett lättförståeligt sätt för en större publik. Denna broschyr blev oerhört populär och trycktes i 100 000 exemplar.³⁹⁶ Den vetenskapliga kunskapen från HFI spred sig till husmödrarna men i en annan framställning, form och medium. Broschyren var mer inriktad på hur husmödrarna praktiskt hade användning av kunskaperna, exempelvis hur man skiljde en bra stekspade från en sämre.

(*Bra hushållsredskap 1*, Hemmens forskningsinstitut 1948.)

(*HFI-meddelanden*, nr 4, 1946.)

I den populärvetenskapliga broschyren från HFI beskrevs även det dyrare priset på redskapen: ”Ofta väljer husmödrarna de billigare sakerna utan att sätta sig in i om dessa är hållbara och effektiva. De ställer i allmänhet inte samma krav på sina redskap som andra yrkesutövare

³⁹⁴ *Bra hushållsredskap 1*, Hemmens forskningsinstitut, 1948, s. 11.

³⁹⁵ *HFI-meddelanden*, ”Undersökningar av småredskap”, nr 4, 1946, s. 10.

³⁹⁶ Elsässer, 2012, s. 65.

gör.”³⁹⁷ HFI ville uppmana husmödrarna att se sitt arbete i hemmet som en profession som krävde bra redskap för att arbetet skulle gå smidigt, vilket HK sedan redogjorde för i sin artikel kring köksredskap som julgåva. Arbetet i hemmet skulle värderas högre och husmödrarna skulle därtill bli medvetna konsumenter. Ytterligare ett exempel på konsumtion är en artikel från HK där HFI:s auktoritet används. I HK redogjordes det för vilka köksredskap som HFI ansåg vara väsentliga som grundutrustning i hemmet. Inom parates skrevs däremot att författaren har gjort vissa strykningar och kompletteringar. Kunskapen från HFI kunde följaktligen ifrågasättas. HFI:s kunskap var emellertid normgivande. I artiklar från HK skrevs det att vissa produkter hade ”HFI:s godkännande”.³⁹⁸ Lövgren menar att många av efterkrigstidens husmödrar uppgav att de köpte de produkter som HFI hade godkänt.³⁹⁹

Att lära sig vara en medveten konsument och husmoder

Även andra typer av redskap skulle rekommenderas av HFI. I en artikel i HK redogjordes det för hur en kastrull skulle vara, där det gavs två synvinklar, den ena var kockarnas och den andra var hemmens forskningsinstituts.⁴⁰⁰

VAD KOCKARNA SÄGER: När kung Gustaf flyttade ut till Tullgarn i våras kunde man samma morgon se en lastbil köra fram utanför slottet i Stockholm. Dess förnämsta last blev – kastruller! [...] Har man inte dubbla uppsättningar kastruller på de kungliga slotten? – Jo, vars så säker, men inte av koppar – och eftersom kungens berömde mästarkock M. Arbin endast gillar kopparkastruller för den mat som kungen ska äta – så tar man kastrullerna med sig. [...] HEMMENS FORSKNING SINSTITUT SÄGER: Trots dekreten från de stora köksmästarna behöver vi vanliga husmödrar ingalunda förtvivla. Hemmens Forskningsinstitut har prövat alla möjliga kastruller och konstaterat, att man förvisso varken behöver silver eller koppar för att åstadkomma någon riktig delikatess.⁴⁰¹

HFI rekommenderade aluminiumkastruller, järngrytor och kokkärl av emaljerad plåt. I artikeln skrevs det också att aluminiumkastruller kunde bli missfärgade av vatten och hur man tog bort dessa.⁴⁰² Detta liknar det som HFI kommer fram till i undersökningen om kastruller, diskning och i sin populärvetenskapliga broschyr.⁴⁰³ Med ovanstående exempel blir det tydligt att kunskapen från HFI fick ett genomslag i andra typer av medier. Det är dock väsentligt att nämna att HFI var aktiva inom andra medieformer exempelvis radio. Detsamma gäller även

³⁹⁷ *Bra hushållsredskap 1*, Hemmens forskningsinstitut, 1948, s. 3.

³⁹⁸ Se exempelvis: *Husmoderns köksalmanack*, ”Vispar, grytor, stekjärn”, 1953, s. 19.

³⁹⁹ Lövgren, 1993, s. 155.

⁴⁰⁰ *Husmoderns köksalmanack*, ”Kastrullen den fina – hurdan ska den vara?”, 1950, s. 107.

⁴⁰¹ *Husmoderns köksalmanack*, ”Kastrullen den fina – hurdan ska den vara?”, 1950, s. 107.

⁴⁰² *Husmoderns köksalmanack*, ”Kastrullen den fina – hurdan ska den vara?”, 1950, s. 107.

⁴⁰³ Se *HFI-meddelanden*, ”Om kokkärl”, nr 3–4, 1950, s. 62–71; *HFI-meddelanden Diskning*, ”Vatten och kemiska diskmedel”, 1946, s. 34–37; *Bra hushållsredskap 1*, Hemmens forskningsinstitut, 1948, s. 29.

Aktiv Hushållning som konsulterades i flera radioprogram.⁴⁰⁴ Bergman menar att experter från HFI konsulterades i radioprogrammet *Husmodersskolan*, som utbildade husmödrar kring ett rationellt arbetssätt. Bergman belyser att programmet fick ett stort genomslag.⁴⁰⁵ Fram till 1960-tal hade staten monopol på radiosändningarna i Sverige.⁴⁰⁶ Staten kunde därför påverka vad som togs upp i radion. AH och HFI var båda statliga initiativ som verkade för en rationalisering på flera fronter. Denna undersökning visar att även populära och kommersiella medier med mindre inflytande från staten såsom *Husmoderns köksalmanack* också diskuterade rationaliseringen, men ofta i relation till HFI:s vetenskapliga upptäckter. Detta kan ses i exemplet kring kastrullers material.

En annan form av media som var betydelsefull för rationaliseringen av hemmet var de husmodersfilmer som Berner undersökt. I husmodersfilmerna synliggjordes experterna från HFI, företagen och husmödrarna. Berner framför att det fanns kurser från olika företag som ville lära husmödrarna om de nya tekniska produkterna. Electrolux hade kurser där de lärde husmödrar att hantera tekniken, exempelvis hur de skulle använda och ta hand om sin frys. Tekniken som företagen erbjöd behövde dock inte nödvändigtvis vara bra. Det framhövs från HFI att husmödrarna behövde lära sig varukännedom. För att inte bli lurade av företagen.⁴⁰⁷ Husmödrarna kunde dock lita på HFI, eftersom deras rekommendation var legitimerad av vetenskapen. De skulle vara medvetna konsumenter som Elsässer betonar.⁴⁰⁸ Berner framför att rationaliseringen inte endast innefattade hushållet utan också husmodern själv.⁴⁰⁹ Kvinnan skulle också bli rationell i sitt tänkande, vilket är påtagligt i de olika medierna som undersökts i denna uppsats, återigen kan artikeln från HK tjäna som ett exempel, husmödrarna skulle lära sig vilka material som kastrullen skulle vara gjord av.

Kunskapen kring hemmets rationalisering cirkulerade i sin samtid genom flera olika medier. HFI var en institution som husmödrarna litade på grund av deras auktoritet som statligt finansierad men också på grund av att kvinnorna aktiva inom HFI själva var husmödrar och forskare. HFI var också sammankopplad med den socialdemokratiska folkhemspolitiken, vilket påverkade den som institution. Dessutom hade institutionen genom olika husmodersföreningar ett nära samarbete med de svenska husmödrarna.⁴¹⁰ Husmödrarnas

⁴⁰⁴ Åkerman, 1984, s. 88; Elsässer, 2012, s. 60.

⁴⁰⁵ Bergman, Helena, "Känslor, rationalitet, trivsel och modernitet i köket", i: Torell, Ulrika, Lee, Jenny, Qvarsell, Roger (red). *Köket: Rum för drömmar, ideal, och vardagsliv under det långa 1900-talet*, 2018, s. 259–261.

⁴⁰⁶ Nationalencyklopedin, "Sveriges Radio AB", <https://www-nese.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/sveriges-radio-ab>, (Hämtad 10.05.24).

⁴⁰⁷ Berner, 1996, s. 284.

⁴⁰⁸ Elsässer, 2012, s. 63–64.

⁴⁰⁹ Berner, 2011, s. 4.

⁴¹⁰ Berner, 1996, s. 254.

samarbetskommitté var till exempel bidragsgivare till HFI:s forskning.⁴¹¹ Kunskapen som HFI ville förmedla om rationaliseringen av hemmet fanns i HFI-meddelanden radio men den återkom även i *Husmoderns köksalmanack* och Aktiv Hushållnings broschyrer. I HFI:s populärvetenskapliga broschyrer betonades det hur den vetenskapliga kunskapen skulle användas i praktiken. HK skapade ofta ny kunskap utifrån HFI:s vetenskapliga rön och använde HFI som en auktoritet.

Sömnad

I de olika medierna påpekades det också att husmödrarna skulle vara sparsamma med sin tid såväl som resurser. Sparsamhet var väsentligt under andra världskrigets ransoneringar menar Broberg och Sandström.⁴¹² I detta avsnitt kan det synliggöras att sparsamheten levde kvar även efter kriget. Ett exempel på hur kvinnor kunde spara pengar var att sy kläder hemma, eftersom damkonfektionen var dyr.⁴¹³

Hemsömnad och mönsterförteckningar

Gunilla Törnvall menar att symaskinen var väsentlig för Sveriges kvinnor och att ca 90 procent av arbetarhushållen, lägre tjänstemannahushållen och medelklasshushållen hade en symaskin under 1940-talet.⁴¹⁴ För att kvinnor skulle kunna sy i hemmet behövdes inte endast symaskinen, utan även sömnadsmönster.⁴¹⁵ Aktiv Hushållning tryckte upp mönsterföreteckningar där kvinnor för 50 öre per mönster kunde få köpa mönstret till olika sorters klädesplagg. Broschyren från AH innefattade 55 olika sorters mönster, exempelvis ”amerikansk blus” och ”hemmaförkläde”.⁴¹⁶ Hemsömnaden ökade under andra världskriget. Törnvall menar att mönsterföreteckningar var väsentliga för kvinnor, eftersom många ville klä sig moderiktigt och kunna sy dessa kläder hemma.⁴¹⁷ Textilransoneringen infördes år 1942 i Sverige. Denna bidrog till att husmödrarna behövde ta ett större ansvar kring familjens kläder.⁴¹⁸ Att hemsömnaden fortsatte att öka efter andra världskrigets slut är troligt om man ser till de medier som undersöks i denna uppsats.

⁴¹¹ Statens institut för konsumentfrågor, *Från Aktiv Hushållning och Hemmens Forskningsinstitut*, 1957, s. 34.

⁴¹² Broberg, Sandström, 2018, s. 272, 275.

⁴¹³ Törnvall, 2021, s. 105.

⁴¹⁴ Törnvall, 2021, s. 105, 107.

⁴¹⁵ Törnvall, 2021, s. 105.

⁴¹⁶ *Aktiv Hushållning*, ”Mönster” (flygblad), 1954, s. 1 (framsida).

⁴¹⁷ Törnvall, 2021, s. 121.

⁴¹⁸ Anrep, 1957, s. 7.

Aktiv hushållning släppte även flygblad med sömnad som tema.⁴¹⁹ I flygbladet med titeln: ”Enkla råd vid lagning och omsömnad” uppmanades läsaren att inte lägga ned onödig tid på sömnaden. Tiden och resultatet skulle stå i proportion till varandra.⁴²⁰ AH gav läsaren kunskap kring hur man lagade kläder. Många av Aktiv Hushållnings tips angår dock inte kvinnans kläder utan familjefaderns eller barnens. Ett exempel från broschyren handlar om hur man lagar manschetter. Denna del av en skjorta kunde vara tidsödande att laga, därför borde husmodern lära sig att laga det effektivt. I flygbladet fanns det med ett mönster till ett par barntofflor som AH menade att ”varje mamma lätt kan sy” dessa kunde husmodern sedan lämna ”till Europahjälpens förfogande”.⁴²¹ Att utföra en enklare metod för att byta ut manschetter på en skjorta kunde leda till att husmodern, i sitt pressade schema, hann med att sy ett par barntofflor. Husmoderns tid skulle effektiviseras till den grad att hon bidrog till samhällets nytta inte endast i Sverige, utan även i Europa.

I AH skrevs däremot ingenting om att mannen som bar skjortan själv kunde ha lagat denna. Det var ingen tvekan om att sömnaden var kvinnornas uppgift i hemmet. Husmoderskontraktet förblir därför intakt. Aktiv Hushållning verkar alltså ha sett det som sin uppgift att se till att husmödrarna lärde sig att sy och inte lade ned tid på fel saker. Detta bidrog till att AH fick husmödrarna att lära sig rätt kunskaper som krävdes för att i sin tur fullfölja husmoderskontraktet. Burke har betonat att viss typ av kunskap kunde vara kvinnlig respektive manlig.⁴²² Sömnaden skulle kunna ses som en enligt husmoderskontraktet kvinnlig kunskapsform som skulle engagera och sysselsätta kvinnor.

Aktiv Hushållning bildades under andra världskriget för att bidra till sparande kring ransoneringen. Kunskapen om sömnad var något som husmödrarna borde kunna, både för att spara kapital och för att det var kunskaper som en husmoder ansågs behöva. Kunskaperna var således sammankopplad med kvinnan. Sparandet gällde tillika andra aspekter såsom elkostnad. I HK redogjordes det för att en husmoder borde kunna räkna ut strömkostnaden för symaskiner och strykjärn. Artikeln i HK innefattade en tabell med strömkostnaden för olika hushållsapparater. Det beskrevs att husmödrarna skulle ha kunskap om vad watt, kilowatt, kilowattimmar innebar. Husmodern behövde också vara medveten kring vad hennes arbetsuppgifter kostade. Detta liknade HFI:s upplägg i deras vetenskapliga undersökningar som ofta handlade om ekonomiska aspekter av rationaliseringen.⁴²³ I

⁴¹⁹ *Aktiv Hushållning*, ”Enkla råd vid lagning och omsömnad”, (flygblad), nr 1, 1948.

⁴²⁰ *Aktiv Hushållning*, ”Enkla råd vid lagning och omsömnad”, (flygblad), nr 1, 1948.

⁴²¹ *Aktiv Hushållning*, ”Enkla råd vid lagning och omsömnad”, (flygblad), nr 1, 1948, s. 4 (baksida).

⁴²² Burke, 2016, s. 16 [elektronisk resurs].

⁴²³ Se exempelvis *HFI-meddelanden*, 1946, s. 82, 86.

Husmoderns köksalmanack blir kunskapen kring sömnad mer vetenskaplig i form av att husmodern ska vara medveten om tekniska begrepp. Detta i kontrast till *Aktiv Hushållning* där sömnaden skulle vara sparsam men effektiv och samhällsnyttig.

Konfektionssydda kläder och konsumtionen av kläder

HFI kom i en undersökning fram till att majoriteten av sömnaden skedde i köket och att en husmor dagligen ägnade 24,2 minuter åt sömnaden.⁴²⁴ Sömnaden tog inte lika mycket tid som matlagning, diskning och tvätt, men den var ändå viktig. Törnvall framför att kvinnor ägnade stor tid åt sömnaden ända fram till 1980-talet.⁴²⁵ Sömnaden i sig verkar dock inte varit ett ämne för vetenskapliga studier för HFI, eftersom inga artiklar skrevs om ämnet. En möjlig förklaring till detta var att sömnaden inte sågs som modern på samma sätt. Sömnaden nämns bara som en av många arbetsuppgifter för husmodern. HFI testade inte heller symaskiner eller strykjärn. Detta gjordes i stället av *Aktiv Hushållning*. Möjligtvis såg HFI också sömnaden som något som kunde ske utanför hemmet. Det fanns andra uppgifter exempelvis barnuppfostran som de ansåg vara viktigare för husmodern att utföra i hemmet.

Under 1950-talet tillkom flera nya modeller av symaskiner och *Aktiv Hushållning* provade deras praktiska användning. Åkerman framför också att hemsömnaden troligtvis reformerades av *Aktiv Hushållning*.⁴²⁶ *Elsässer* redogör för *Aktiv Hushållnings Vi syr, vi stickar, vi virkar* fick stort genomslag och släpptes i 100 000 exemplar och dessutom trycktes upp i flera upplagor.⁴²⁷ Ett av AH:s främsta fokus i hemmet var sömnaden och textilier.⁴²⁸ *Aktiv Hushållning* släppte därför flera broschyrer och flygblad om ämnet, till exempel hur husmödrarna kunde göra krokade tofflor.⁴²⁹

Aktiv Hushållning ägnade inte sig åt teknisk forskning såsom HFI gjorde, däremot kunde man ge uppdrag till andra att utföra de undersökningar som de ansågs behövdes. År 1945 genomför Svenska Gallupinstitutet på uppdrag av *Aktiv Hushållning* en undersökning i 1273 svenska familjer kring barnkläder. Undersökningen utmynnades i en tjockare broschyr som trycktes i 3 000 exemplar.⁴³⁰ Denna undersökning var riktad till husmödrarna. Det fanns ingen fråga om att undersökningen kunde engagera eller vara till för mannen. Institutet genomförde interjuver med husmödrar. De fick även fylla i ett formulär

⁴²⁴ *HFI-meddelanden*, "Kost och kök 1. Stadsköket", nr 3, 1947, s. 59–60.

⁴²⁵ Törnvall, 2021, s. 105.

⁴²⁶ Åkerman, 1984, s. 101.

⁴²⁷ *Elsässer*, 2012, s. 61.

⁴²⁸ *Elsässer*, 2012, s. 65; Åkerman, 1984, s. 96–101.

⁴²⁹ *Aktiv Hushållning*, "Krokade tofflor", (flygblad), 1952, s. 2 (baksida).

⁴³⁰ *Aktiv Hushållning*, "Barnkläder En undersökning bland 1273 familjer i barn i åldern 1–15 år Anser Ni en standardisering av barnkläder lämplig?", 1946, nr 2, (baksida).

med frågor. Dessa frågor handlade om personlig information såsom var i Sverige man bodde, familjens inkomst, arbete, familjesituation och om man vill ha en standardisering av barnkläder. Frågorna rörde dessutom klädesval för barn, vilka material man ansåg passande, om de sydde kläder själva eller anlidade sömmerskor.⁴³¹ Husmödrarnas erfarenheter kring konfektionssydda kläder för barn under texilransoneringen efterfrågades också.⁴³² AH kom fram till att många husmödrar både sydde plagg själva och även anlidade sömmerskor. Detta menar Aktiv Hushållning var beroende på vad det var som husmodern skulle sy.⁴³³ Likt hemsömnaden betonades att arbetet skulle vara i proportion till resultatet. I slutet av broschyren redogjorde AH för olika utsagor från intervjuarna som de skrivit ned efter att de träffat familjerna i studien. Många husmödrar hade en symaskin och att de tyckte om att sy.⁴³⁴ En standardisering av kläder skulle dock kunna uppskattas av många husmödrar som hade det sämre ställt:

Mitt intryck av mödrarna i dessa stora familjer var, att det trots överansträngning och hårt arbete under svåra förhållanden gjorde vad som kunde göras för att ge barnen något att ha på sig . . . Moderns klädfrågor tycktes komma i andra hand. Mannens klädstandard tycktes ligga högre än moderns i dessa familjer. [...] Mödrarna ängslades för att deras barn skulle utsättas för bättre lottades hån och gyckel i skolan för dylika kläders skull.⁴³⁵

I broschyren skrevs att även mer välbärgade familjer skulle gynnas av en standardisering av barnkläder, eftersom mödrarna nästan tävlade om vems barn som hade finast kläder.⁴³⁶ Reformen verkade således vara uppskattad av många av de tillfrågade familjerna. AH utförde forskning med hjälp av andra parter. Resultatet redovisade i ett mer populärvetenskapligt och kortfattat format. HFI studerade också barnens klädustrustning i 1948–1949 års utredning: ”Mor och barn från morgon till kväll”.⁴³⁷ Aktiv Hushållning studerade klädbeståndet och gjorde bedömningar åt HFI.⁴³⁸ Resultatet av undersökningen gjord av Hemmens forskningsinstitut och Aktiv Hushållning kunde sedan skönjas i *Husmoderns köksalmanack*, ett år senare, där beskrevs HFI:s utredning om hur många klädesplagg barn i olika åldrar skulle besitta.⁴³⁹

⁴³¹ *Aktiv Hushållning*, ”Barnkläder En undersökning bland 1273 familjer i barn i åldern 1–15 år Anser Ni en standardisering av barnkläder lämplig?”, 1946, nr 2, s. 14–16, 35.

⁴³² *Aktiv Hushållning*, 1946, s. 45–49.

⁴³³ *Aktiv Hushållning*, 1946, s. 55.

⁴³⁴ *Aktiv Hushållning*, 1966 s. 105, 108, 109.

⁴³⁵ *Aktiv Hushållning*, 1946 s. 104–105.

⁴³⁶ *Aktiv Hushållning*, 1946 s. 105.

⁴³⁷ *HFI-meddelanden*, ”Mor och barn från morgon till kväll: En studie av 80 barns miljö” nr 2, 1948–49.

⁴³⁸ *HFI-meddelanden*, nr 2, 1948–49, s. 95.

⁴³⁹ *Husmoderns köksalmanack*, ”Ungarnas kläder”, 1950, s. 109.

Hemsömnad: en tvingande nödvändighet eller ett roligt intresse?

Hemmens forskningsinstitut och Aktiv hushållning släpper år 1955 en broschyr om trikå. Detta var året då HFI och AH sammanfogades. Broschyren var utarbetad av textilavdelningen vid hemmens forskningsinstitut.⁴⁴⁰ Elsässer menar att HFI och AH ibland utförde en del dubbelarbete.⁴⁴¹ Men det verkar snarare som att de hade olika ämnen som sin expertis, något som Elsässer också betonar. Något dubbelarbete synliggörs inte i de tidningar och broschyrer som undersökts i denna uppsats, snarare en utveckling och anpassning av kunskaperna som förmedlades. Detta förklarar även deras sammanslagning efter år 1955. I broschyren från HFI och AH berättades det om hur trikå tillverkades, dess egenskaper, hur det borde tvättas och vilka kläder som tyget passade till. Läsaren kan i denna broschyr beställa en mönsterförteckning gratis.⁴⁴² Trots att husmödrar uppmanades att sy kläder själva fanns det tankar om att konfektionssydda kläder kunde vara minst lika bra som hemmasydda. Konfektionssydda kläder blev mer tillgängligt för den svenska befolkningen under 1950-tal.⁴⁴³ I broschyren synliggörs en entusiasm gällande fabrikssydda kläder och hur detta innebär besparingar helt i enlighet med tanken kring rationaliseringen:

Trikåpyjamasen, modell träningsoverall, är en fullträff, som man måste hoppas kommer att förbli en standardvara eftersom den knappast kan bli bättre. Den kan göras i material, som inte lämpar sig för de åtsittande underkläderna och fabriken kan alltså utnyttja sin maskinpark till fullo. Den pyjamasmodell fodrar varken knappar och knapphål eller sprud, allt detaljer som strider mot trikåns idé, och dessutom är den lätt att dra på och av, varm och behaglig att bära och lätt att sköta både när det gäller tvätt och lagning.⁴⁴⁴

Aktiv Hushållning anordnade tillsammans med Konfektionsindustriföreningen den första modeuppvisningen av svensktillverkad konfektion.⁴⁴⁵ Detta visar på att AH också verkade i samhället genom olika typer av evenemang, vilket troligen bidrog till dess relevans i samtiden. Samtidigt som konfektionssydda kläder blev allt bättre och vanligare beskriver AH att sömnaden var ett intresse för husmödrar:

För ett stort antal husmödrar är hemsömnaden säkerligen en tvingade nödvändighet, men detta utesluter ju inte att det för många av dem innebar ett roligt och efterlängtat inslag i det ganska enformiga hushållsarbetet.⁴⁴⁶

⁴⁴⁰ Hemmens forskningsinstituts skriftserie Aktiv Hushållning, ”Trikå”, 1955.

⁴⁴¹ Elsässer, 2012, s. 65.

⁴⁴² Hemmens forskningsinstituts skriftserie Aktiv Hushållning, 1955, s. 36 (häftets baksida).

⁴⁴³ Severinsson, 2023, s. 138–139.

⁴⁴⁴ Hemmens forskningsinstituts skriftserie Aktiv Hushållning, 1955, s. 18.

⁴⁴⁵ Anrep, 1957, s. 8.

⁴⁴⁶ Aktiv Hushållning, ”Sömnadsråd, nr 3, 1948.

HFI beskrev dock att handarbete låg mitt emellan nytta och nöje.⁴⁴⁷ Schwartz Cowan beskriver att redan vid 1920-talet ägnade sig inte många amerikanska husmödrar åt sömnaden.⁴⁴⁸ Denna utveckling kan sannolikt skett senare i Sverige, eftersom de olika medierna diskuterar sömnaden frekvent vid flera olika tillfällen och på olika sätt. Törnvall framför att mönstertidningar var betydelsefulla under andra världskriget.⁴⁴⁹ Att de hade en betydelse även efter kriget, blir synligt med exempelvis Aktiv Hushållnings flygblad. Severinsson framhäver att rationaliseringen innefattade kvinnornas klädsel. Denna skulle vara rationell och funktionell. Fler kvinnor kunde sannolikt också uppnå dessa ideal gällande kläder, eftersom den ekonomiska tillväxten tillät en större konsumtion under 1950-tal.⁴⁵⁰ Kvinnorna skulle enligt Severinsson passa in i folkhemmet. Måttfullhet och enkelhet betonades och dessa ideal kunde förverkligas om man konsumerade rationellt.⁴⁵¹ Det var följaktligen inte endast köksredskap eller hushållsmaskiner som skulle ha rätt kvalitet och konsumeras på rätt sätt utan även klädnaden.

Sammanfattande slutsatser

Det kan konstateras att teknik var ett ämne som frekvent diskuterades i HFI, AH och HK. Detta gjordes dock på helt olika sätt. Grunden för diskussionerna var oftast, men inte alltid som det har redogjorts för, HFI:s nya vetenskapliga rön. Aktiv Hushållnings broschyrer och flygblad kunde lika gärna vara starten för vetenskapen. Ett exempel på detta var broschyren kring kemisk tvätt som fick en stor påverkan på samtiden. I HK användes HFI:s som en auktoritet för att legitimera metoder och inköp av olika köksverktyg och redskap. Den vetenskapliga kunskap som HFI försökte få att sprida i samtiden fick andra uttryck i de populära medierna. Ett exempel på detta är att metoden för diskning i *Husmoderns köksalmanack* och *HFI-meddelanden* som var nästintill identiska. I HK ges till skillnad från i den vetenskapliga tidskriften råd om att sjunga eller fantisera under diskningsprocessen. Kunskapen förändrades beroende på medieform och anpassades till en annan publik. HFI försökte genom nära kontakt med husmödrarna och via husmodersorganisationer sprida sin kunskap kring hur hemmet skulle rationaliseras. Experter från HFI intervjuades i radio och tv för att besvara husmödrarnas frågor. Detsamma gällde AH, som också frekvent syntes i olika former av media. Den kunskap som AH spred var dock mer praktisk lagd. Denna kunskap

⁴⁴⁷ *HFI-meddelanden*, "Mor och barn från morgon till kväll. En studie av 80 barns miljö", "Mödrarnas och barnens sysselsättning", 1948–49, nr 2, s. 60.

⁴⁴⁸ Schwartz Cowan, s. 77–78.

⁴⁴⁹ Törnvall, 2021, s. 105.

⁴⁵⁰ Severinsson, 2023, s. 150 och Elsässer, 2012, s. 49–50.

⁴⁵¹ Severinsson, 2023, s. 156, 161, 162.

kom från kvinnor som själva var husmödrar med stor erfarenhet inom hemmets sfär. I HK legitimerades olika produkter med hjälp av HFI:s auktoritet som vetenskaplig institution. Cirkulation används i denna uppsats som en tolkningsram för att förklara hur kunskap rör sig och att den inte är statisk i sin form utan snarare dynamisk. Sarasin har betonat att medierna påverkar kunskaps-cirkulationen.⁴⁵² Detta synliggörs i denna uppsats, eftersom den vetenskapliga kunskapen som härstammade från HFI fick helt andra uttryck i HK.

Teknik i olika former var dock inte lösningen på husmödrars stora arbetsbörda, eftersom den skapade nya arbetsuppgifter. Maskinerna och tekniken skulle tas hand om och nya metoder skulle testas. I medierna framhövdes det dock inte att den nya tekniken innebar mer arbete. De medierna beskrev dock, att husmodern behövde sköta flera olika arbetsuppgifter. Detta skulle kunna indikera att tekniken var en bidragande faktor till att husmödrar hade mycket att göra. Tekniken mottogs inte alltid positivt, det fanns ett motstånd mot den både från medierna och husmödrarna. Dessutom var tekniken såsom HFI och HK redogjorde för inte heller tillgänglig för alla.⁴⁵³

3.3 Att vara en matmamma

Matlagningen var den arbetsuppgift i hemmet som tog mest tid för husmodern.⁴⁵⁴ Under efterkrigstiden var det en oskriven regel att kvinnan skulle servera en god och näringsrik måltid till familjen.⁴⁵⁵ Utöver lagandet av maten, skulle även livsmedel och råvaror tas hand om. Ny teknisk innovation till exempel konserveringsmaskiner och matberedningsmaskiner skulle göra dessa arbetsprocesser enklare och effektivare. Arbetet med matlagning och bakning kunde dock vetenskapliggöras för att förenkla för husmodern. Det handlade inte längre om praktiskt handlag och ögonmått, ingredienser skulle vägas och mätas för ett mer exakt resultat. Om matlagningen och bakningen blev lyckad varje gång kunde den också anammas av fler kvinnor. Liket en vetenskapsman skulle de även ha kunskaper kring näringsvärdet i olika råvaror och hur detta kunde förändras beroende på yttre faktorer, till exempel solljus. I medierna fanns det dock flera motstridiga ideal, å ena sidan var husmodern tvungen att laga och konservera mat, å andra sidan redogjordes det för färdiglagade livsmedel och maträtter som kunde köpas. Husmodern skulle med den färdiglagade maten få tid över för annat såsom arbete utanför hemmet.

⁴⁵² Sarasin, 2020, s. 3.

⁴⁵³ *Husmoderns köksalmanack*, 1955, s. 51 och *HFI-meddelanden Diskning*, nr 1, 1946, s. 95.

⁴⁵⁴ *HFI-meddelanden Diskning*, "Undersökningens syfte, omfattning och utförande", nr 1, 1946, s. 3.

⁴⁵⁵ Jönsson, 2020, s. 93–94.

I detta avsnitt diskuteras livsmedel utifrån olika ämnen som synliggörs i de olika medierna såsom recept, kvinnors och mäns matlagning, konservering, näring, färdiglagad mat, vägning och mätning.

Receptens betydelse för husmödrarna

I alla medierna som undersöks, finns flera recept med. I *Husmoderns köksalmanack* och *Aktiv Hushållning* är inte anmärkningsvärt, däremot är det mer förvånande att dessa fanns i den vetenskapliga tidskriften *HFI-meddelanden*.⁴⁵⁶ Recepten var av stor betydelse för HFI:s undersökningar, då dessa kunde påverka resultatet av undersökningarna, exempelvis undersökningen som HFI gjorde kring konservering.⁴⁵⁷

Sian Supski menar att kvinnor i 1950-talets via kokboken uppnådde en viss kunskap men att kokböckerna också kunde användas för att bevara kultur och traditioner.⁴⁵⁸ Hon menar att recepten hade en stor betydelse för australienska husmödrar. De hade även ett slags nätverk med varandra genom att de delade med sig av och bytte recept. Många av recepten kom också från populärkulturen, exempelvis veckotidningar. Dessa recept samlade husmödrarna i privata receptböcker, vilket blev en slags hobby för kvinnorna.⁴⁵⁹ Andersson framför receptens betydelse för sin mormor som, likt Supskis beskrivning, skrev ned recept från olika källor i sin kokbok. I denna kokbok hade vissa recept en mer auktoritär och noggrann framställning. Dessa recept hade Anderssons mormor troligen kopierat direkt ur en tidskrift. Andra recept var mer kortfattade. Dessa recept bestod endast av en lista ingredienser. Anderssons mormor hade sannolikt fått receptet beskrivet muntligt.⁴⁶⁰ Det kan också vara möjligt att metoden för husmodern var självklar och därför var det inte nödvändigt att skriva ned ett fullständigt recept. Matlagning och bakning var för husmödrarna inte endast en arbetsuppgift, utan den kunde också tjäna som ett intresse. Kvinnornas intresse var dock grundat i ett husmoderskontrakt, där kvinnan uppmanades att tycka om matlagning och bakning, eftersom det var en av hennes många uppgifter. Neuhaus menar att kokböckerna inte endast gav kvinnan kunskaper utan att dessa kan visa på ideal om kvinnans plats i hemmet.⁴⁶¹ *Husmoderns köksalmanack* var tvetydig på så sätt att mediet betonade kvinnans plats i

⁴⁵⁶ Se exempelvis: *HFI-meddelanden*, "Om nyponkonserver", nr 3–4, 1948–49, s. 128; *HFI-meddelanden*, "Lönar det sig att baka hemma?", nr 1, 1955 s. 3.

⁴⁵⁷ *HFI-meddelanden*, "Om nyponkonserver", nr 3–4, 1948–49, s. 128; *HFI-meddelanden*, "Konserverings undersökningar", nr 3, 1946, s. 6–8.

⁴⁵⁸ Supski, Sian, "We still mourn that book: Cookbooks, recipes and foodmaking knowledge in 1950s Australia", *Journal of Australian Studies*, Vol. 28, Nr. 84, 2008, s. 91.

⁴⁵⁹ Supski, 2009, s. 89.

⁴⁶⁰ Andersson, 2020, s. 64.

⁴⁶¹ Neuhaus, 1999, s. 531

hemmet samtidigt som den också betonade motsatsen. Detta synliggjordes i första avsnittet gällande hemarbetande och yrkesarbetande kvinnor.⁴⁶² Gällande recept däremot betonades kvinnans plats i hemmet. Husmoderskontraktet var, som nämnts tidigare, en slags osynlig norm som kvinnorna var tvungna att förhålla sig till.⁴⁶³ Kvinnorna skulle vilja läsa i HK om hur man bakade giffjar med linjal, eftersom bakning ansågs vara en av deras uppgifter som kvinna.⁴⁶⁴ Männen kunde dock ta över denna uppgift om de behagade. Kvinnor var tvungna att lära sig om och besitta kunskaper kring matlagning och bakning. Detta ingick i husmoderskontraktet som sammankopplades med dem. I AH:s broschyr om mat varje dag skrevs det: ”Det är husmoderns stora tillfredsställelse att laga god och omväxlande mat, som ser aptitretande ut och tilltalar smaken.”⁴⁶⁵ Att matlagning var en uppgift för kvinnan synliggjordes i medierna men i HK fanns det en motsats där män, inte enbart kända kockar, också kunde laga lika bra mat.

Herrarna sköter matlagningen

I *Husmoderns köksalmanack* diskuterades konservering ofta i form av olika recept på hur man gör eller kryddar konserver.⁴⁶⁶ I HK användes personer för att legitimera recept eller konserveringsmetod. Det kunde vara kända personer eller vanliga husmödrar som gav ut sina hemliga recept. Ett exempel på en husmoder som delade med sig av ett recept fanns i en artikel som beskrev hur kvinnor kunde ”piffa upp” köpta konserver.⁴⁶⁷ I HK skrevs det: ”**Fru Inez Grenningar, Edsviken**, använder sig gärna av den amerikanska **hästköttskonservern** och lagar på den en verklig herrmiddagsrätt med mycket lök och starka kryddor.”⁴⁶⁸ De köpta livsmedlen skulle inte endast serveras ur förpackningen utan också ”piffas upp” av husmodern. Detta nämner Neuhaus: “The emphasis on glazing, decorating, and fussing with food, in the face of rapidly increased exposure to instant and canned foods. By ‘doctoring’ food, women retained their position as the only real cook of the family.”⁴⁶⁹ Det var endast husmodern som visste hur man tillagade den färdiga maten på rätt sätt, hennes roll som matlagerska bevarades.⁴⁷⁰ Ett exempel på det som kommer fram till Neuhaus kan vara exemplet med Fru Grenningars kryddning av hästköttskonservern. Neuhaus skriver om att viss

⁴⁶² Se exempelvis, *Husmoderns köksalmanack*, ”Jag är en kollektiv husmor”, 1946, s. 32–33.

⁴⁶³ Hirdman, 2008, s. 209–210.

⁴⁶⁴ *Husmoderns köksalmanack*, ”Baka giffjar med linjal”, 1948, s. 6–7.

⁴⁶⁵ *Aktiv Hushållning*, ”MAT vardag”, nr 1, 1951, s. 8.

⁴⁶⁶ Se exempelvis *Husmoderns köksalmanack*, ”ALLA HAR VI VÅRA FAVORITKONSERVER”, 1953, s. 70–71, *Husmoderns köksalmanack*, ”Mina bästa konserver”, 1946, s. 126–127.

⁴⁶⁷ *Husmoderns köksalmanack*: ”Piffa upp köpkonserver”, 1949, s. 29, 61, 75, 130.

⁴⁶⁸ *Husmoderns köksalmanack*: ”Piffa upp köpkonserver”, 1949, s. 61 (fetstilt i original).

⁴⁶⁹ Neuhaus, 1999, s. 535.

⁴⁷⁰ Neuhaus, 1999, s. 535.

mat kunde vara genuskodat, exempelvis grillat kött som var manligt kodat.⁴⁷¹ Detta skriver även Jönsson om.⁴⁷² Detta synliggörs i exemplet där Fru Grenningar lagar en ”herrmiddagsrätt”.

I *Husmoderns köksalmanack* fanns det även flera exempel på hur män lagade mat och konserverade livsmedel. Det är tydligt hur dessa mäns matlagningskunskaper uppskattades på helt andra sätt som inte kvinnornas matlagningskunskaper gjorde. I HK fanns en artikelserie vid namn ”Herrarna har ordet” där män intervjuades och gav ut sina favoritrecept:

Redan under sina pojkår började löjtnant **Gösta Stigman**, Göteborg, att experimentera i köket. Ja, just experimenteras, för ingenting roar honom, så mycket nu, som att försöka rationalisera hushållsarbete och hitta på arbetsbesparande genvägar. En kvinna travar gärna vidare i gamla spår, men en man ser på det hela med friska ögon. Varför t. ex. stå och riva ost när man precis lika gärna kan mala den i mandelkvarnen. Konserveringen tilltalar hans kemiska kunskaper och så kan man ju avnjuta resultatet hela vintern.⁴⁷³

Vetenskapen och rationaliseringen sammankopplades med mannen. Trots att flera kvinnor var aktiva inom forskningen vid HFI var den vetenskapliga kunskapen fortfarande manlig. Männerna förknippades med vetenskapliggörandet av hemmet till exempel Stigman som ”experimenterar i köket”. Detta var inte fallet när kvinnor lagade mat, Fru Grenningars tillagning av hästköttskonservern beskrevs nämligen inte om ”experimenterande”.

I *Husmoderns köksalmanack* fanns det flera interjuver och recept från kända kockar.⁴⁷⁴ De flesta av dessa var dock män, trots att kvinnorna utförde majoriteten av matlagningen i hemmet. Jönsson redogjorde för svaret på denna komplexitet. Han menade att gastronomiseringen och tv-kockarna möjliggjorde att männen kunde ta plats i köket. En man blev därmed enligt Jönsson mer stereotypiskt ”manlig” av att han lagade mat.⁴⁷⁵

Nedanstående citering är ett exempel på detta:

Holger Lund i Malmö är en ungar, som inte lagar mat efter kokbok, utan snappar upp den ena rätten efter den andra, förbättrar dem eller komponerar nya, som hans gom säger honom borde smaka bra. Med andra ord – han har det hos många män medfödda handlaget för matlagning.⁴⁷⁶

Män, som Holger, hade tydligen ett medfött handlag för matlagning, vilket skiljde sig från många kvinnor som behövde tillförskaffa sig kunskaper kring matlagning genom olika

⁴⁷¹ Neuhaus, 1999, s. 538.

⁴⁷² Jönsson, 2020, s. 107.

⁴⁷³ *Husmoderns köksalmanack*, ”Han har konservering som hobby”, 1953, s. 73 (fetstilt i original).

⁴⁷⁴ Se exempelvis: *Husmoderns köksalmanack*, ”När husfar är husmor”, 1951, s. 115; *Husmoderns köksalmanack*,

”Köksmästare Albert Jeanrenaud: ”Låt fantasien spela vid upplägningen”, 1946, s. 9.

⁴⁷⁵ Jönsson, 2020, s. 106.

⁴⁷⁶ *Husmoderns köksalmanack*, ”Han klarar sig utan kokbok”, 1953, s. 101.

medier. Trots att kvinnor ingick i husmoderskontraktet som var en norm så kunde också tydligen män ha dessa kunskaper medfödda. Johanna Ezell menar att matlagning under 1940-talet beskrevs i kokböcker som ett intresse för män. Männens hade enligt kokböckerna till skillnad från kvinnorna mer finesse i sin matlagning. De gjorde ovanliga och till och med exotiska rätter.⁴⁷⁷ Detta stämmer väl överens med artikeln om Gösta Stigmans experimentering i köket. Han enligt HK hade ”konserveringen som hobby”.⁴⁷⁸ Mannen i fråga kunde inte ha konserveringen som arbetsuppgift såsom kvinnor kunde. Detta på grund av att mannen inte ingick i det husmoderskontrakt som kvinnan var införlivad i oavsett om detta var hennes intresse eller inte. Husmodern var i sin tur på många sätt tvungen att utföra matlagningen, mannen kunde välja om han ville utföra den eller inte.

Neuhaus menar att det i samtiden framhävdes att kvinnorna var av naturen bra på att laga mat och att män inte var detta.⁴⁷⁹ Detta är motsägelsefullt om man ser till de medier som undersöks i denna uppsats, exempelvis enligt HK hade Holger som hade denna egenskap medfött.⁴⁸⁰ Hirdman menar att män var införstådda med att deras lott i livet handlade om att utföra sina manliga uppgifter.⁴⁸¹ Jag menar att själva matlagningen inte var kvinnligt kodad, detta eftersom en man kunde bli ännu mer manlig av att utföra matlagningen.⁴⁸² Matlagningen var förknippad med kvinnan på grund av husmoderskontraktet. Denna skulle således vara hennes expertis. Men mannen kunde med enkelhet ta över matlagningen men endast som en hobby, eftersom detta inte ansågs vara hans arbetsuppgift i hemmet. Vissa män hade dock matlagningen som ett arbete utanför hemmet. I artiklarna gällande kockar i HK, skrevs ingenting om att detta egentligen var husmoderns roll. Kockarnas kärlek till maten betonas däremot.⁴⁸³ Husmoderskontraktet handlar således i detta fall inte bara om vilka uppgifter som kvinnan skulle utföra utan även om underordning, kvinnan var underordnad mannen till och med gällande hennes expertis inom matlagningen. Mannen kunde ta över kvinnans uppgifter om han så ville, men på sina villkor.

⁴⁷⁷ Ezell, Johanna, ”The Joy of Cooking: Sex Stereotyping Among the Pots and Pans”, i: *Studies in Popular Culture*, Vol. 7, 1984, s. 34.

⁴⁷⁸ *Husmoderns köksalmanack*, ”Han har konservering som hobby”, 1953, s. 73.

⁴⁷⁹ Neuhaus, 1999, s. 539–540.

⁴⁸⁰ *Husmoderns köksalmanack*, ”Han klarar sig utan kokbok”, 1953, s. 101. Se även exempelvis: *Husmoderns köksalmanack*, ”När husfar är husmor”, 1951, s. 115.

⁴⁸¹ Hirdman, 2008, s. 212–213.

⁴⁸² Jönsson, 2020, s. 106.

⁴⁸³ Se exempelvis *Husmoderns köksalmanack*, ”Köksmästare Albert Jeanrenaud: ”Låt fantasien spela vid uppläggningsen”, 1946, s. 9; *Husmoderns köksalmanack*, ”Köksmästare Manfred Ohlsson: Fusk och skolk förstår maten”, 1946, s. 41.

Konservering och näring

HFI undersökte år 1946 konservering. Detta gjordes på grund av att de ville utröna om det lönade sig att konservera i hemmet eller om man skulle överlåta detta arbete till livsmedelsindustrin.⁴⁸⁴ I undersökningen testade HFI olika metoder för framställning av vinbärssaft och äppelmos. Vid hemkonserveringen tog HFI hänsyn till olika aspekter, hur långt tid konserveringen tog, dess näringsvärde, kostnad och smak.⁴⁸⁵ HFI använde även olika recept för att framställningen av saft och mos. Likt diskningsundersökningen och undersökningen kring mor och barn utförde HFI tidsstudier.⁴⁸⁶

HFI kom fram till att konserveringen av saft lönade sig ekonomiskt.⁴⁸⁷ Den bästa metoden för saftberedningen visade sig vara ångning av bär tillsammans med socker. HFI menade därför att man i framtiden borde undersöka olika ångningsapparaturer närmare.⁴⁸⁸ Buteljeringen av saften kostade mest både i tid och pengar. HFI ansågs av denna anledning att andra typer av tillförslutningsanordningar och redskap borde studeras: ”Korkning och hartsning av flaskorna kostar ca 7 öre per flaska, inberäknat arbetskraften, varför det är önskvärt, att en mera rationell tillslutningsmetod användes.”⁴⁸⁹ Om beredningen av äppelmos lönade sig visade sig enligt HFI, likt saftberedningen, vara beroende av vilken metod som användes:

Om detaljhandelspriset för färdigt äppelmos beräknas efter kr 1:80 per kg blir det enligt de gjorda kostnadsberäkningarna ingen vinst av framställa äppelmos enligt metod 1, om arbetskraften medräknas, och vid metod 2 och 3 endast vid framställning av mos av större mängder, va 6 kg, på en gång, varvid priset i medeltal blir kr 1:56 per kg. Vinsten är då således ca 25 öre per kg.⁴⁹⁰

HFI klargjorde att det fanns nackdelar med det färdigköpta moset, eftersom det hade betydligt mer socker i sig än det hemmagjorda. Men det fanns också fördelar, HFI räknade ut att det var billigare att köpa färdigt äppelmos än att göra eget hemma.

Undersökningen visade att ytterligare studier borde utföras kring konservering av äppelmos med fokus på vilka äppelsorter som skulle användas. Det borde också göras jämförelser av hållbarhet på kokt jämfört med ångat äppelmos, som inte hade upphettats efter passeringsprocessen.⁴⁹¹ HFI undersökte även olika passerapparater för beredning av äppel-

⁴⁸⁴ *HFI-meddelanden*, ”Konserverings undersökningar”, nr 3, 1946, s. 5.

⁴⁸⁵ *HFI-meddelanden*, ”Konserverings undersökningar”, nr 3, 1946, s. 4.

⁴⁸⁶ *HFI-meddelanden*, ”Konserverings undersökningar”, nr 3, 1946, s. 6–8, 19–20.

⁴⁸⁷ *HFI-meddelanden*, ”Konserverings undersökningar”, nr 3, 1946, s. 15.

⁴⁸⁸ *HFI-meddelanden*, ”Konserverings undersökningar”, nr 3, 1946, s. 18.

⁴⁸⁹ *HFI-meddelanden*, ”Konserverings undersökningar”, nr 3, 1946, s. 18.

⁴⁹⁰ *HFI-meddelanden*, ”Konserverings undersökningar”, nr 3, 1946, s. 25.

⁴⁹¹ *HFI-meddelanden*, ”Konserverings undersökningar”, nr 3, 1946, s. 25.

och nyponmos.⁴⁹² HFI fann till skillnad från i diskmaskinsundersökningen att vissa av passerapparaterna var väl lämpade för mosberedning.⁴⁹³ Det fanns följaktligen viss teknik som HFI godkände och menade var bättre än de äldre beprövade metoderna.

Konserveringen är för de flesta ett roligt arbete

HFI publicerade en populärvetenskaplig broschyr kring konservering där resultaten från *HFI-meddelanden* redogörs på ett helt annat sätt:

Konserveringen är för de flesta ett roligt arbete. Det ger ett mera bestående resultat än mycket annat arbete i hemmet. En disk blir strax nerdragen igen. De nystädade rummen snart tillstökade och den lagade maten är fort uppäten. Men konserverna står där i sina prydliga burkar, krukor och flaskor och glädjer husmodern en lång tid framåt. Konserveringen är emellertid dyrbar och tar mycket tid i anspråk. Det fodras också ganska stora kunskaper för att man skall få ett bra resultat. I denna broschyr vill HFI ge råd för huskonserveringen skall planläggas och utföras för att man skall få bästa valuta för det arbete och de penar, som den kräver.⁴⁹⁴

Konserveringen kunde enligt HFI vara tillfredställande, eftersom husmodern kunde se sitt arbete mer konkret i hemmet, i form av burkar och flaskor på en hylla i matkällaren eller skafferiet. Konserveringen fodrade, såsom till exempel barnuppfostran, goda kunskaper för att den skulle löna sig och vara rationell. I broschyren beskrevs olika konserveringsmetoder, recept och vilka redskap och passerapparater man borde använda.⁴⁹⁵ Det framfördes att husmödrarna kunde välja om de ville konservera eller inte. Ett val som deras mormödrar inte hade på samma sätt. Konserveringen var för mormödrarna nödvändig, på grund av att det inte fanns konserver att köpa. HFI menade i stället att husmödrarna endast skulle konservera om det var lönsamt.

Om det lönade sig att konservera eller köpa färdiga konserver berodde på flera faktorer, exempelvis priset och tillgången på råvaror. Vissa husmödrar hade en egen trädgård där frukterna behövdes tas hand om och för dessa husmödrar blev konserveringen väsentlig. Om konserveringen inte utfördes skulle råvaror gås om miste, vilket inte fick ske. En rationell husmoder tog nämligen till vara och var sparsam med de resurser som fanns att tillgå. Detta kan också ses i exemplet gällande sömnaden i andra analysavsnittet. Möjligheterna att förvara konserverna var en annan aspekt som husmodern behövde ha i åtanke. Konserverna behövde förvaras torrt och svalt utom räckhåll för solljus. Tiden som husmodern lade ned togs också upp i broschyren:

⁴⁹² *HFI-meddelanden*, "Konserverings undersökningar", nr 3, 1946, s. 27–50.

⁴⁹³ *HFI-meddelanden*, "Konserverings undersökningar", nr 3, 1946, s. 38.

⁴⁹⁴ *Bra hushållsredskap 4 Konservering*, Hemmens forskningsinstitut, 1952, s. 2.

⁴⁹⁵ *Bra hushållsredskap 4 Konservering*, Hemmens forskningsinstitut, 1952, s. 10–31.

Man kan inte sätta en timpenning på husligt arbete, som gäller för alla. Den ena husmodern värderar sitt arbete högre i pengar än den andra. Hon kanske kan utföra annat arbete i stället, som ger kontant ersättning, eller måste anlita betald hjälp för vissa sysslor, o.s.v. Inom andra yrken beräknas övertidsarbete till ett högre pris än annat arbete, och det skall också en husmor göra. Har hon så mycket att göra, att konserveringen måste utföras på kvällar, söndagar och semesterdagar, skall hon räkna sin arbetskraft till ett högre pris och mera noggrant tänka efter, om det verkligen lönar sig att konservera själv. Att överanstränga sig kan bli dyrt i längden.⁴⁹⁶

Konservering var en arbetsuppgift i hemmet som husmodern kunde låta bli (om hon inte hade en trädgård med fruktträd och bärbuskar), eftersom det endast lönade sig att konservera i stora mängder. Detta beskrivs också i HFI:s vetenskapliga undersökning.⁴⁹⁷

Vissa konserver behövde husmodern inte konservera alls. Detta redogjorde HFI för: ”Ärter på burk finns i flera olika kvaliteter, och tack vare en långt driven rationalisering vid tillverkningen är priset på konserverade ärter så lågt att det knappast överstiger kostnaderna för råvarorna, om man köper spritärter och konserverar dem själv.⁴⁹⁸ Andra grönsaker som brytbönor och spenat kunde köpas på burk. HFI skrev att husmödrar därför kunde ge sin familj en näringsrik kost bestående av grönsaker även på vintern, trots att hon inte hade ett eget konserverförråd.⁴⁹⁹ Med de färdigköpta konserverna gjordes näringsrik mat mer tillgänglig för allmänheten.

HFI gav mindre auktoritära råd kring konservering i den populärvetenskapliga broschyren, än i broschyren gällande diskning och städning som det redogjorts för i det andra analysavsnittet.⁵⁰⁰ Vad husmödrarna skulle konservera berodde på vad familjen hade användning för och tyckte var välsmakande. Rationaliseringen av tillverkningen hade bidragit till att det var mer rationellt att köpa konserver färdiga såsom konserver på grönsaker. I HFI:s populärvetenskapliga broschyr görs det klart att husmoderns åsikt kring konserveringen var av betydelse:

Om husmodern är van och kunnig och tycker att arbetet är roligt och intressant är det faktorer som man också skall ta hänsyn till. Vissa sysslor i hemmet kan vi inte slippa från, t.ex. diskning, städning och en del matlagning. När det gäller en del andra har vi större möjlighet att välja. Vi kan sy hemma eller köpa färdigköpta kläder, vi kan tvätta i hemmet eller skicka bort tvätten, vi kan baka eller köpa bröd och vi kan konservera eller köpa färdiga konserver. För en husmor lönar sig det ena arbetet bäst och för en annan det andra. För många är konserveringen ett roligt och intressant arbete, men för andra en tung börda.⁵⁰¹

⁴⁹⁶ *Bra hushållsredskap 4 Konservering*, Hemmens forskningsinstitut, 1952, s. 3.

⁴⁹⁷ *Bra hushållsredskap 4 Konservering*, Hemmens forskningsinstitut, 1952, s. 4 och *HFI-meddelanden*, ”Konserverings undersökningar”, nr 3, 1946, s. 24.

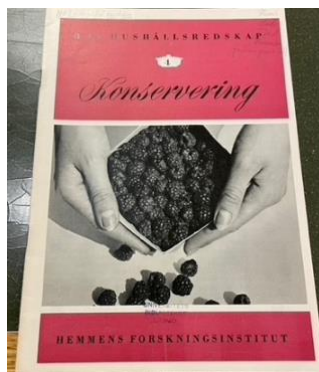
⁴⁹⁸ *Bra hushållsredskap 4 Konservering*, Hemmens forskningsinstitut, 1952, s. 3–6.

⁴⁹⁹ *Bra hushållsredskap 4 Konservering*, Hemmens forskningsinstitut, 1952, s. 6.

⁵⁰⁰ Se exempelvis: *Bra hushållsredskap 4 Konservering* Hemmens forskningsinstitut, 1952, s. 3; *Bra hushållsredskap 3, Städning*, Hemmens forskningsinstitut, 1951, s. 2, 3–4; *Bra hushållsredskap 2*, Hemmens forskningsinstitut, 1948–49, s. 23.

⁵⁰¹ *Bra hushållsredskap 4 Konservering*, Hemmens forskningsinstitut, 1952, s. 3.

I HFI:s broschyr redogjordes det för en fiktiv historia för att förklara för läsaren om konservering lönade sig eller inte. Skönlitterära grepp användes för att förklara för läsaren, något som inte hade gjorts i *HFI-meddelanden*. I *Husmoderns köksalmanack* användes också skönlitterära grepp men även andra typer som tabeller. I HK refererades det till HFI om vilka konserver som det lönade sig att bereda i hemmet: ”Visste ni förresten att HFI kommit fram till att det tar över 20 minuter att rensa 1 kg spritärter och att spillet vid rensningen blir ca 45 procent av vikten eller att det helt enkelt går åt 5 liter ärtbaljor för att få ihop till 1 liter spritade ärter.”⁵⁰² Att ärter kan köpas färdiga på konservburk legitimeras med HFI:s vetenskapliga undersökning. HFI:s populärvetenskapliga broschyr fick ett sannolikt ett större genomslag. Den trycktes i 100 000 exemplar jämfört med *HFI-meddelanden* som trycktes i cirka 5 000 exemplar. Detta är ytterligare ett exempel på samhällelig kunskaps-cirkulation. Kunskapen kring konserveringen engagerade flertalet husmödrar. Men för att HFI skulle nå ut den stora massan med de vetenskapliga kunskaperna behövdes ett annat format. Broschyerna från HFI spreds via organisationer, skolor och affärer.⁵⁰³ Detta hade utöver formatet också en stor betydelse för kunskapsspridningen. HFI:s mål var att deras vetenskapliga rön skulle spridas till allmänheten. Ett exempel på detta kan ses genom broschyren och tidskriftens framsida, där den populärvetenskapliga broschyren hade försetts med bilder. HFI Broschyren var betydligt kortare i sitt sidantal. Språkbruket var dessutom mer lättförståeligt och anpassat för läsaren, vilket sannolikt bidrog att den kunde läsas av fler.

(Bra hushållsredskap 4, nr 4, 1952.)

(HFI-meddelanden, nr 3, 1946.)

Cirkulation av kunskapen kring C-vitamin-förlust

Kunskap kring rationaliseringen av hemmet cirkulerade i samhället under efterkrigstiden. För att belägga detta ytterligare kan följande exempel tas upp. HFI skrev i undersökningen om konservering från år 1946 att de gärna hade velat undersöka C-vitaminförlusterna vid de

⁵⁰² *Husmoderns köksalmanack*, ”Vad kostar våra konserver?”, 1951, s. 87.

⁵⁰³ Elsässer, 2012, s. 64–65.

olika metoderna av konservering. Av flera olika anledningar såsom brist på tid och resurser kunde de inte göra detta.⁵⁰⁴ Detta gjorde man dock några senare i *HFI-meddelanden* år 1948–49 och år 1955.⁵⁰⁵ I undersökningen från år 1948–49 kom HFI fram till att luft kunde minska mängden askorbinsyra i konserven, därmed borde förslutningen av konserverna alltid vara lufttäta. Detta redogjorde HFI också för i sin populärvetenskapliga broschyr om konservering.⁵⁰⁶

I *Aktiv Hushållning* redogjordes det för att husmodern bör ha kunskap om näringslära. I broschyren ges en grundlig genomgång över olika vitaminer och vilka livsmedel som man bör förtära för att få i sig dessa. Det beskrivs även hur man märker brist på något av ämnena och vad bristen kan utmynna i för sjukdomar eller sjukdomstillstånd.⁵⁰⁷ Ett exempel är att AH skrev om att brist på C-vitamin kunde orsaka skörbjugg. AH skrev: ”Askorbinsyra förstöres till en del genom luftens inverkan, framför allt vid upphettning.”⁵⁰⁸ Detta var resultatet av HFI:s undersökning av C-vitamin i konserver.⁵⁰⁹ Här syns det tydligt att HFI:s vetenskapliga upptäckt återkommer i både i den populärvetenskapliga broschyren och *Aktiv Hushållnings* broschyr. Även i *Husmoderns köksalmanack* redogjordes det för HFI:s undersökningsresultat.⁵¹⁰

Konservering var ett frekvent diskuterat ämne i HK.⁵¹¹ Särskilt intressant är en spalt om konservering. I den vänstra spalten står: ”Så gjorde mormor” och i den högra: ”Så gör vi”.⁵¹² Dåtida kunskaper jämfördes med nya rön från HFI. Det skrevs om att mormor: ”fyllde saftflaskorna så att det blev ett tomrum i flaskhalsen; All C-vitamin försvann så småningom” och hur husmödrarna i stället: ”håller saft ända upp till korken. Då finns inget luftrum i flaskan och C-vitaminet bevaras bättre”.⁵¹³ De moderna husmödrarna var till skillnad från de äldre mormödrarna medvetna om hur C-vitamin bäst bevarades, eftersom de läst om dessa nya vetenskapliga rön i olika medier. Några sidor längre fram i HK fanns en artikel där HFI ger råd kring konservering.⁵¹⁴ Det skrevs att det inte lönade sig att konservera i

⁵⁰⁴ *HFI-meddelanden*, ”Konserverings undersökningar”, nr 3, 1949, s. 5.

⁵⁰⁵ *HFI-meddelanden*, ”Förluster av askorbinsyra (C-vitamin) vid förvaring av konserver”, nr 3–4, 1948–49, s. 123–136; *HFI-meddelanden*, ”C-vitamin förluster i apelsinsaft, som utsättes för direkt solljus”, nr 1, 1955, s. 7–10.

⁵⁰⁶ *Bra hushållsredskap 4* Konservering, Hemmens forskningsinstitut, 1952, s. 7–9.

⁵⁰⁷ *Aktiv Hushållning*, ”vardag”, nr 1, 1951, s. 4–11.

⁵⁰⁸ *Aktiv Hushållning*, ”MAT vardag”, nr 1, 1951, s. 7.

⁵⁰⁹ *HFI-meddelanden*, ”Förluster av askorbinsyra (C-vitamin) vid förvaring av konserver”, nr 3–4, 1948–49, s. 123–136 och *HFI-meddelanden*, ”C-vitamin förluster i apelsinsaft, som utsättes för direkt solljus”, nr 1, 1955, s. 7–10.

⁵¹⁰ *Husmoderns köksalmanack*, ”Vad kostar våra konserver?”, 1951, s. 87.

⁵¹¹ Se exempelvis *Husmoderns köksalmanack*, ”ALLA HAR VI VÅRA FAVORITKONSERVER”, 1953, s. 70–71;

Husmoderns köksalmanack, ”Mina bästa konserver”, 1946, s. 126–127; *Husmoderns köksalmanack*: ”Konserveringsmedel vilket ska jag välja?”, 1954, s. 79.

⁵¹² *Husmoderns köksalmanack*, ”Det händer så mycket inom konserveringskonsten”, 1955, s. 89.

⁵¹³ *Husmoderns köksalmanack*, ”Det händer så mycket inom konserveringskonsten”, 1955, s. 89.

⁵¹⁴ *Husmoderns köksalmanack*, ”Goda råd från hemmens forskningsinstitut i konserveringstider”, 1955, s. 91.

små mängder och att det inte var dyrare att köpa färdig vinbärssaft än att göra egen. Ett undantag var om man hade egna råvaror.⁵¹⁵ Detta stämmer överens med de vetenskapliga kunskaperna som det skrevs om i både den vetenskapliga tidskriften *HFI-meddelanden* och den populärvetenskapliga broschyren *Hemmens forskningsinstitut Bra hushållsredskap*.

HFI var en auktoritet som hade betydelse för hur kunskapen kring hemmets rationalisering spreds. I ett annat nummer av *Husmoderns köksalmanack* ges recept på Hemmens forskningsinstituts ”bärmos” som kan konserveras på olika sätt, exempelvis som gelé eller marmelad.⁵¹⁶ Kunskapen från HFI var inte endast i form av vetenskapliga kunskaper kring C-vitaminen utan även i form av recept i form av mer praktisk kunskap. HFI försökte få en spridning gällande sina vetenskapliga upptäckter. Detta lyckades de med genom att populära och kommersiella medium spred dessa kunskaper vidare till de svenska husmödrarna.

Följde husmödrarna mediernas råd?

Husmoderns köksalmanack hade, som tidigare nämnts, flera funktioner såsom sidor för anteckningar. I HK fanns det även en sida för en konserveringsjournal. Denna skulle hjälpa husmodern att minnas hur mycket hon hade konserverat och vilken tid på året det konserverades. HK såg det som sin uppgift att hjälpa husmödrarna i deras arbete, däremot AH och HFI såg nog snarare sin uppgift som att ge husmödrarna upplysning om vetenskapliga rön, kunskap kring hemmet och arbetsuppgifter som de borde sköta. Det är dock inte säkert att husmödrarna använde HK som den var avsedd. Ett exempel på detta är att en läsare har använt konserveringsjournalen som anteckningsblock för ett recept.⁵¹⁷ Husmödrarna var självbestämmande individer, trots auktoritära råd från medierna. Neuhaus menar att det är svårt för historiker att veta om läsaren av kokböcker verkligen följde recepten som det redogjordes för. Hon menar att anteckningar kan ge en del av bilden, men inte hela eftersom det är svårt att säga hur läsaren uppfattade eller överhuvudtaget följde receptet.⁵¹⁸ Ovanstående exempel kan bekräfta det som Neuhaus menar. Hagberg framför precis som Neuhaus att husmödrar sannolikt inte följde experters råd i artiklar in i minsta detalj.⁵¹⁹

⁵¹⁵ *Husmoderns köksalmanack*, ”Goda råd från hemmens forskningsinstitut i konserveringstider”, 1955, s. 91.

⁵¹⁶ *Husmoderns köksalmanack*, ”ett härligt BÄRMOS”, 1954, s. 85.

⁵¹⁷ *Husmoderns köksalmanack*, ”Konserveringsjournal”, 1956, s. 172–173, almanackan är inköpt via antikvariat. Se bild.

⁵¹⁸ Neuhaus, 2003, s. 12 [elektronisk resurs].

⁵¹⁹ Hagberg, 1986, s. 219.

KONSERVERINGSJOURNAL 1956							
Konserverns namn	När den konserverades	Hur mycket	Hushållning sättet	Hur länge den står i kylskåp	Hur länge den står i rumtemperatur	Ännu god att äta	Vilken smak
Sembal							
3 kg smält kalvkött							
2 malskedar smörgåsar							
2 ägg							
2 malskedar vegetabil							
2 dl gräddolja							
Fokad i vattenbad							
20 sv							
Värpa äggretar till skum och smör							

(Husmoderns köksalmanack, 1956, s. 172–173, almanackan är inköpt via antikariat.)

Detta exempel och den tidigare forskningen tyder således på att HK inte alltid användes som den var uttänkt av redaktionen. Men hur den användes är kanske inte det väsentliga. Jag framför att oavsett hur den användes var den sannolikt en ”oumbärliga hjälpreda” för husmödrarna och en stor källa till kunskap. En indikation på detta är att almanackan har fortsatt att publiceras varje år och har i många hem blivit en klassisk kokbok.

Det kan fastställas att medierna som undersöks i denna uppsats inte endast fick kunskap att cirkulera utan att husmödrarna också var delaktiga i processen. Både den tidigare forskningen och min forskning kan indikera detta. Elsässer menar att Aktiv Hushållning fick en betydelse för husmödrarna genom press.⁵²⁰ Tidningar skrev frekvent om deras arbete, speciellt broschyrerna.⁵²¹ Detta var ytterligare ett sätt från AH:s sida att sprida kunskap i andra medium och på så sätt nå ut till fler. Lövgren beskriver att en indikation på att HFI:s arbete uppskattades av husmödrarna, var när HFI hade ekonomiska problem. Vid detta tillfälle samlade husmödrarna genom husmodersorganisationer in pengar för att de skulle kunna fortsätta verksamheten. Lövgren redogör för en undersökning från år 1955 där husmödrarna blev tillfrågade om de kände till HFI och deras verksamhet. På frågan om de köpt en vara på grund av HFI:s godkännande svarade 48 procent ja.⁵²² Tidigare forskning har också belyst HFI:s nära samarbete med husmödrarna, vilket jag också har lagt märke till och uppmärksammat. HFI beskriver i tidskriften flertalet gånger i artiklar att husmödrarnas tyckande var ytterst väsentligt för dem.⁵²³ Institutionerna AH och HFI hade en auktoritet gällande kunskapen kring hemmets rationalisering. I denna undersökning kan det synliggöras att i *Husmoderns köksalmanack* var HFI:s godkännande betydelsefullt. HFI användes som en auktoritet som bedömde hur rationella produkter, metoder och recept var. Detta kunde vid vissa tillfällen skrivas uttryckligen i HK. I andra artiklar refererade HK till ”hemforskningen”

⁵²⁰ Elsässer, 2012, s. 60.

⁵²¹ Åkerman, 1984, s. 86.

⁵²² Lövgren, 1993, s. 155.

⁵²³ Exempelvis *HFI-meddelanden*, ”HFI:s HUSMODERSKOMMITTÈ, nr 1, 1950, s. 1–2.

eller ”undersökningar”.⁵²⁴ HFI:s forskning kunde också kopieras rätt av utan någon referens.⁵²⁵ Undersökningen som Lövgren redogör för kan indikera att husmödrarna också tog till sig kunskapen från HFI. Det ska dock tilläggas att husmödrarna dock själva valde om de ville lyssna på AH eller HFI. Om något så kan cirkulationsbegreppet belysa att kunskap som cirkulerar ändras beroende på medium och av mottagarna. Publiken som tar del av kunskapen kan välja om det är något som de vill ta till sig eller inte. Husmodern under efterkrigstiden matades samtidigt i medierna med ett husmodersideal. Detta helt enligt det husmoderskontrakt som kvinnorna skulle ingå i. Auktoriteten i medierna uppmuntrade kvinnorna att agera i enlighet med husmoderskontraktet, vilket sannolikt hade en påverkan på dem.

Näringsrik mat för familjen och kalorisnålt för husmodern

Näringslära var viktigt för husmodern att känna till, eftersom brist på vissa vitaminer såsom C-vitamin eller kalcium kunde vara en bidragande faktor till sjukdomar. I *Aktiv Hushållning* skrevs följande:

En god hälsa är grundförutsättningen för att man skall kunna utföra ett gott arbete, och för att man skall känna trivsel med sig själv och andra. [...] En husmor behöver inte kunna beräkna hur mycket kalorier, äggvita, fett o. s. v. den mat innehåller som hon serverar sin familj. Men hon bör veta varför ett födoämne är bra och hur det skall tillagas för att bli till största nytta för familjemedlemmarna.⁵²⁶

Aktiv Hushållning redogjorde för att husmodern inte behövde hålla kolla på kalorierna i den mat hon serverade familjen. I HK däremot, finns åtskilliga artiklar kring kaloriintag och hur många kalorier livsmedel innehöll. Fokus i flera av artiklarna var vad husmodern skulle äta om hon ville behålla sin figur.⁵²⁷ Av detta skulle man kunna dra slutsatsen att husmodern inte behövde kontrollera familjens exakta kaloriintag enligt AH, dock verkar det vara ytterst väsentligt för husmodern själv enligt flera artiklar i HK. Rationaliseringen av hemmet gällde inte endast hemmet i sig utan även husmodern som arbetade däri. Severinsson menar att husmodern skulle klä sig rationellt i svensk konfektion och för att göra detta behövde man vara smal.⁵²⁸ I medierna framhävs smalhetsidealet tydligast i *Husmoderns köksalmanack*. I

⁵²⁴ *Husmoderns köksalmanack*, ”Om vi skulle skaffa en diskmaskin?”, 1955, s. 51; *Husmoderns Köksalmanack*, ”Hur ska jag diska min kastrull?”, 1953, s. 79.

⁵²⁵ *Husmoderns köksalmanack*, ”Det är roligt att diska”, 1949, s. 39.

⁵²⁶ *Aktiv Hushållning*, ”MAT vardag”, nr 1, 1951, s. 3. Denna släpptes först år 1944.

⁵²⁷ Se exempelvis *Husmoderns köksalmanack*, ”Magra utan att svälta”, 1946, s. 26; *Husmoderns köksalmanack*, ”DET ÄR PÅ KALORIerna DET BEROR OM”, 1949, s. 60; *Husmoderns köksalmanack* ”RÄKNA FÖRST – ÄTA SE´N!”, 1954, s. 35.

⁵²⁸ Severinsson, s. 151–152, 158–159.

Aktiv Hushållning och *HFI-meddelanden* synliggörs detta inte. Dessa mediers fokus kring näringsvärdet låg främst i statens folkhälsoprojekt att hålla befolkningen frisk och sund. I HK fick kunskapen kring näring helt andra uttryck i form av en diskussion kring hur man bäst antingen ökade eller minskade i vikt.

Rationaliseringen av hemmet bidrog också till att kunskapen om näringsvärde ledde till att det fanns andra sätt minska i vikt på. Kunskapen om näringsvärde och vitaminer kom från mer vetenskapliga medier främst HFI men även populärvetenskapliga såsom AH. I det populära och vetenskapliga mediet HK blev kunskapen ämne för viktökning och minskning. Neuhaus diskuterar kvinnors utseende i relation till maten de åt och serverade familjen. Hon visar att televisionen var en bidragande faktor att familjen åt mat framför tv:n, däremot skulle detta inte ske för ofta. Om mannen i familjen ville äta framför tv:n för ofta kunde det bero på att husmoderns matlagning var av sämre kvalitet eller att husmoderns utseende inte var tillräckligt bra.⁵²⁹ Kvinnans utseende var alltså ytterst betydande för hennes roll som rationell husmoder. Hollsten förtydligar i sin undersökning kring kunskap om kolesterol i Sverige förändrades beroende på vilken typ av media som förmedlade kunskapen.⁵³⁰ Samma tendens kan ses i ovanstående exempel kring näring och kalorier.

Det redogjordes för flera näringsrika recept i *Aktiv Hushållning*. Instansen släppte exempelvis 150 000 flygblad där man rekommenderade fler att äta färsk sill, därför att den innehöll äggviteämne, fett och vitaminer. AH redogjorde för att sillen var god, billig och att husmodern kunde laga flertalet maträtter på den. Den passade också bra som barnmat. Det bifogades flera recept och en redogörelse över hur man filerade fisken.⁵³¹ I HK fanns det flertalet recept med fisk som huvudråvara. Fokus i dessa broschyrer låg inte på fiskens näringsvärde utan snarare på hur denna skulle tillagas.⁵³² Recepten i HK handlade i huvudsak inte om näringsvärdet, utan hur man tillagade maten, vilket var tvärtom i AH.

Hemmalagad eller färdiglagad mat?

Efterkrigstiden innebar att fler sorters konserver kunde köpas färdiga och att det till och med lönade sig att köpa dem. Färdiglagad mat blev också tillgängligt i affärerna, dock i liten

⁵²⁹ Neuhaus, 1999, s. 535.

⁵³⁰ Hollsten, 2018 s. 51.

⁵³¹ *Aktiv Hushållning*, "Färsk sill i vardagskosten", (flygblad), nr 4, 1946, (framsida och baksida). Det finns även ett liknande flygblad om strömming, *Aktiv Hushållning*, "Strömming– de stora möjligheternas fisk", nr 1, 1947 (flygblad). Denna trycktes i 100 000 exemplar.

⁵³² Se exempelvis *Husmoderns köksalmanack*, "Fiskbullar blir rolig mat", 1950, s. 87; *Husmoderns köksalmanack*, "Fiskfinter", 1948, s. 5.

omfattning till en början. Detta förändrades dock med tidens gång. Att fler hushåll fick tillgång till frysskåp, innebar att fler kunde köpa frusna råvaror och bevara dem hemma.

I de undersökta medierna diskuteras den färdiglagade maten på olika sätt. HFI studerar denna år 1947 och år 1950. HFI menade att: ”2–3 timmar dagligen tar matlagningen i ett vanligt hushåll. Det är därför ett viktigt önskemål hos husmödrarna att ha tillgång till ett rikligt urval av goda halvfabrikat och färdiga rätter.”⁵³³ HFI redogjorde för att mycket av husmoderns tid spenderades på inköp, beredning av livsmedel och slutligen matlagning. Även dukning, servering och efterarbete med disk tog tid. Hälften av husmoderns arbetstid gick till matlagning. HFI ansåg det därför vara väsentligt att det infördes rationaliseringar kring matlagningen.⁵³⁴ Den färdiglagade maten skulle bedömas ur ekonomisk, teknisk och hygienisk synpunkt. HFI ville utröna om delar av husmoderns arbete gick att förlägga till industrin, exempelvis skrev de att 95 procent av årskonsumtionen av frukt och bär och 80–90 procent av bakningen skedde inom hemmen av husmodern. De menade dock att vissa råvaror vid matlagning hade förädlats industriellt men att det fortfarande tog lång tid att tillaga dem i hemmen.⁵³⁵

HFI utförde i undersökningen samarbete med Statens institut för folkhälsan. Undersökningen hade flera aspekter av matlagningen i åtanke, såsom tidsåtgång, arbetskraft och ekonomi. Matlagningen undersöktes i olika skalor, från hushåll bestående två personer till industriell framställning.⁵³⁶ HFI undersökte även den färdiga matens smak, konsistens och utseende. Stockholmstads hembiträdesskola, Kooperativa förbundets provkök och Statens institut för folkhälsan testade rätterna utifrån en fem gradig skala. HFI konkluderade att de flesta av rätterna inte var tillräckligt goda. HFI var däremot osäkra på om detta berodde på industrialiseringen eller att rätterna låg färdiga länge innan de värmdes upp och förtärdes.⁵³⁷ HFI skrev att industrin inte hade tillräckliga anordningar för nedkylning av maten och sämre emballage, vilket innebar risk för sjukdom och infektioner. Näringsvärdet av livsmedlen blev påverkat av tillagningen exempelvis, C-vitamin värdet i den kokta potatisen blev för lågt.⁵³⁸ HFI föreslog att rätt förpackningar och redskap skulle göra det mer hygienisk att sälja färdiglagad mat och att fler bestämmelser kring hur länge maten fick säljas efter tillagning borde införas. HFI menade att det fanns ett behov av färdiglagad mat exempelvis i

⁵³³ *HFI-meddelanden*, nr 1–2, 1947, s. 2.

⁵³⁴ *HFI-meddelanden*, ”Färdiglagad mat”, nr 1–2, 1947, s. 3.

⁵³⁵ *HFI-meddelanden*, ”Färdiglagad mat”, nr 1–2, 1947, s. 3.

⁵³⁶ *HFI-meddelanden*, ”Färdiglagad mat”, nr 1–2, 1947, s. 4–5.

⁵³⁷ *HFI-meddelanden*, ”Färdiglagad mat”, nr 1–2, 1947, s. 17, 21.

⁵³⁸ *HFI-meddelanden*, ”Färdiglagad mat”, nr 1–2, 1947, s. 17.

”ungkarlshushåll och i hushåll där husmodern har förvärvsarbete”.⁵³⁹ Det fanns relativt få alternativ av färdiglagad mat i affärerna men efterfrågan var hög. HFI påpekade att det behövdes en stor förbättring gällande flera aspekter såsom pris, hygien, smak, tillagning och försäljning gällande den färdigköpta maten. Priset var ofta mycket högre än kostnaden för att laga maten i hemmet.⁵⁴⁰ Ett billigare pris kunde i förlängningen bidra till att fler husmödrar kunde köpa den färdiga maten. HFI undersökte även färdiglagad barnmat, där det likt den färdiglagade maten fanns flera förbättringsmöjligheter såsom att rätterna innehöll tillräckligt med näring och att de hade en lång tillagningstid vid hemlagning.⁵⁴¹ Husmoderns tid skulle besparas genom att rätter som tog lång tid kunde köpas färdiga. Rätter som HFI rekommenderade innehöll köttfärs, bär och grönsaker. Dessa skulle också säljas i förpackningar av olika storlek, vilket bidrog till att små och stora hushåll skulle kunna köpa en passande förpackning. Även barninstitutioner skulle gynnas av detta. HFI framförde dock att barnen behövde färsk mat och inte endast den färdiglagade.⁵⁴²

År 1950 undersökte HFI färdig mat igen och redogjorde för att husmodern sparade 1 timme och 30 minuter på att använda sig av färdiga maträtter.⁵⁴³ Neuhaus menar dock att företagen som sålde den färdiga maten var beroende av recept för att kunna sälja sina produkter. Företagen annonserade i olika tidningar eller gav ut gratis receptböcker. Detta syns tydligt i HK som innehöll rikligt med annonser gällande färdig mat. Neuhaus framför att kokböckerna innehöll förväntningarna på kvinnor som inte alltid stämde överens med verkligheten.⁵⁴⁴

I HK fanns det flera reklamannonser för färdiglagad mat såsom i årgång 1954: ”Felix ravioli är i sig själv en komplett färdigrätt” därefter skrevs det om olika fruars eller ”matmammors” recept på ravioli.⁵⁴⁵ Även den färdiglagade maten behövde likt konserver tillagas för att vara riktigt smakrik, vilket ironiskt nog går emot reklamen i sig. HFI och HK hade helt annan inställning kring färdiglagad mat. HFI nämnde ingen extra kryddning eller tillagning av den färdiga maten. Detta betonas som ytterst väsentligt HK. Ett annat exempel på detta fanns i HK. En veckomatsedel från 1956 beskrev ”7 dagars snabbmat”.⁵⁴⁶ I HK skrevs det att den färdiglagad maten ibland kunde vara för dyr, men att arbetstiden även den var dyrbar. Med detta i åtanke blev den färdiglagade maten inte lika dyr. Ett sätt att göra den

⁵³⁹ *HFI-meddelanden*, ”Färdiglagad mat”, nr 1–2, 1947, s. 17.

⁵⁴⁰ *HFI-meddelanden*, ”Färdiglagad mat”, nr 1–2, 1947, s. 17, 21.

⁵⁴¹ *HFI-meddelanden*, ”Färdiglagad mat”, nr 1–2, 1947, s. 23–27.

⁵⁴² *HFI-meddelanden*, ”Färdiglagad mat”, nr 1–2, 1947, s. 23–27.

⁵⁴³ *HFI-meddelanden*, ”Kost och kök. 2 Hushåll med industriellt förberedda livsmedel”, nr 2, 1950, s.

⁵⁴⁴ Neuhaus, 1999, s. 537–538, 547.

⁵⁴⁵ *Husmoderns köksalmanack*, ”Fyra fruars goda ravioli-recept”, 1954, reklam, s. 169.

⁵⁴⁶ *Husmoderns köksalmanack*, ”7 dagars snabbmat”, 1956, s. 97.

färdiglagade maten billigare var att dryga ut den. Detta gav maten också en ”touche av >> hemlagat>>”.⁵⁴⁷ I artikeln gavs det exempel på recept bestående av prinskorv med fryst spenat och falukorv med djupfrysta ärtor.⁵⁴⁸ Rätterna krävde en del arbete av husmodern såsom en god sås eller stuvning till.

(*Husmoderns köksalmanack*, 1956, s. 97.)

Detta är ytterligare ett exempel på hur kunskapen från HFI får helt andra uttryck i HK. I HFI premieras att den färdiglagade maten kan bidra till att kvinnor kan ägna sig åt förvärvsarbete. Maten behövde dock vara tillräckligt hygienisk, näringsrik och god. I *Husmoderns köksalmanack* redogörs det för att man kan dryga ut den färdiga maten och att man bör laga denna på ett speciellt sätt. Att äta den färdiga maten direkt ur förpackningen kom inte på fråga för husmödrarna enligt HK. HFI nämner inget om någon extra tillagning av den färdiga maten. Trots att kvinnor kunde köpa färdiglagad mat skulle de ändå tillaga denna på ett särskilt vis, så det fortfarande smakade och såg hemlagat ut. Kvinnorna skulle genom rationaliseringen få kunskap om hur de skulle vara rationell bra husmoder, en del i detta var att de skulle kunna strukturera upp sin tid. Detta sågs i det första avsnittet om arbete. Om husmodern köpte färdig mat hade hon följaktligen misslyckats med detta. Matlagningen var en stor del av de arbete som kvinnor skulle utföra i hemmet. Sammanfattningsvis, går det att konstatera att matlagningen var en stor del av kvinnornas uppgifter enligt husmoderskontraktet. Det var därför nästan genant för kvinnorna om de inte hade ägnat tid åt maten, vilket synliggörs i HK. Om kvinnorna inte lagade mat, så ifrågasattes deras roll som husmoder i samhället.

Mätning och vägning inom matlagning och bakning

En del i rationaliseringen av hemmet var att göra mätningar av olika slag. Mätningarna kunde gälla tid, exempelvis hur mycket tid husmodern kunde spara in genom olika metoder. Detta har visats i avsnittet gällande husmoderns arbete. Rationaliseringen innebar att kvinnor skulle

⁵⁴⁷ *Husmoderns köksalmanack*, ”7 dagars snabbmat”, 1956, s. 97.

⁵⁴⁸ *Husmoderns köksalmanack*, ”7 dagars snabbmat”, 1956, s. 97.

besitta kunskap kring andra typer av mätningar. Det kunde exempelvis vara mätning och vägning av olika ingredienser. Den moderna kokboken skulle inte endast redogöra för receptet, utan också praktisk kunskap kring hur man skulle följa recepten med hjälp av rätt metoder. I en artikelserie i *Husmoderns köksalmanack* skriven av Eva Von Zweigbergk synliggörs detta. Författaren skriver i serien om amerikanska ideal. Ett som hon tar upp är att mäta upp ingredienser i ”kopp” och att ha en bestämd tid och temperatur maten skulle vara på spisen eller i ugnen.⁵⁴⁹ Detta kunde bli till verklighet med hjälp exempelvis elspisen som sannolikt var lättare att kontrollera värmen på än en vedspis. Författaren skrev: ”En modern kokbok ska ha allt utprovat i siffor. Sitt >> på känn >> kan husmodern behöva annorstädes än vid spisen – t. ex. då hon ska uppfostra sin barn efter sunda psykologiska begrepp. Och då bör hon inte vara överansträngd.”⁵⁵⁰

Ett annat exempel på mätning är att det i HK redogjordes för hur man bakar giffjar med linjal. Giffjlarna skulle vara lika stora och uppmätta med linjal likt en vetenskaplig undersökning i HFI. Ingredienserna stod uppmätta i gram för att ett perfekt resultat skulle uppnås. Vällyckade giffjar ledde också till ingredienser inte gick till spillo. Rationaliseringen handlade mycket om sparande som det redogjorts för i avsnittet kring sömnad. Fil mag Marit Neymark skrev också om mätning och vägning vid matlagning och bakning i *HFI-meddelanden*.

Det är givet att matlagningsarbetet underlättas och att resultatet blir bättre, om mängderna av de olika ingredienserna som ingår i receptet anges åskådligt och exakt. [...] Det framhålles ofta, att amerikansk matlagning är så enkel, därför att recepten blir så enkla vid uppmätningen så lätt då man har enhetsmått. Våra recept skulle emellertid bli lika enkla, om vi hade dl som enhetsmått i recept.⁵⁵¹

I artikeln redogjordes det för att amerikanska husmödrar använde standardiserade mått, något som också vore fördelaktigt om man införde i Sverige. Speciellt blir detta betydelsefullt gällande konservering av livsmedel där konserveringsmedel skulle tillsättas i exakta mängder.⁵⁵² Volymmätning och vägning angavs också som tillförlitliga mätningmetoder. Dessa metoder var dock endast tillförlitliga om vågen fungerade som den skulle och man använde rätt typ av mått. HFI menade att vågar kunde visa olika vikt och föreslog därför att en kontroll på hushållsvågar borde införas. HFI skrev dock i sin populärvetenskapliga broschyr kring konservering att husmödrar kunde mäta i stället för att väga om man inte hade

⁵⁴⁹ *Husmoderns köksalmanack*, ”Amerikansk hjälp-dig-själ: Roligaste hemsysslorna åt barnen”, 1948, s. 124.

⁵⁵⁰ *Husmoderns köksalmanack*, ”Amerikansk hjälp-dig-själ: Roligaste hemsysslorna åt barnen”, 1948, s. 124.

⁵⁵¹ *HFI-meddelanden*, ”Om mätning och vägning vid matlagning”, nr, 1, 1948–49, s. 7, 11.

⁵⁵² Se exempelvis *HFI-meddelanden*, ”Om mätning och vägning vid matlagning”, nr, 1, 1948–49, s. 11–12; *HFI-meddelanden*, ”Konservering”, nr 4, 1952, s. 25.

en våg. De skrev i broschyren om vilka värden som husmödrarna kunde utgå ifrån när de omvandlade vikt till volym.⁵⁵³ En kaffekopp eller tesked kunde inte anses var tillräckligt exakta på grund av deras varierande storlek. Husmödrarna behövde en standardiserad måttsats.⁵⁵⁴ Berner har undersökt hur amerikanske ideal kring hemmet kunde ses i Sverige under 1950-tal gällande tvätt.⁵⁵⁵ Amerika och flera andra länder i Europa var föregångare gällande forskning kring hemmet.⁵⁵⁶ Berner menar att vetenskapen skulle göra hushållsarbetet enklare och fler kvinnor skulle därför också vilja utföra det.⁵⁵⁷ I medierna som undersöks i denna uppsats kan inspiration från USA hämtades kring mätning och vägning av ingredienser. Neuhaus menar att de standardiserade måtten rekommenderades i USA redan under 1920–1930-tal. Med dessa kunde inte husmodern misslyckas med sin matlagning eller bakning.⁵⁵⁸ Denna utveckling spred sig sedan till Sverige. HFI fick således influenser från andra länder kring hemmets rationalisering och dessa hade en betydelse för husmödrarnas arbete i hemmet.

Aktiv Hushållning tog upp recept och mätningarnas betydelse i sin broschyr: ”MAT vardag”.⁵⁵⁹ Första upplagan från 1944 trycktes i 40 000 exemplar. Den andra från 1951 trycktes i 13 500.⁵⁶⁰ I broschyrer gavs det, likt i HK, olika recept på näringsrika maträtter och bakverk. Det fanns även en tabell för mått och vikter. Det redogjordes för att en deciliter är lika mycket som 115 gram och en kaffekopp var lika mycket som 225 gram.⁵⁶¹ Det blir tydligt att enhet, mått och vikt inom matlagning och bakning var väsentligt i de undersökta medierna. Husmodern skulle inte längre lita på sin erfarenhet och känsla, utan på vetenskapliga metoder. Neuhaus menar att skribenterna av kokböcker framhävde matlagning som ett kemiskt experiment, men att matlagningen också var ett uttryck för husmödrarnas kreativitet, kärlek och hängivenhet till hushållet.⁵⁶² Kvinnorna behövde kunskaper kring matlagning och bakning samtidigt som de behövde utföra det praktiska arbetet. Supski påpekar detta: “The interweaving of knowledge and practice provides a disjuncture in dualistic knowledge; the women have to know to be able to ‘do’, yet they have to ‘do’ in order to know.”⁵⁶³ Kvinnorna fick kunskap genom kokböckerna och recepten men använde sina befintliga färdigheter för att kunna laga eller baka det som kokboken eller receptet avsåg. Det krävdes praktisk kunskap

⁵⁵³ HFI-meddelanden, ”Konservering”, nr 4, 1952, s. 25.

⁵⁵⁴ HFI-meddelanden, ”Om mätning och vägning vid matlagning”, nr, 1, 1948–49, s. 13.

⁵⁵⁵ Berner, 2011, s. 8–14.

⁵⁵⁶ Lövgren, 1993, s. 97.

⁵⁵⁷ Berner, 2011, s. 15.

⁵⁵⁸ Neuhaus, 2003, s. 86 [elektronisk resurs].

⁵⁵⁹ Aktiv Hushållning, ”MAT vardag”, nr 1, 1951.

⁵⁶⁰ Aktiv Hushållning, ”MAT vardag”, nr 1, 1951. Det trycktes även upp en upplaga år 1953.

⁵⁶¹ Aktiv Hushållning, ”MAT vardag”, nr 1, 1951, s. 50.

⁵⁶² Neuhaus, 2003, s. 88 [elektronisk resurs].

⁵⁶³ Supski, 2009, s. 93.

för att baka eller laga mat. Kunskapen fick kvinnor inte endast genom att endast läsa receptet utan kunskapen uppnåddes genom övning. Med fler mer exakta sätt att utföra matlagningen och bakningen på kunde kvinnorna lättare lyckas med den praktiska delen av utförandet, som var svårt att läsa sig till. Detta beskrevs i HK år 1955, där rekommenderades husmodern att införskaffa både en standardiserad måttsats och ugnstermometer för ett mer exakt resultat:

Inte har man tid att stå och mäta och väga jämt, säger den duktiga husmodern och strör i mjöl på en höft till stuvningen och bakar sockerkaka lite >>på känn>>. Och visst kan det gå finfint för det mesta, men låt oss komma överens om att den mer oerfarna som till äventyr har komplex för att hon alltid väger och mäter, inte ska låta sig tyngas av den åkomman — vi vinner faktiskt i längden på att vara exakta.⁵⁶⁴

Måttsatsen skulle också innebära att husmodern var sparsam med ingredienser. I *Husmoderns köksalmanack* rekommenderades det även mäta upp diskmedel och tvättmedel med måttsatsen. Det redogjordes för att det gick snabbare för husmodern att använda måttsatsen än att väga och mäta.⁵⁶⁵ Att veta hur mycket salt en knivsudd salt var, kunde vara betydligt svårare än att använda ett standardiserat mått för detta. Supski skriver att: "[...] foodmaking knowledge is transformative – it indicates a level of competence and confidence that is only gained with practice."⁵⁶⁶ Genom att skapa standardiserade mått skulle matlagning inte vara lika beroende av det praktiska utförandet. Den vetenskapliga kunskapen skulle förenkla den praktiska delen av matlagningen, som endast uppnåddes med övning. Den vetenskapliga kunskapen bidrog till att blev enklare för kvinnor att praktiskt utföra vissa uppgifter i hemmet såsom matlagning eller bakning. Det, som Supski belyser, kan dock gälla även andra kunskaper såsom städning. Dessa uppgifter vetenskapliggjordes för att förenkla hemarbetet. Det fanns traditioner om hur man gjorde vissa arbetsuppgifter i hemmet, men med rationaliseringen av hemmet och HFI:s forskning tillkom det helt nya sätt såsom att städa med dammsugare. Detta behövde husmödrarna lära sig.

I *Husmoderns köksalmanacks* artikel om att baka giffjar med linjal blir det tydligt att HK som medium var förenklande i sin förmedling av kunskap. Pedagogiska bilder fanns med beskrivningen över receptet på giffjar för att läsarna praktiskt skulle kunna se hur de skulle baka dessa.⁵⁶⁷

⁵⁶⁴ *Husmoderns köksalmanack*, "Med mitt mått mätt, 1955, s. 143.

⁵⁶⁵ *Husmoderns köksalmanack*, "Med mitt mått mätt, 1955, s. 143.

⁵⁶⁶ Supski, 2009, s. 92–93.

⁵⁶⁷ *Husmoderns köksalmanack*, "Baka giffjar med linjal", 1948, s. 6–7.

(Husmoderns köksalmanack, 1948, s. 6–7.)

I AH:s broschyrer var inte recepten lika pedagogiska, ofta låg fokus i stället på hur kvinnorna med hjälp av recepten skulle kunna ge familjen tillräckligt med näring eller hur de kunde skapa nya maträtter av rester som blivit kvar, exempelvis kunde gammalt bröd bli till skorpmjöl eller läggas i blöt och blandas i en ny deg.⁵⁶⁸ *Aktiv hushållning* var inte samma typ av populärt medium. Den hade därför en annan inriktning som snarare handlade hur svenska medborgare skulle spara resurser och hålla sig friska. Detta troligtvis på grund av att materialet styrdes statliga intressen.

Sammanfattande slutsatser

Det kan konkluderas att det fanns en tvetydighet i kvinnors roll som husmoder gällande livsmedel, matlagning och recept. Kvinnor skulle å ena sidan laga mat samtidigt som de efter en större rationalisering kunde köpa konserver och färdiglagad mat i butikerna. HFI och AH kom fram till att det lönade sig att köpa färdigköpta konserver, samtidigt skulle de köpa konserverna och den färdiglagade maten ”piffas” till enligt det mer populära och kommersiella medier som HK. I HFI:s populärvetenskapliga broschyr menades det att husmoderns intresse kunde få styra om hon konserverade råvaror eller inte. Men det betonades samtidigt att husmödrar som hade egen trädgård med bär och frukter skulle konservera dessa. Om kvinnan inte lagade mat ifrågasattes hennes roll som husmoder enligt genuskontraktet. HK upprätthöll här husmoderskontraktet, något som HFI och AH inte betonade lika starkt. Husmödrarna skulle dock enligt HFI och AH lära sig om vad i matlagningen hon behövde göra själv och vad som hon kunde avstå ifrån. Rationaliseringen av hemmet menade HFI innebar att vissa uppgifter gällande mat kunde slopas. Detta menade man inte i HK, matlagningen var husmoderns expertis. Samtidigt kunde mannen överta matlagningen, men endast när han själv behagade, som ett slags vetenskapligt betingat fritidsintresse. Matlagningen i hemmet skulle vara kvinnans expertis, män kunde inte ta över den eftersom denna uppgift inte var hans enligt husmoderskontraktet. Vissa män kunde dock ha matlagning som arbete utanför hemmet. Dessa kockar blev mer manliga för att de utförde

⁵⁶⁸ *Aktiv Hushållning*, ”MAT vardag”, nr 1, 1951, s. 46.

matlagningen.⁵⁶⁹ Husmoderskontraktet handlar inte endast om vilka uppgifter som kvinnor skulle utföra, utan också om underordning.⁵⁷⁰ Mannen kunde ta över kvinnans arbetsuppgifter, eftersom han var rationell. Han var mer experimentell och hjälpte husmodern att tänka utanför ramarna gällande matlagning enligt HK. Kvinnan skulle dock anamma de vetenskapliga metoderna för ett mer perfekt resultat inom matlagning och bakning. Detta rekommenderas i HFI, AH och HK. Kvinnan skulle till skillnad från mannen lära sig att laga mat igenom medier. Jönsson menar att kvinnor hade makt över familjen genom matlagningen.⁵⁷¹ Jag håller med Jönsson om att kvinnorna hade denna makt via matlagningen. Men i medierna som undersöks i denna uppsats blir det också tydligt att kvinnornas makt lätt kunde tas ifrån dem.

Husmödrarna skulle även inhämta kunskap från vetenskapen och dess metoder något som HFI och AH belyste. HFI belyste vikten av att husmoder skulle känna till näringslära, AH menade däremot att husmodern endast behövde känna till denna för att veta vad som var näringsrik mat för familjen. Kunskapen kring näring och vitaminer fick dock ett helt annat uttryck i HK. I detta medium var näringsläran ytterst viktig för husmodern att kunna veta hur mycket kalorier hon fick i sig. Husmodern behövde kunna räkna ut det exakta kaloriintaget i vad hon förtärde, såsom en av artiklarnas rubriker löd ”Räkna först, äta se’n”.⁵⁷²

⁵⁶⁹ Jönsson, 2020, s. 106.

⁵⁷⁰ Hirdman, 2008, s. 209–210.

⁵⁷¹ Jönsson, 2020, s. 99–100

⁵⁷² *Husmoderns köksalmanack* ”RÄKNA FÖRST – ÄTA SE’N!”, 1954, s. 35.

4. Sammanfattning och slutsatser

Syftet med denna uppsats var att studera hur rationaliseringen av hemmet krävde ny kunskap och hur kunskapen cirkulerade i olika medier. För att kunna uppnå syftet analyserades *Husmoderns köksalmanack*, *Hemmens forskningsinstitut* och *Aktiv Hushållning* samt den kunskap som de förmedlade till de svenska husmödrarna. Studiens övergripande frågeställning var vilken kunskap som var mest central för hemmets rationalisering i medierna och vilka likheter och skillnader som fanns i dessa. Med utgångspunkt i denna frågeställning utkristalliserades det tre underfrågor. Den första underfrågan berörde hur denna kunskap kring hemmets rationalisering infogades i folkhemmets genuskontrakt och husmoderskontraktet. Den andra underfrågan gällde hur den vetenskapliga kunskapen från *HFI-meddelanden* blev kommersiell och om denna kunskap behövde omvandlas. Den tredje underfrågan handlade om vilken betydelse som medierna och deras publikationer hade för cirkulationen av kunskap. För att besvara dessa frågeställningar användes en komparativ metod, vilket möjliggjorde att likheter och skillnader kring mediernas kunskapsförmedling kunde synliggöras. Det kunde därför konstateras vilken kunskap som var central för hemmets rationalisering. I uppsatsen kombineras kunskapshistoriska begrepp med genusteorier. Jag vill belysa att kunskaperna kring hemmets rationalisering inte kan studeras utan ett genusperspektiv, eftersom dessa kunskaper var tydligt kopplade till kvinnans roll i hemmet och samhället. Av denna anledning användes Hirdmans begrepp: *folkhemmets genuskontrakt* och *husmoderskontraktet*. De kunskapshistoriska begrepp som användes var *kunskap*, *samhällelig kunskaps-cirkulation*, *medier* och *auktoritet*. I uppsatsen användes även begreppet *rationalisering*, men inte som ett teoretiskt begrepp. Begreppen tillsammans med den komparativa metoden användes för att kunna belysa hur kunskapen kring hemmets rationalisering cirkulerade i olika medier och vilken kunskap som var central för dessa. Jag anser att begreppet auktoritet tydligare belyser vilken påverkan som Hemmens forskningsinstitut och Aktiv Hushållning hade som statligt finansierade instanser. Berner har i sin undersökning om hemmets rationalisering valt att benämna HFI som experter.⁵⁷³ Jag har i stället valt att nämna HFI och AH som experter och auktoriteter, vilket förklarar hur stor makt de hade kunskapsmässigt.

Den mest centrala kunskapen för hemmets rationalisering och hur den infogades i folkhemmets genuskontrakt och husmoderskontraktet

Genom komparationen av källmaterialet definierades tre kategorier av kunskap som var

⁵⁷³ Berner, 1996, s. 227–231.

betydelsefulla i samtliga medier. De kunskaper som var mest centrala kring rationaliseringen av hemmet var kunskap kring arbete, teknik och livsmedel. Dessa kunskaper cirkulerade i samhället under efterkrigstiden.

Den första kategorin av kunskap handlade om hur kvinnor kombinerade olika typer av arbete. I HFI och AH betonades att kvinnor skulle arbeta i hemmet. Dessa medier tog på sig att upprätthålla folkhemmets genuskontrakt och uppmuntra kvinnor till att söka kunskap om hur hon skulle agera enligt detta kontrakt. Kvinnor skulle till exempel skaffa sig kunskap kring hur hon var en god moder och hur hon skulle uppfostra sina barn. Det svenska folkhemmet behövde friska barn och kvinnor som tog hand om dem. Dessa kunskaper de i sin tur tillförskaffa sig genom att konsumera medier. I HK var idealet kring kvinnors arbete tudelat. Det fanns röster som menade att kvinnor skulle upprätthålla sin husmoderliga roll och andra som starkt ifrågasatte denna. En förklaring till att idealet var dubbelt i HK kan vara att mediet riktade sig till en större målgrupp av kvinnor än den utgav sig för att göra, exempelvis kvinnor som förvärvsarbetade. Mediet var på grund av sin kommersiella karaktär friare i sin utformning, vilket också kan ha möjliggjort att ett mer öppet synsätt kring kvinnors arbete kunde rymmas i denna.

Hur kvinnor skulle få kunskap om hur de skulle hinna med alla arbetsuppgifter diskuterades flitigt i *HFI-meddelanden*, *Aktiv Hushållning* och *Husmoderns köksalmanack*. I medierna sker diskussionen kring detta på olika sätt, men genomgående var att oavsett vilket arbete som kvinnorna ägnade sig åt så skulle de hinna med att ta hand om sina barn. Detta är i linje med Stanfors forskning som visar att kvinnor under 1900-talet alltid behövde kombinera arbete och familj.⁵⁷⁴

Den andra kategorin av kunskap handlade om kunskap kring tekniska innovationer, hjälpmedel och redskap. Den tekniska utvecklingen, industrialiseringen och rationaliseringen innebar att tekniken blev tillgänglig för husmödrar och de behövde följaktligen lära sig hur tekniken fungerade och togs hand om. Kvinnor skulle också lära sig hur de tekniskt skulle arbeta i hemmet och med vilka metoder gällande exempelvis städning, sömnad och tvätt.

Hagberg menar att flertalet av efterkrigstidens husmödrar fick ta del av teknisk innovation.⁵⁷⁵ Jag menar att utvecklingen inte riktigt var lika enkel som Hagberg får det att framstå. Medierna som undersökts visar att tekniken inte alltid mottogs som positiv. De nya tekniska hjälpmedlen var dyra och inte alltid mer effektiva än de praktiska metoderna.

⁵⁷⁴ Stanfors, 2018, s. 113.

⁵⁷⁵ Hagberg, 1986, s. 229.

Rationaliseringen av hemmet skulle innebära att husmodern skulle få en bättre och effektivare vardag. Schwartz Cowan framför att den tekniska utvecklingen ledde till mer arbete för husmodern, eftersom standarden i hemmet blev högre.⁵⁷⁶ I medierna som studerats skrevs inte att tekniken bidrog till mer arbete för husmodern. Flera av medierna betonar däremot, att husmodern behövde sköta flera olika arbetsuppgifter. Medierna diskuterade husmoderns stora arbetsbörda och hur hon skulle hantera denna. Detta kan vara en indikation på att tekniken faktiskt innebar mer arbete i Sverige. Den tekniska utvecklingen för hemmet behövde bli mer effektiv och utvecklas för att den skulle vara rationell. Ett exempel på detta är diskningen, som HFI menade inte skulle utföras med diskmaskin, eftersom denna inte var tillräckligt utvecklad. Kvinnor skulle i stället få kunskap om hur de skulle handdiska, men med en ny rationell metod. Ur ett kunskapshistoriskt perspektiv är detta intressant, på grund av att den äldre kunskapen kring diskning förkastades och skulle ersättas med en ny rationell kunskap. HFI, AH och HK menade även att kvinnorna skulle lära sig att bli medvetna konsumenter. Husmödrarna skulle ta till sig kunskapen om hur en bra produkt såg ut exempelvis hur en stekspade skulle fungera. Återigen betonade medierna att tekniken skulle vara välfungerande, annars var den inte rationell. HFI:s vetenskapliga rön och auktoritet användes därför för att legitimera olika nya produkter. I HK var detta tydligt, produkter som hade HFI:s godkännande rekommenderades till läsarna. HFI:s auktoritet var följaktligen viktigt för den samhälleliga kunscirkulationen kring hemmets rationalisering under efterkrigstiden. HFI:s auktoritet stödd av vetenskapen skulle också motivera husmödrarna till att använda sig av nya metoder i hemmet.

Medier såsom HK menade att HFI var en vetenskaplig auktoritet som husmödrarna skulle lyssna på. HFI:s vetenskapliga upptäckter spred sig till andra medium, till exempel AH och HK. Kunskapen i medierna behövde dock genomgå en förändring. Ett exempel på detta var de nya metoderna angående diskning som HFI redogjorde för. Dessa metoder fick helt andra uttryck i AH och HK. Läsarna motiverades att använda dessa metoder inte bara för att de var rationella, utan också för att diskningen skulle bli lättare och framför allt roligare. I dessa medier tog man hänsyn till husmödrarnas åsikter kring sitt arbete. Om husmödrarnas arbete gjordes mer attraktivt kanske fler kvinnor skulle vilja arbeta med det.

Den tredje kategorin handlade om kunskap kring livsmedel, näring och recept. Husmödrarna skulle lära sig vilka arbetsuppgifter som de behövde utföra och vilka de kunde prioritera bort. I HFI redogjordes det för att den färdiglagade maten kunde underlätta

⁵⁷⁶ Schwartz Cowan, 1985, s. 98–99.

husmoderns arbetsbörda. I HK tydliggjordes det att om husmodern köpte färdiglagad mat skulle hon ”piffa till” denna. Maten kunde inte ätas direkt ur förpackningen, eftersom om kvinnan inte lagade mat bröt hon därmed mot sin roll som kvinna. Som tidigare nämnt beskrev HK olika motstridiga ideal för kvinnor gällande arbete. Matlagningen däremot, menade HK skulle utföras av kvinnorna. Mediet upprätthöll därmed husmoderskontraktet. Matlagningen kunde dock under vissa omständigheter utföras av mannen. Denna var dock endast ett vetenskapligt betingat fritidsintresse. Rationaliseringen av hemmet engagerade även män, men de kunde dock välja när de ville vara rationella. Till exempel kunde män ha konservering som en hobby medan kvinnor hade det som arbete.⁵⁷⁷ Jönsson menar att män kunde bli mer manliga av att laga mat.⁵⁷⁸ Kvinnan kunde inte bestämma om hon ville laga mat eller inte, eftersom detta var hennes roll enligt det förhärskande husmoderskontraktet. Det handlade således om underordning. Mannen kunde ta över kvinnans expertis och dessutom enligt HK, göra det mer rationellt än kvinnan, eftersom han ansågs vara mer vetenskaplig och rationell i sitt tänkande. Mannen var överordnad kvinnan och hade makt över det, som egentligen enligt husmoderskontraktet, skulle vara hennes expertis. Husmoderskontraktet handlar således inte endast om vilka arbetsuppgifter som kvinnan skulle utföra, utan om att kvinnan var underordnad mannen. Kvinnor skulle också vara kunniga inom näringslära och veta vilka råvaror som var nyttiga för familjen. Detta menade AH och HFI. I *Aktiv Hushållning* beskrevs det att kvinnor inte behövde känna det exakta kaloriinnehållet avseende familjens mat. I HK var det tydligt att en rationell husmoder var medveten om att hennes vikt och utseende avgjorde om hon skulle bli uppskattad av sin make eller inte. Hon behövde därför använda sig av sina vetenskapliga kunskaper kring näring och kalorier för att vara duglig som kvinna. Detta var ett exempel på hur kunskapen från HFI och AH gällande näring och kalorier blir till kunskap om bantning i HK. Den vetenskapliga kunskapen om näring cirkulerade i samtiden men fick olika uttryck beroende på mediets form, genre och stil. Publiken blev i detta avseende betydelsefull, eftersom kunskapen anpassades efter läsarna.

Husmödrar skulle använda sig av vetenskapliga och rationella metoder för att effektivisera hemarbetet. Detta redogjordes det för i HFI, AH och HK. De skulle mäta och väga ingredienser, likt en vetenskapsman, för att få ett bättre resultat. Berner menar att inspiration kring hemmets rationalisering kom från Amerika. Hon menar att tvätten var ett exempel på detta.⁵⁷⁹ I denna uppsats har jag kommit fram till ytterligare ett exempel på hur

⁵⁷⁷ *Husmoderns köksalmanack*, ”Han har konservering som hobby”, 1953, s. 73; *Husmoderns köksalmanack*, ”Hur hinner ni med allt?”, 1950, s. 39.

⁵⁷⁸ Jönsson, 2020, s. 106.

⁵⁷⁹ Berner, 2011, s. 16.

Amerika sågs som ett föregångsland för hemmets rationalisering. HFI, AH och HK diskuterade flitigt den amerikanska standardiserade måttsatsens fördelar för matlagningen.

Kunskapen från *HFI-meddelanden* kommersialiserades och omvandlades

Flera medier försökte nå ut med sin version av kunskapen till de svenska husmödrarna. Kunskapen som medierna försökte förmedla behöll dock inte samma form, utan omformades beroende på format, genre, syfte och målgrupp. HFI ville sprida sina vetenskapliga rön till allmänheten genom tidskriften: *HFI-meddelanden*. Tidningens vetenskapliga karaktär gjorde det dock svårt för husmödrarna att ta till sig kunskapen. De skapade därför en populärvetenskaplig broschyrserie, som fick ett betydligt större genomslag på grund av dess pedagogiska och populära karaktär. För att den vetenskapliga kunskapen skulle nå ut behövdes dock fler medier som kunde sprida kunskapen. *Aktiv Hushållning* och *Husmoderns köksalmanack* var medier som bidrog till att de vetenskapliga rönen om hemmets rationalisering spred sig. *Aktiv Hushållning* kunde i vissa fall också inspirera HFI till forskning till exempel kring kemiska tvättmedel. Grunden i AH:s broschyrer var dock mestadels HFI:s vetenskapliga rön, som man redogjorde för på ett populärvetenskapligt sätt. AH:s tryckte även upp flygblad i upp till 100 000 exemplar, de försökte, likt HFI, genom olika medieformer att nå ut med sin kunskap kring hemmet.⁵⁸⁰ HK var ett kommersiellt och populärt medium med olika typer av innehåll till exempel artiklar, matsedlar, recept och listor för anteckningar. Mediet beskrev tvetydiga ideal. En möjlig förklaring till detta kan vara att HK egentligen riktade sig till en betydligt bredare publik än vad den utgav sig för att göra. Av denna anledning var *Husmoderns köksalmanack* inte helt tydlig i vilket ideal för kvinnor som var det väsentliga. Kunskapen som HK redogjorde för skulle tilltala olika typer av kvinnor. HK behövde därför ha en bredd och redogöra för olika slags kvinnor och livsstilar. Denna tolkning av HK skulle förklara varför den ibland upprätthåller husmoderskontraktet och i andra fall inte gör det. För att HFI:s vetenskapliga rön kring hemmets rationalisering skulle spridas behövde den omvandlas. Till exempel via medier som *Husmoderns köksalmanack* och *Aktiv Hushållning*. Men för att den vetenskapliga kunskapen skulle kunna tillgodoses av stora delar av samhället behövde den göras mer populär och kommersiell. HFI lyckades nå ut med sin kunskap på grund av deras nära samarbete med husmodersorganisationer och husmödrarna. Den vetenskapliga kunskapen från HFI blev i andra medier såsom HK och AH

⁵⁸⁰ *Aktiv Hushållning*, ”Strömning– de stora möjligheternas fisk”, nr 1, 1947 (flygblad).

mer praktiskt lagd. Husmödrarna behövde nämligen kunna använda sina vetenskapliga kunskaper i praktiken.

Mediernas betydelse för cirkulationen av kunskap kring hemmets rationalisering under efterkrigstiden och framtida forskning

För att samhällelig kunskaps-cirkulation ska kunna ske behöver kunskapen ändra form. Sarasin belyser att medierna kan styra kunskapens form och vilken kunskap som sprids. Publiken har likväl ett stort inflytande, eftersom de sprider kunskapen vidare och utvecklar den.⁵⁸¹ Hollsten och Andersson har också belyst mediernas påverkan för kunskaps-cirkulationen.⁵⁸² I denna uppsats synliggörs det som forskarna beskriver: att medierna hade en betydelse för kunskapen som nådde husmödrarna och att denna förändrades beroende på medium för att den skulle kunna cirkulera i samhället. Östling och Larsson Heidenblad menar att för att samhällelig kunskaps-cirkulation ska kunna ske måste kunskapen ha en viss räckvidd och engagera stora delar av samhället.⁵⁸³ Hemmets rationalisering är ett exempel på samhällelig kunskaps-cirkulation, eftersom den var omtalad i flera olika medier och engagerade politiker, ingenjörer, arkitekter, vetenskapsmän, hushållslärarinnor och husmödrar. Rationaliseringen riktade sig främst till kvinnorna, eftersom de arbetade i hemmen och var en del av husmoderskontraktet. Män var dock involverade i denna på olika sätt, många gånger ansågs männen vara mer rationella kring hemmet än kvinnorna, till exempel hade män ett mer rationellt tänkande gällande matlagning. Rationaliseringen av hemmet fick en stor påverkan på samhället. Ett exempel var HFI:s utredning kring bostäder som ledde till en förbättring av dessa, vilket i sin tur resulterade i att svenska kök standardiserades efter HFI:s forskning.⁵⁸⁴

Trots auktoritära råd från olika medier hade husmödrarnas åsikter en betydelse för hemmets rationalisering. Det finns flera indikationer på att detta, exempelvis så deltog husmödrarna i HFI:s undersökningar, ställde frågor till dem och samlade in pengar till deras arbete. Flera husmödrar uppgav också att de köpte produkterna som HFI rekommenderade.⁵⁸⁵ Ytterligare ett exempel är AH:s broschyr kring den ”farliga” kemiska tvätten som såldes slut och trycktes upp i flera upplagor, på grund av reaktionen från samtiden.⁵⁸⁶ En indikation på att *Husmoderns köksalmanack* var populär och uppskattad är att den ges även ut än idag. Husmödrarnas betydelse för kunskapen bör inte underskattas, tvärtom, deras åsikter var

⁵⁸¹ Sarasin, 2020, s. 2–3.

⁵⁸² Hollsten, 2018, s. 51; Andersson, 2020, s. 67.

⁵⁸³ Östling och Larsson Heidenblad, 2023, s. 19.

⁵⁸⁴ Jönsson, 2020, s. 25, 27; *HFI-meddelanden*, ”Korta meddelanden”, nr 1, 1950, s. 3.

⁵⁸⁵ Lövgren, 1993, s. 155.

⁵⁸⁶ Åkerman, 1984, s. 94. (Några exempel är att den trycktes år 1948, 1949 och 1953).

betydande för de undersökta medierna. Förhoppningsvis kan den framtida forskningen ha ett ännu större fokus på husmödrarnas roll för den samhälleliga kunskaps-cirkulationen om hemmets rationalisering under efterkrigstiden.

Relation till närliggande forskning

I medierna som undersöks blir det tydligt att rationaliseringen av hemmet innebar att äldre kunskap skulle förkastas. Denna var inte vetenskapligt belagd eller för den delen tillräckligt rationell. Samma tendens fanns redan under andra världskriget menar Broberg och Sandström.⁵⁸⁷ Andersson menar att livsvillkoren under efterkrigstiden hade förändrat samhället till den grad att husmödrarna var tvungna att söka sig till olika medier för att kunna bli en ”fullfjädrad” husmoder.⁵⁸⁸ Detta håller jag med om, men jag vill förtydliga något som Andersson missar: att de förändrade livsvillkoren i själva verket berodde på hemmets rationalisering. Denna uppsats har visat på att hemmets rationalisering krävde ny kunskap för kvinnor om hur de skulle hantera kraven som en rationalisering krävde av dem. Berner framför att experters råd och kunskap gällande hushållsarbetet var både givande och hämmande för husmödrar.⁵⁸⁹ Jag har kommit fram till ett liknande resultat gällde HFI, AH och HK som på olika sätt försökte nå ut med sin kunskap till husmödrarnas. Vissa kunskaper följde folkhemmets genuskontrakt och husmoderskontraktet, medan andra kunskaper skulle innebära att kvinnan kunde frigöra sig från dem. Något som dock skiljer mitt resultat från Berners är att jag vill belysa hur mediets genre, stil, format och publik var avgörande för vilken kunskap som skulle spridas och vilka ideal som införlivades i den.

Avslutande reflektioner

Avslutningsvis har denna uppsats visat att husmödrarna skulle vara kunniga inom flera olika områden. Jag vill framföra att kvinnor inte enbart skulle kunna hantera flera roller, utan att rationaliseringen av hemmet innebar att de behövde kunna hantera många olika sorters kunskap. Kunskaperna i medierna var dock på många sätt motsägelsefulla. Forskningen som har utförts kan bidra till en större förståelse kring hur kvinnor har behövt söka kunskap via medier för att kunna uppfylla sin roll som kvinna. Denna roll hade kvinnan inte valt själv, utan den var på förhand bestämd via folkhemmets genuskontrakt och husmoderskontraktet.

⁵⁸⁷ Broberg och Sandström, 2018, s. 280.

⁵⁸⁸ Andersson, 2020, s. 67.

⁵⁸⁹ Berner, 1996 s. 297.

Det var sannolikt väldigt svårt, om inte omöjligt, för efterkrigstidens kvinnor att uppfylla alla de krav som ställdes på dem. Uppsatsen avslutas därför med Olga Dahls ord:

”En husmor ska vara tusenkonstnär. Hon ska kunna allt och hinna med allt.”⁵⁹⁰

⁵⁹⁰ *Husmoderns köksalmanack*, ”Professorn och sybordet”, 1955, s. 113.

Källmaterial

Husmoderns köksalmanack, 1946–1956, Åhlén & Åkerlund boktryckeri (Albert Bonniers), Stockholm

Husmoderns köksalmanack, 1956, inköpt via antikvariat

HFI-meddelanden, 1946, Viktor Perssons bokindustri A. - B., Stockholm

HFI-meddelanden, 1947–1951, Nordisk Rotogravyr, Stockholm

HFI-meddelanden, 1955–1956, Nordisk Rotogravyr, Stockholm

HFI-meddelanden, ”Meddelande till prenumeranterna” (Notis instoppad i tidskriften årgång 1946)

Bra hushållsredskap 1, Hemmens forskningsinstitut, 1948, Nordisk Rotogravyr, Stockholm

Bra hushållsredskap 2, Hemmens forskningsinstitut, 1950, Nordisk Rotogravyr, Stockholm

Bra hushållsredskap 3 Städning, Hemmens forskningsinstitut, 1951, Nordisk Rotogravyr, Stockholm

Bra hushållsredskap 4 Konservering, Hemmens forskningsinstitut, 1952, Nordisk Rotogravyr, Stockholm

Kök och planering, (red) Lindgren, Bo Gunnar, Hemmens Forskningsinstitut, 1954, Nordisk Rotogravyr, Stockholm

Statens informationsstyrelse Aktiv Hushållning, ”Planer för kurser och demonstrationer”, 1940, Nordisk Rotogravyr, Stockholm (häfte)

Aktiv Hushållning Barnkläder. En undersökning bland 1273 svenska familjer med barn i åldern 1–15 år, 1946, Ivar Haeggströms Boktryckeri A. B., Stockholm

Aktiv Hushållning Barn i goda händer, 1947, Nordisk Rotogravyr, Stockholm

Aktiv Hushållning Sömnadsråd, 1948, Tryckeri A. - B. Fylgia, Stockholm

Aktiv Hushållning Kemisk tvätt, 1949, Nordisk Rotogravyr, Stockholm

Aktiv Hushållning Mat vardag, 1951, Nordisk Rotogravyr, Stockholm

Aktiv Hushållning Kemisk tvätt, 1953, Nordisk Rotogravyr, Stockholm

Aktiv Hushållning Barn i goda händer 1954, Nordisk Rotogravyr, Stockholm

Aktiv Hushållning Triåk, 1955, Nordisk Rotogravyr, Stockholm

Aktiv Hushållning flygblad:

Barnens kläder året runt, 1946, Nordisk Rotogravyr, Stockholm

Färsk sill i vardagskosten, 1946, Nordisk Rotogravyr, Stockholm

Strömning – de stora möjligheternas fisk, 1947, Nordisk Rotogravyr, Stockholm

Enkla råd vid lagning och omsömnad, 1948, Nordisk Rotogravyr, Stockholm

Krokade tofflor, 1951, Nordisk Rotogravyr, Stockholm

Mönster, 1955, Nordisk Rotogravyr, Stockholm

Aktiv hushållning, ”Skon och den friska foten”, 1949, (affisch)

Litteraturförteckning

Andersson, Peter K, "My grandmother's recipe book and the history of knowledge" i: Östling, Johan och Larsson Heidenblad, David och Nilsson Hammar, Anna (red), *Forms of knowledge Developing the History of Knowledge*, Nordic Academic Press, Lund, 2020

Anrep, Edith, *Från Aktiv hushållning och Hemmens forskningsinstitut 1940–1956*, Statens institut för konsumentfrågor, Stockholm, 1957

Bergman, Helena, "Känslor rationalitet, trivsel och modernitet i köket" i: Torell, Ulrika Lee, Jenny, Qvarsell, Roger (red), *Köket Rum för drömmar, ideal och vardagsliv under det långa 1900-talet*, Nordiska museets förlag, Stockholm, 2018

Berner, Boel, "Det amerikanska hemmet möter 'folkhemmet'. Teknik och politik i det hushållsarbets modernisering", i: Dorthe, Gert & Vyff, Iben (red), *Amerikan og det gode liv. Materiel kultur i Skandinavien i 1950'erne og 1960'erne*, Syddansk Universitetsforlag, 2011

Bennich– Björkman, Li och Blomqvist, Paula, (red), *Mellan folkhem och Europa: svensk politik i brytningstid*, Liber AB, Malmö, 2008

Boalt, Carin, "Hemmens forskningsinstitut Hur vi arbetade. Vad vi gjorde", i: Åkerman, Brita (red), *Kunskap för vår vardag utbildning och forskning kring hemmen*, Förlaget Akademikerlitteratur, AB, 1984

Broberg, Åsa och Sandström, Birgitta, "Hushållningens pedagogiska innehåll – en analys av ICA-kuriren 1942", i: *Historisk tidskrift*, Vol. 138, Nr. 2, Stockholm, 2018

Burke, Peter, *What is the History of Knowledge?*, Polity Press, Cambridge, 2016

Carlsson, Karin, "Den tillfälliga husmodern Hemvårdarinnekåren i Sverige 1940–1960", Diss., Stockholms universitet, Nordic Academic Press, Lund, 2013

Claflin W., Kyri, "Representations of Food Production and Consumption: Cookbooks as a Historical Sources", i: Murcott, Anne, Belasco, Warren, Jackson, Peter (red), *The Handbook of Food Research*, Bloomsbury Academic, New York, 2016

Edling, Nils, "The primacy of welfare politics. /Notes on the language of the Swedish Social Democrats and their adversaries in the 1930s", i: Haggrén, Heidi, Rainio-Niemi, Johanna, Vauhkonen, Jussi (red), *Multi-layered Historicity of the present: Approaches to social science history*, University of Helsinki, Helsinki, 2013

Elsässer, Sofie, *Att skapa en konsument. Råd & Rön och den statliga konsumentupplysningen*, Diss., Lunds universitet, Göteborg, 2012

Ezell, Johanna, "The Joys of Cooking: Sex Stereotyping Among the Pots and Pans", i: *Studies in Popular Culture*, Vol. 7, Popular Culture Association in the South, 1984

Hagberg, Jan-Erik, *Tekniken i kvinnornas händer: Hushållsarbete och hushållsteknik under tjugo-och trettiotalen*, Diss., Linköpings universitet, Liber förlag AB, Malmö, 1986

Hardyment, Christina, *From Mangle to Microwave the Mechanization of Household Work*, Polity Press, Norwich, 1988

Hirdman, Yvonne, "Kvinnorna i välfärdsstaten Sverige 1930–1990", i: *Kvinnohistoria: om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*, UR, Stockholm, 2008

Hirdman, Yvonne, *Genus – om det stabilas föränderliga former*, Liber, Malmö, 2001

Hirdman, Yvonne, *Genussystemet : teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning*, Maktutredningen, Uppsala, 1988

Hollsten, Laura, "Public, private, and experience-based knowledge Cholestreol knowledge in circulation in Finnish society, 1970–2010", i: Östling, Johan, Erling, Sandmo, Larsson Heidenblad, David, Nilsson Hammar, Anna, Nordberg, Kari (red), *Circulation of Knowledge Explorations in the History of Knowledge*, Nordic Academic Press, Lund, 2018

Johannisson, "Folkhälsa: Det svenska projektet från 1900 till 2:a världskriget", i: *Lychnos Årsbok för idéhistoria om vetenskapshistoria*, Swedish Science Press, 1991

Jönsson, Håkan, *Svensk Måltidskultur*, Carlsson Bokförlag, Lund, 2020

Lövgren, Britta, *Hemarbete som politik. Diskussioner om hemarbete, Sverige 1930-40-talen, och tillkomsten av Hemmens forskningsinstitut*, Diss., Stockholmsuniversitet, 1993

Lövgren, "Hemmen och samhällsplaneringen: Kvinnans plats i 1950-talets hem och samhälle", i: *Nordic Journal of Settlement History and Built Heritage*, Nr. 28, 1994

Mokyr, Joel, "Why 'More Work for Mother?' Knowledge and Household Behavior 1870–1945", i: *Journal of Economic History*, Vol. 60, Nr. 1, 2000

Mörner, Magnus, "Komparation: att vidga historiska perspektiv", i: *Scandia Tidskrift för historisk forskning*, Vol. 47, Nr. 2, 1981

Neuhaus, Jessamyn, *Housework and Housewives in American Advertising Married to the Mop*, Palgrave Macmillian, Basingstoke, 2011

- Neuhaus, Jessamyn, *Manly Meals and Mom's Home Cooking Cookbooks and Gender In Modern America*, The John Hopkins University Press, Maryland, 2003
- Neuhaus, Jessamyn, "The Way to a Man's Heart: Gender Roles, Domestic, Ideology and Cookbooks 1950s", *Journal of social history*, Vol. 32, Nr. 3, Oxford University Press, 1999
- Nilsson, Malin "Bake a wish: Iscensättningar av den lyckliga hemmafrun", C-uppsats, Växjö universitet, 2008
- Salomon, Kim, *En femtiotalsberättelse: populärkulturens i kalla krig i folkhems Sverige*, Atlantis, Stockholm, 2007
- Sarasin, Philip, "More Than Just Another Specialty: On the Prospects of the History of Knowledge", *Journal for the History of Knowledge*, Nr. 1, 2020
- Schwartz Cowan, Ruth, *More work for mother: the ironies of household technology from the open hearth to the microwave*, Basics Books, New York, 1983
- Secord, James A., "Knowledge in Transit", *Isis*, Vol. 95, Nr 4, University of Chicago Press, 2004
- Severinsson, Emma, "Vackra och välklädda: Konstruktioner av respektabla svenska kvinnor under 1950-talet", i: Hübinette, Tobias och Wikström, Peter (red), *Sveriges avrasifiering: Svenska uppfattningar om ras och rasism under efterkrigstiden*, Kriterium, Karlstad, 2023
- Sjöberg, Ingela, "Den moderna matens uttryck: En etnologisk studie om modernitet i Husmoderns Köksalmanack" C-uppsats, Högskolan på Gotland, 2011
- Stanfors, Maria, *Mellan arbete och familj: Ett dilemma för kvinnor i 1900-talets Sverige*, Studentlitteratur, Lund, 2018
- Supski, Sian, "We still mourn that book: Cookbooks, recipes and foodmaking knowledge in 1950s Australia", *Journal of Australian Studies*, Vol. 28, Nr. 84, 2008
- Törnvall, Gunilla, "Ändringsmodeller, byxkjolar och varma pyjamasar. Hemsytt mode under andra världskriget" i: Severinsson, Emma och Warkander, Philip (red), *Modevetenskap: perspektiv på mode, stil och estetik*, Apell Förlag, Stockholm, 2021
- Wisselgren, Per, "Women and extra-academic social research in Sweden 1900–1950: A sociology of knowledge approach", *International Review of Sociology*, Vol. 31, Nr. 1, 2021
- Åkerman, Brita (red), *Den okända vardagen: om arbetet i hemmen*, Akademikerlitteratur AB, Stockholm, 1983

Östling, Johan och Larsson Heidenblad, David, *The History of Knowledge*, Cambridge Elements: Elements in Historical Theory and Practice red Daniel Woolf, Queens University Ontario, Cambridge University Press, Cambridge, 2023

Elektroniska källor

Libris, HFI-meddelanden/Hemmens forskningsinstitut,
<http://libris.kb.se/bib/2823642?vw=full>, (Hämtad 08.02.24)

Nationalencyklopedin, "Befolkningsfrågan", <https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/befolkningsfr%C3%A5gan>, (Hämtad 08.04.24)

Nationalencyklopedi, "Hemmens Forskningsinstitut", <https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/hemmens-forskingsinstitut>, (Hämtad 12.02.24)

Nationalencyklopedin, "Husmodern", <https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/husmodern>, (Hämtad 07.02.24)

Nationalencyklopedin, "Rationalisering", <https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/rationalisering>, (Hämtad 12.04.24).

Nationalencyklopedin, "Sveriges Radio AB", <https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/sveriges-radio-ab>, (Hämtad 10.05.24)

Projekt Runeberg, *Nordisk familjebok konversationslexikon och realencyklopedi*, Uggelupplagan. 36. Supplement. Globe – Kövess, 1924, s. 511,
<https://runeberg.org/nfcp/0282.html>, (Hämtad 06.02.24)